

AKADEMIA EKONOMICZNA IM. OSKARA LANGEGO WE WROCŁAWIU

**Katedra Polityki Ekonomicznej i Gospodarki
Regionalnej**

Stanisław Korenik

**PROBLEMY RESTRUKTURYZACJI
REGIONÓW DEPRESJI NA PRZYKŁADZIE
DOLNOSŁĄSKIEGO ZAGŁĘBIA
WĘGLOWEGO**

**Praca doktorska
napisana pod kierunkiem naukowym
prof. dra hab. R. Broszkiewicza**

Wrocław 1994

SPIS TREŚCI

	Strona
Wstęp	3
Rozdział 1 :Charakterystyka i znaczenie regionów depresji	
1/ Pojęcie regionu ekonomicznego i jego typologia	8
2/ Region depresji – cechy, znaczenie i rozwój	23
Rozdział 2 :Cele i uwarunkowania strategii przekształceń strukturalnych ze szczególnym uwzględnieniem regionów depresyjnych	
1/ Pojęcie i zakres restrukturyzacji	35
2/ Uwarunkowania i mierniki restrukturyzacji	47
3/ Instrumentacja procesów restrukturyzacji	61
4/ Rodzaje i metody strategii przekształceń strukturalnych	69
Rozdział 3 :Podmioty działalności restrukturyzacyjnej w Polsce	
1/ Znaczenie organów rządowych i samorządowych	82
2/ Wpływ jednostek gospodarczych na procesy przemian w przestrzeni ekonomicznej	90
3/ Oddziaływanie instytucji rynku finansowego	103
4/ Agencje i inne instytucje	113

Rozdział 4 :Struktura społeczno-gospodarcza Dolnośląskiego
Zagłębia Węglowego

1/ Czynniki kształtujące dotychczasowy rozwój zagłębia węglowego na Dolnym Śląsku	127
2/ Mierniki określające potencjał społeczno-gospodarczy regionu	136 ~~9~~
3/ Bariery rozwoju regionu wałbrzyskiego oraz zagrożenia wynikające z ukształtowanego modelu gospodarki	173
Rozdział 5 :Kierunki i metody restrukturyzacji regionu	
1/ Dotychczasowe działania związane z realizacją procesu restrukturyzacji	189
2/ Charakterystyka wariantów programów restrukturyzacji dotychczas opracowanych dla regionu wałbrzyskiego	202
3/ Próba sformułowania docelowego modelu regionu wałbrzyskiego w warunkach potencjalnych ograniczeń	218
Wnioski i uwagi końcowe	248 ~~2~~
Literatura	248
Spis tabel	258
Spis rysunków	260

WSTĘP

Celem pracy jest udowodnienie tezy, że procesy stagnacji lub depresji rozwojowych regionów mają szereg źródeł; zarówno w strukturach wewnętrznych, jak i podlegających wpływom czynników zewnętrznych. Za obiekt badań przyjęto województwo wałbrzyskie, będące regionem administracyjno-gospodarczym. Region ten systematycznie ulega procesom degradacji ekonomicznej i ekologicznej. Wybór obszaru badań nie jest przypadkowy, gdyż decydowały tu zarówno osobiste zainteresowania naukowe autora, jak też chęć poznania współzależności towarzyszących procesom depresji gospodarczej regionów. W pracy wykorzystano literaturę przedmiotu, traktującą o problemach tzw. regionów problemowych, występujących zarówno w Polsce, jak też w innych częściach Europy. Ponadto w pracy wykorzystano informacje statystyczne i materiały źródłowe dotyczące problemów depresji społeczno-ekonomicznej w regionach stagnacji. Badano także zbiór czynników wywołujących te procesy. Znaczną pomoc w uzyskaniu materiałów źródłowych okazały instytucje administracji rządowej i samorządowej, dzięki którym można było pogłębić wiedzę praktyczną i rozpoznać mechanizmy oraz instrumenty pobudzające rozwój lub depresję regionów ekonomicznych.

W pracy wykorzystano metody analizy czynnikowej, akcentując wpływ czynników bezpośrednich i pośrednich na przebieg badanych zjawisk społeczno-gospodarczych. Analizę czynników prowa-

dzono za pomocą dwóch technik, tj.;

a) techniki opisowej (jakościowej), umożliwiającej logiczne rozpoznanie związków przyczynowo-skutkowych wpływających na zmianę dotychczasowej struktury społeczno-gospodarczej regionu wałbrzyskiego,

b) analizy ilościowej charakteryzującej cechy i zmiany badanych struktur w czasie oraz przestrzeni ekonomicznej.

Ponadto w pracy wykorzystano aktualną literaturę z zakresu regulacji prawnych, poddając szczególnej uwadze małą ich skuteczność w badanych procesach regulacyjnych.

W celu rozszerzenia wiedzy, o dotychczasowych próbach budowy programów restrukturyzacji regionów, wykorzystano istniejące w tej dziedzinie opracowania, wskazując na skalę ich zbieżności i zakres rozbieżności poglądów dotyczących kierunków strategii restrukturyzacji.

Realizując przyjęty cel pracy, jej konstrukcję oparto na pięciu rozdziałach problemowych. Układ treści pracy jest podporządkowany przyjętej metodyce badań. Poszczególne rozdziały poświęcone są następującym zagadnieniom.

Rozdział pierwszy przedstawia teoretyczne aspekty kształtowania się regionów depresji, na tle uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych. W części pierwszej tego rozdziału położono szczególny akcent na te problemy i te pojęcia teoretyczne, które są związane z typologią regionów według różnych ich cech. Druga część rozdziału jest poświęcona zagadnieniom depresji regionów, wskazując na: uwarunkowania społeczne, ekonomiczne, polityczne i rynkowe. W związku z tym rozdział pierwszy ma charakter teoretyczny, jego celem jest wprowadzenie do wyjaśnienia złożonych

problemów zmian strukturalnych w regionie depresyjnym.

Rozdział drugi, identyfikuje cele i uwarunkowania strategii przekształceń strukturalnych w regionie, ze szczególnym uwzględnieniem regionów depresji. Między innymi opisano: pojęcie i zakres restrukturyzacji, uwarunkowania i mierniki restrukturyzacji, instrumenty procesów restrukturyzacji oraz układ rodzajowy możliwych strategii przekształceń strukturalnych na tle literatury przedmiotu.

W rozdziale trzecim dokonano charakterystyki struktury układu podmiotowego w zakresie organizacji i zadań związanych z procesami restrukturyzacji gospodarki w Polsce. Dotyczy to zwłaszcza odniesienia do restrukturyzacji regionów stagnacyjnych i depresyjnych. Równocześnie zaprezentowano organy rządowe i samorządowe jako potencjalnych animatorów zmian strukturalnych. Przy tej okazji opisano również oddziaływanie innych podmiotów gospodarczych kształtujące procesy przemian w regionalnej przestrzeni ekonomicznej. Szczególne znaczenie przypisano instytucjom rynku finansowego i agencjom rozwoju regionalnego jako podmiotom sterującym zasilaniem finansowym.

Natomiast w rozdziale czwartym opisano obiekt badań z elementami jego struktury społeczno-gospodarczej. Chodzi tu o Dolnośląskie Zagłębie Węglowe, wraz z obszarami przynależnymi do województwa wałbrzyskiego. W związku z tym w części pierwszej tego rozdziału scharakteryzowano uwarunkowania historyczne rozwoju dotychczasowego zagłębia węglowego, na tle ewentualnych lub potencjalnych przekształceń w jego strukturze, wskazując na czynniki dynamizujące lub opóźniające ten rozwój. W celu poznania struktury tego zagłębia skonstruowano i opisano zbiory mierników określają-

cych dotychczasowy potencjał gospodarczy badanego regionu. Na tym tle zbadano również związki przyczynowo-skutkowe między miernikami, a innymi charakterystykami opisu jakościowego tego potencjału. W końcowej części tego rozdziału, główny akcent położono na bariery rozwoju regionu wałbrzyskiego, wskazując na: zbiór potencjalnych zagrożeń i procesy kumulowania się "efektów" depresyjnych.

Rozdział piąty stanowi wynik własnych przemyśleń, opartych na dostępnej dokumentacji źródłowej oraz na tym tle wskazano kierunki i metody ożywienia gospodarczego regionu. Aby zrealizować cel badań, dla tego rozdziału, przeanalizowano próby działań stosownych organów administracji rządowej i samorządowej. Do tego celu wykorzystano informacje pochodzące z tych źródeł. Źródła te umożliwiły opracowanie własnej koncepcji rozwiązań modelowych i na tym tle sformułowanie tzw. modelu docelowego rozwoju województwa wałbrzyskiego (w warunkach potencjalnych ograniczeń).

W zakończeniu sformułowano uwagi i wnioski końcowe, będące rezultatem uzyskanych wyników badań i przemyśleń własnych autora, w zakresie strategii kierunków ożywienia regionu wałbrzyskiego.

ROZDZIAŁ 1

CHARAKTERYSTYKA I ZNACZENIE REGIONÓW DEPRESJI

1.1. POJĘCIE REGIONU EKONOMICZNEGO I JEGO TYPOLOGIA

W publikacjach naukowych, opracowaniach publicystycznych czy też w życiu codziennym bardzo często spotyka się termin region, odnosząc to pojęcie do zupełnie różnego ilościowo i jakościowo zbioru elementów oraz jednostek przestrzennych. W związku z tym wyróżnia się regiony ekonomiczne, planistyczne, administracyjne, urbanistyczne, krajobrazowe, społeczne, demograficzne itd. Mianem regionu określono bardzo wielkie powierzchnie jak i zupełnie małe obszary. Termin ten stosuje się też w odniesieniu do obszarów jednorodnych i jednolitych oraz zróżnicowanych. Prowadzi to do formułowania różnorodnych definicji regionu oraz najrozmaitszej ich klasyfikacji. Wprowadzając chaos pojęciowy i metodologiczny wywołuje się liczne nieporozumienia i spory formalne, które nie ułatwiają prac prowadzonych w celu rozpoznania problematyki związanej z regionem i regionalizacją. Ponieważ niniejsze opracowanie dotyczy problemów ekonomicznych gospodarki regionalnej, analizie będzie poddany region z punktu widzenia aspektów gospodarczo-społecznych. Wstępnie, w celu wprowadzenia ładu definicyjnego należy ustalić podstawowe pojęcia związane z teorią regionu ekonomicznego.

Termin region wywodzi się z łacińskiego słowa "*regio*", "*regionis*", co w bezpośrednim tłumaczeniu ma dwa znaczenia; ruch w określonym kierunku, w drugim odnosiło się do przes-

trzeni, a dokładniej do kierunków wyznaczających przestrzeń, inaczej: okolicę, krainę, dzielnicę. Drugie znaczenie odnoszące się do obszaru nabrało z biegiem czasu większego znaczenia i spotkało się z powszechną akceptacją, czego rezultatem jest występowanie słowa "region" w wielu językach i krajach.

Pierwsze zastosowanie pojęcia regionu, w ujęciu geograficzno-ekonomicznym, wprowadzono we Francji w XVIII w. Wprowadzone wtedy podziały oparto o kryteria fizyczno-geograficzne (grzbiety gór, zlewnie rzek, itp.).

Twórcą podejścia systemowego do regionów, w tym okresie, w nauce europejskiej był **Karol Ritter** (1779 - 1859) profesor Uniwersytetu w Berlinie. Do innych prekursorów, a zarazem twórców szkoły regionalistycznej należy zaliczyć **Pawła Vidal de la Blache'a** (1845 - 1919) oraz jego ucznia **Lucjana Gallois** autora dzieła pt.: "*Regions naturelles noms de pays*".

W Polsce badania i opisywanie pojęcia regionu rozwijają się później niż w innych krajach, tj. w początku XX w. Pierwszym badaczem, który na ziemiach polskich dokonał kompleksowego sformułowania tej problematyki był geograf **Wacław Nałkowski** (1856 - 1911). Inni znani uczeni, którzy interesowali się zagadnieniami regionu to między innymi **Jerzy Smoleński** (1881 - 1940) oraz **Stanisław Lencewicz** (1889 - 1944). Wyróżnione przez nich koncepcje podziałów regionalnych opierały się głównie na typach krajobrazowych. Jednak, w miarę upływu czasu, zaczęto także uwzględniać w delimitacji regionów kryteria: gospodarcze, ludnościowe, osadnictwa i administracyjne. Stopniowo w okresie międzywojennym następowało upow-

szechnienie pojęcia regionu i jego klasyfikacji. Duży wkład do powiększenia wiedzy w tej dziedzinie wniosła polemika na temat regionów gospodarczych w latach 1927 - 1928, prowadzona przez dwóch ekonomistów **Stanisława Z. Rutkowskiego** i **Włodzinierza Wakara**. Ich uwaga w tej dyskusji skupiła się prawie wyłącznie na problemach rozmaitych kryteriów ekonomicznych określających typologie regionów gospodarczych.

Po II Wojnie Światowej, w wyniku szeroko prowadzonych badań i ustaleń, wyróżniono dwa podstawowe typy regionów gospodarczych: **region jednorodny** (homogeniczny) oraz **region węzłowy** (spolaryzowany). To wyróżnienie przypisuje się amerykańskiemu geografowi **D.W.Whittlesey** ¹.

Istotne znaczenie dla niniejszego opracowania ma określenie pojęcia regionu ekonomicznego (gospodarczego). Nazwę tę stosuje się w polityce ekonomicznej, ekonomice regionalnej, planowaniu gospodarczym, socjologii i geografii ekonomicznej.

Tak szerokie zastosowanie tego pojęcia jest spowodowane możliwością trójstronnego ujęcia charakteru regionu, a mianowicie może on być jednocześnie przedmiotem ²:

- poznania, dotyczy podziału przestrzeni na regiony, tj. dokonanie identyfikacji i opisu,
- badania, gdy przeprowadza się analizę danego regionu, jego

---

¹) D.W.Whittlesey: The Regional Concept and the Regional Method. American Geography. Investory and Prospect, Syracuse 1954.

²) K.Dziewoński: Teoria regionu ekonomicznego, W: Przegląd Geograficzny, rok 1967 z.1.

rozwoju, wewnętrznej struktury i problemów,

- działania, gdy chodzi o działania mające na celu zorganizowanie działania w przestrzeni w sferach społeczno-gospodarczych itp.

Przystępując do definiowania regionu należy podkreślić, że według zasad logiki Arystotelesa definicja dotycząca określonego słowa powinna dokonać kwalifikacji prezentowanej rzeczy oraz podać, jak należy ją wyróżnić spośród innych należących do tej samej kategorii. Stosując się do powyższych zasad należy stwierdzić, że region jest to zespół terenów graniczących ze sobą wyróżnionych pod względem podobnych kryteriów w stosunku do obszarów przyległych.

W takim ujęciu podstawowym problemem jaki należałoby rozstrzygnąć, jest pytanie o dobór kryteriów stosowanych przy delimitacji regionu ekonomicznego. W związku z tym pojęcie regionu ekonomicznego doczekało się wielu różnorodnych definicji ujmujących odmiennie rzeczywistość społeczno-ekonomiczną. Z bogatego zestawu definicji, występujących w literaturze przedmiotu, poniżej zostało przytoczonych kilka wybranych w celu bliższej prezentacji różnych ujęć tego problemu.

Według **A.Fajferka** "...region społeczno-ekonomiczny stanowi terytorialny kompleks produkcyjno-usługowy, wyróżniający się od otaczających go obszarów swoistymi formami zagospodarowania"³.

S.Berezowski stwierdza, że "...region społeczno-gospodarczy

---

³) **A.Fajferek**: Region ekonomiczny i metody analizy regionalnej. PWE. Warszawa 1966, s. 11.

jest to faktycznie istniejąca, wyodrębniona, choć dynamicznie zmienna, jednostka przestrzeni geograficznej. Wyodrębnienie regionu uwarunkowane jest funkcjonalnie i strukturalnie określonym przestrzennie zespołem zjawisk ekonomicznych i społecznych"⁴. Według K.Secomskiego "...regionem gospodarczym nazywać będziemy określony obszar kraju o zbliżonych warunkach naturalnych, na którym wykształca się zespół sił wytwórczych o silnych wzajemnych powiązaniach, stanowiący podstawę rosnącego potencjału społeczno-ekonomicznego danego regionu"⁵. W ujęciu autorów amerykańskich region ekonomiczny to:"...zespół geograficznie przyległych obszarów, które mają pewne wspólne lub uzupełniające się cechy charakterystyczne, albo które są powiązane szeroką międzystrefową działalnością lub przepływami"⁶.

Natomiast R.Domański twierdzi, że otwarty region ekonomiczny jest to "...obszar (część większej całości) z ukształtowanym lub kształtującym się układem ekonomicznym, którego elementy powiązane są między sobą i ze środowiskiem przyrodniczym relacjami współwystępowania i współzależności, a z otoczeniem

---

⁴)S.Berezowski:Regionalizacja społeczno-gospodarcza. SGPiS. Warszawa 1988. s.7.

⁵)K.Secomski:Teoria regionalnego rozwoju i planowania .PWE .Warszawa 1987 s.41.

⁶)H.S.Perliff i in.:Regions, Resources and Economic Growth. Baltimore 1960 s.4.

⁷)R.Domański:Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych.PWE. Warszawa 1972, s.7.

zewnątrznym - relacjami współzależności o dużym nasileniu"⁷.

W oparciu o wyróżnione główne cechy tych i innych definicji można za K.Kucińskim pogrupować definicje w zależności od podejścia do regionu ekonomicznego jako⁸:

- obszar, gdzie siły wytwórcze tworzą wyraźnie powiązany ze sobą zespół,
- kilka obszarów połączonych, między sobą poprzez różnorodne więzy ekonomiczne i społeczne, w jedną całość kooperującą z innymi regionami tego typu,
- obszary wyłączone z większej całości, w oparciu o duży ośrodek miejski i peryferie związane z nim układem powiązań ekonomicznych i społecznych,
- produkcyjny kompleks zlokalizowany w przestrzeni o profilu stworzonym przez społeczny i terytorialny podział pracy,
- terytorium wydzielone na podstawie zbilansowania produkcji i konsumpcji,
- przestrzenny kompleks o charakterze produkcyjno-usługowym o określonym zestawie gałęzi gospodarki współdziałających ze sobą na różnych płaszczyznach,
- określone ugrupowanie społeczno-ekonomiczne, kształtujące się w czasie, poprzez zagospodarowanie danego obszaru jego oblicze gospodarcze.

Do niedawna próbowano definiować region ekonomiczny tylko w oparciu o kryterium gospodarcze, przede wszystkim jako przestrzenny kompleks produkcyjny. Takie ujęcie prezentowali

---

⁸) K.Kuciński: Podstawy teorii regionu ekonomicznego. PWE. Warszawa 1990 s. 17 - 18.

ekonomiści z b. ZSRR, np. P.M.Ałapiew twierdził, że region ekonomiczny to "...stanowiąca geograficzną całość terytorialną część gospodarki narodowej kraju, mająca swoją specjalizację produkcyjną, własne wewnętrzne powiązania gospodarcze i nierozzerwalnie związana z drugimi takimi częściami terytorialnym podziałem pracy"⁹.

Obecnie, omawiając region ekonomiczny, zwraca się też uwagę, względem szerokich zjawisk ekonomicznych wyróżniając funkcje społeczne, usługowe, kulturowe, informacyjne, finansowe i wiele innych. Takie podejście jest uzasadnione m.in. poprzez coraz większy wzrost powiązań międzyregionalnych. Przy rozpatrywaniu powiązań regionu z gospodarką narodową należy wspomnieć o funkcjach, które w tym wypadku może spełniać. Są to funkcje egzogeniczne i endogeniczne¹⁰. Pierwsza obejmuje działania, jakie region świadczy na rzecz swojego otoczenia, natężenie tych związków decyduje o stopniu otwartości regionu na zewnątrz. Funkcje endogeniczne wskazują na działalność związaną z zaspokojeniem własnych potrzeb regionu.

Przy omawianiu funkcji egzogenicznej należy wspomnieć o koncepcji bazy ekonomicznej, według której istnienie właśnie zespołu tych funkcji zewnętrznych jest podstawą rozwoju re-

---

⁹) Studia z zakresu planowania regionalnego i teorii gospodarki przestrzennej, W: Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN 1971 nr62, s.114.

¹⁰) R.Domański: Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych. PWE. Warszawa 1972, s.13.

gionu. Jest to koncepcja zbieżna z teorią biegunów wzrostu, zakładającą istnienie zespołu jednostek wiodących (przedsiębiorstw), tworzących tzw. bieguny wzrostu, który w oparciu o działanie mnożnika regionalnego wpływa na poziom rozwoju gospodarczego regionu. Są to ujęcia bardzo podobne, jednak nietożsame.

W tych założeniach można wyróżnić stwierdzenia świadczące o istnieniu **specjalizacji regionów** w ramach gospodarki narodowej. Formułowane jest też twierdzenie, że bez specjalizacji nie można mówić o delimitacji regionów.

Specjalizacja ta może być rozpatrywana jako ogólna i szczegółowa. Przy pierwszej, region ma konkretnie zarysowaną i określoną działalność gospodarczą, dzięki której jest w dużej mierze głównym dostawcą w skali większej (makroregionu czy kraju). Druga wskazuje tylko na wytwarzanie w regionie konkretnych dóbr i usług, ale nie musi się z nią wiązać pozycja generalnego dostawcy (monopolisty).

Dotychczasowe rozważania nie rozwiązują problemu dotyczącego istoty regionu ekonomicznego. Wokół tego zagadnienia toczy się spór, o to czy region jest kategorią obiektywną, czy też subiektywną.

Słuszne wydają się sugestie dotyczące tego dylematu, a zaprezentowane m.in. przez K.Dramowicza stwierdzające, że region co prawda jest obiektywną kategorią przestrzenną, czyli istnieje rzeczywiście w przestrzeni i różni się poprzez swoje formy zagospodarowania od innych obszarów, to jednak postrzegany i delimitowany on jest subiektywnie - tworząc tylko w przybliżeniu odwzorowania rzeczywistości. Różnica ta

dotyczy przede wszystkim rozbieżności występujących w zarządzaniu i planowaniu¹¹.

Kolejnym problemem, bardzo często podnoszonym w literaturze ekonomicznej, jest relacja między regionem ekonomicznym a **regionem administracyjnym**. Przez ten drugi rozumie się zazwyczaj (w warunkach Polski jest regionem wojewódzkim), ściśle wyznaczony obszar kraju, stanowiący kompleks gospodarczy o określonym profilu lub specjalizacji, z wyodrębnionym centrum administracyjno-gospodarczym, pełniącym funkcje ośrodka decydującego o rozwoju i funkcjonowaniu danego regionu¹².

Sytuacją idealną byłaby zgodność subiektywnie wyznaczonych jednostek administracyjnych z obiektywnymi regionami ekonomicznymi. W praktyce taka zgodność występuje rzadko i częściej mówi się o tendencjach dostosowawczych, co prowadzi do faktu, że region podstawowy odpowiada często w przybliżeniu jednostce podziału administracyjnego kraju drugiego stopnia. Wynika to z faktu względnej trwałości układu administracyjnego, który tworzy spójny system administrowania poprzez organy władzy i administracji terenowej.

Z drugiej strony należy zwrócić uwagę na to, że często region ekonomiczny jako kategoria historyczna, może zmieniać swoje granice i to najczęściej nie jest uwzględniane w istniejącym podziale administracyjnym.

---

¹¹) K. Dramowicz: Czy geografia jest nauką chorologiczną "Przegląd Geograficzny" 1981, nr 2 s.215-225.

¹²) K. Secomski: Teoria regionalnego rozwoju i planowania. PWE. Warszawa 1987, s.43.

Reasumując rozważania na temat regionu ekonomicznego należy stwierdzić, że wszelkie próby definiowania mają pewne istotne cechy wspólne. Prezentują one region jako obszar przestrzennie zwarty o następujących cechach:

- w jego skład wchodzi podobne jednostki elementarne,
- w ramach każdego regionu można wyróżnić powiązania wewnętrzne i zewnętrzne, przy czym wewnętrzne są silniejsze,
- posiada pewną specjalizację,
- jest ukształtowany zespół sił wytwórczych,
- charakteryzuje się pewnym stopniem domknięcia,
- w regionie istnieje jeden ośrodek miejski stanowiący element integrujący.

Omawiając pojęcie regionu ekonomicznego nie można ominąć klasyfikowania według najbardziej rozpowszechnionej typologii wyróżniającej podział na regiony strefowe i węzłowe¹³. Regiony te wydziela się stosując odmienne kryteria delimitacji.

Region węzłowy - charakteryzuje się wysokim stopniem rozwoju społeczno-gospodarczego, odgrywa ważną funkcję ekonomiczną w ramach całej gospodarki kraju określa stopień koncentracji najnowszych czynników wytwórczych i aktywności gospodarczej jest bardzo wysoki. Wyróżnia się w nim zazwyczaj obszary centralne (duże aglomeracje miejskie) z głównym ośrodkiem oraz obszary peryferyjne zasilające centrum. Wskazuje się też na złożoną strukturę regionalną i wiele dziedzin działalności gospodarczej, stanowiących siłę wiodącą w rozwo-

---

¹³) R.Domański: Zasady geografii społeczno-ekonomicznej. PWN Warszawa-Poznań 1990, s.62.

ju. Podstawą delimitacji regionu węzłowego jest fakt występowania określonych rodzajów powiązań, będących wyrazem wzajemnego oddziaływania węzła i otaczającego go zaplecza. Wyróżnienie dokonuje się w oparciu o analizę różnego rodzaju oddziaływania, wpływu i zasięgu ośrodka centralnego względem zaplecza itp.

Region strefowy (często nazywany powierzchniowym) dotyczy obszarów o jednolitej lub też zbliżonej do jednolitej strukturze. W takim regionie istnieje jeden podstawowy typ działalności gospodarczej. Ta jednolita działalność służy do określenia i zaklasyfikowania regionu, jako np. region rolniczy, turystyczno-wypoczynkowy, leśny itp. W wypadku regionu strefowego delimitacja polega na określeniu stopnia zróżnicowania lub podobieństwa poszczególnych jednostek przestrzennych z punktu widzenia uwzględnionych cech, oraz na tworzeniu większych obszarów jednorodnych. Wydzielenie tych regionów jest oparte na klasyfikacji jednostek. Podstawą klasyfikacji może być występowanie bądź niewystępowanie, na danym obszarze określonej cechy, jej poziomu, lub też odpowiednie kombinacje kilku cech, zarówno z punktu widzenia zestawu w jakim występują jak i wartości.

Dokonując typologii regionów, z punktu widzenia polityki społeczno-ekonomicznej, należy oprzeć się o oceny zróżnicowanego rozwoju gospodarczego wskazującego na stan poszczególnych regionów i różnorodne tempo rozwoju odnoszące się do **procesów** zachodzących w rozpatrywanych jednostkach. Czyli chodzi, w takim podejściu, o wskazanie problemów z dziedzin społeczno-ekonomicznych występujących na badanym obszarze.

Całościową typologię z tych dwóch punktów widzenia przedstawił prof. B.Winiarski w pracy pt."Polityka regionalna". Według kryterium stanu wyróżniono regiony **rozwinęte i rozwijające się** - tam gdzie w procesie gospodarowania wykorzystane są wszystkie występujące na jego obszarze zasoby w sposób racjonalny. Druga grupa to regiony **opóźnione w rozwoju** -

R E G I O N

<i>stan</i>	<i>rozwinęty i rozwijający się</i>	<i>opóźniony w rozwoju</i>	
<i>dynamika procesów rozwojowych</i>	1) <i>rozwijające się dynamicznie i harmonijnie</i> 2) <i>dysponujące warunkami do przyspieszenia procesu wzrostu</i> 3) <i>wymagających harmonizacji procesu rozwoju</i>	1) <i>nierozwinęte wymagające aktywizacji</i> 1a) <i>nowych "możliwości"</i> 1b) <i>"oczekujących"</i> 1c) <i>obszary przygraniczne</i>	2) <i>depresji</i> 2a) <i>wymagające rewersji strukturalnej</i> 2b) <i>wymagające generalnej rekonstrukcji</i>

Źródło: B.Winiarski: Polityka regionalna. PWE. Warszawa 1976, s.176.

Rysunek. 1. Typologia regionów

odnosi się to do niewykorzystania części zasobów lub wykorzystanie tych zasobów jest nieefektywne i nieracjonalne.

Do pełnej ich charakterystyki, czyli opisanie zjawisk w nich zachodzących, czy tylko potencjalnych możliwości oraz działań jakie są konieczne w odniesieniu do poszczególnych

obszarów, służy kryterium dynamiki procesów rozwojowych.

Kryterium dynamiki tworzy możliwości rozwinięcia charakterystyki regionów wyróżnionych w pierwszym etapie.

I tak w grupie regionów rozwiniętych i rozwijających się wyszczególnione zostają regiony rozwijające się dynamicznie i harmonijnie, dysponujące warunkami do przyspieszenia procesu wzrostu oraz wymagające procesu rozwojowego. Są to regiony rozwijające się szybciej od przeciętnego tempa rozwoju całego kraju, w tempie zbliżonym do średniego krajowego oraz regiony, w których występują procesy rozwojowe kształtujące się poniżej średniej krajowej z uwzględnieniem wszystkich wyróżnionych do opisu tych obszarów cech lub tylko niektórych z nich.

W drugiej grupie wyróżniono dwa typy regionów:

Regiony nierozwinięte - są to obszary, których dotychczasowa działalność gospodarcza była nieznaczna i miała miejsce zazwyczaj w takich sektorach jak: leśnictwo, rolnictwo, czy przemysł wydobywczy. Region taki charakteryzuje się niskim stopniem wykorzystania zasobów, ekstensywną formą wykorzystania już użytkowanych zasobów oraz brakiem, lub niewielką ilością inwestycji w infrastrukturze społeczno-ekonomicznej i w przemyśle przetwórczym, niskimi dochodami w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Regiony takie mogą posiadać potencjalne możliwości rozwojowe, np. bogate złoża surowców, czy dogodne położenie. Wtedy określane są mianem oczekujących.

Regiony depresji - charakteryzują się tym, iż znajdują się głównie na obszarach krajów gospodarczo rozwiniętych. Wyróżnia się tutaj dwie podgrupy. Do pierwszej należą tereny, któ-

re, w wyniku ogólnych procesów rozwojowych, okazały się niedostosowane do nowej struktury gospodarczej. Zazwyczaj są to okręgi przemysłowe ukształtowane w poprzednim wieku o tradycyjnej strukturze przemysłu, nie mającego w zaistniałej sytuacji szans rozwojowych. Taki stan doprowadza poprzez upadek tych przemysłów, do stagnacji w całym regionie, który nosi wówczas nazwę regionu wymagającego rekonwersji strukturalnej. W drugiej podgrupie znajdują się obszary, które w wyniku działalności gospodarcze uległy dewastacji pod względem ekologiczno-ekonomicznym. Zniszczenia te są wynikiem rabunkowej gospodarki zasobami naturalnymi. Sytuacja taka występuje w starych zagłębiach węglowych lub na terenach upraw rolniczych, gdzie w wyniku monokultury doprowadzono do wyjałowienia i erozji gleby. Regiony takie noszą nazwę wymagających generalnej rekonstrukcji.

Porównując te dwie podgrupy regionów depresyjnych należy zwrócić uwagę, że w przypadku pierwszym; obszar taki posiada dużą szansę rozwoju poprzez istniejącą bazę wytwórczą w postaci infrastruktury, wykwalifikowanej kadry, sieci komunikacyjnej itp. Szanse takie można wykorzystać poprzez rozwój nowych sektorów gospodarki (tzw. gałęzi rozwojowych). Druga podgrupa regionów nie posiada takiej możliwości i szans rozwojowych, gdyż wymaga głębokiej rekultywacji środowiska naturalnego i odbudowy infrastruktury społeczno-ekonomicznej, co pociąga konieczność rozłożenia takich działań w dłuższym okresie i poniesienia dużych nakładów finansowych. Jak, w swojej pracy, zauważył prof. B.Winiarski – taka prezentacja tych dwóch podgrup ma raczej charakter teoretyczny ,albo

odzwierciedla tylko skrajne przypadki¹⁴. W praktyce mamy zazwyczaj do czynienia z formami pośrednimi, gdzie występują cechy charakterystyczne dla pierwszej i drugiej podgrupy.

---

¹⁴) B.Winiarski: Polityka regionalna. PWE. Warszawa, 1976, s.182.

1.2. REGION DEPRESJI – CECHY, ZNACZENIE I ROZWÓJ

Działalność gospodarcza w ramach kraju, jest zdeterminowana przestrzennie. Na skutek tego możemy wyróżnić regiony ekonomiczne o różnym poziomie rozwoju i specjalizacji. Jednak bardzo często zróżnicowanie regionalne jest duże, wynika to z niestabilności systemów regionalnych i zachodzących procesów kumulacyjnych. Procesy kumulacyjne polegają na zwiększaniu się pozytywnych następstw w regionach, gdzie zaistniały pozytywne relacje gospodarcze, lub gromadzeniu się negatywnych następstw w regionach, w których wystąpiły zjawiska ujemne. Równocześnie istnienie zjawisk pozytywnych i negatywnych w różnych regionach jest możliwe dzięki istnieniu rozgałęzionych powiązań, wzajemnych oddziaływań między nimi. W ten sposób powstają nierówności regionalne mające wiele negatywnych następstw z zakresu ekonomiczno-społeczno-ekologicznego.

Regiony, ogólnie zdefiniowane w poprzednim podrozdziale jako depresyjne, określane są bardzo często w literaturze ekonomicznej mianem problemowych lub strukturalnie niedostosowanych. To niedostosowanie może charakteryzować się różnorodnymi cechami. Najczęściej występującym przejawem jest brak zgodności gospodarki regionu z strukturą gospodarki kraju oraz wadliwą strukturą w regionie pod względem przestrzennym i działowo-gałęziowym. Ogólnie przez strukturę gospodarczą regionu rozumiemy proporcje w jakich rozwija się działalność

produkcyjno-usługowa na jego terenie. Dysproporcje strukturalne w regionach depresji nakładają się na siebie potęgując problemy ograniczające przemiany w zakresie ekonomii, ekologii czy też socjologii.

Regiony depresji mogą charakteryzować się różnymi cechami. Obszary te są zazwyczaj uprzemysłowione, zurbanizowane, posiadają rozwiniętą infrastrukturę i zasoby majątku produkcyjnego zainwestowanego monogaleziowo. Ponadto region depresji charakteryzuje się znacznymi zasobami wykwalifikowanej siły roboczej. Przemysł kluczowy na takim obszarze jest przestarzały (pod względem technologicznym) i odznacza się procesami stagnacyjnymi, przy występujących trudnościach w sprzedaży produkcji. Okazuje się, że siła robocza skupiona jest w branżach charakteryzujących się niską efektywnością i często uciążliwymi warunkami pracy. To w negatywny sposób wpływa na warunki reprodukcji, a w efekcie osłabia rezultaty procesów społeczno-ekonomicznych. Jest to związane z procesami fizycznego i ekonomicznego starzenia się majątku produkcyjnego, dynamicznymi procesami postępu naukowego, koncentracji wzrostu zagrożenia środowiska naturalnego i jego dewastacji. Występowanie tych negatywnych zjawisk przez wspomniany wyżej mechanizm kumulacji pociąga za sobą niebezpieczeństwo rozprzestrzenienia się tych efektów na całą gospodarkę kraju poprzez istniejące powiązania społeczno-ekonomiczno-informacyjne.

Istnienie takich regionów o strukturze niedostosowanej do nowoczesnych wymagań gospodarczych i wyzwań rozwojowych, świadczy także o tym, że w skali kraju występują zjawiska nierównowagi rozwoju gospodarczego.

Regionem depresji może być każdy region ekonomiczny, jeśli w odpowiednim czasie nie podjęto działań mających na celu powstrzymanie zjawisk depresji, stagnacji i zakłóceń występujących w strukturze gospodarczej. Gdy nasilenie wymienionych powyżej zjawisk obserwuje się równocześnie w wielu regionach, wówczas gospodarce narodowej zagraża depresja i brak stabilności. Nawet w takich sytuacjach można będzie wskazać te regiony, w których niedostosowanie i występująca w nich depresja są o wiele silniejsze aniżeli w innych.

Problemy społeczno-ekonomiczne w takich regionach mają zawsze podłoże strukturalne, w związku z tym można wyróżnić następujące regiony:

- zacofane o dominacji nisko rozwiniętego rolnictwa,
- przemysłowe ze zdegradowanym środowiskiem naturalnym,
- przemysłowe z dominującym starym przemysłem,
- wtórnego zacofania, na których obszarze prowadzono działania aktywizujące gospodarkę, jednak były one przeprowadzone doraźnie i wyrywkowo, co w efekcie nie doprowadziło do zmian w strukturze gospodarczej,
- potencjalnie problemowe, na których obszarze struktura gospodarcza jeszcze nie wykazuje cech patologicznych, ale antycypując obecnie występujące trendy rozwojowe można wskazać na niebezpieczeństwo występowania takich zjawisk w przyszłości,
- posiadające gospodarkę monofunkcyjną, stanowią one potencjalne zagrożenie depresyjne.

Oczywiście, że m.in. regionami największego ryzyka, które najszybciej mogą osiągnąć stan nieprawidłowego funkcjonowania

dominującej branży gospodarki, są przede wszystkim **stare okręgi przemysłowe**. Jest to wynik trudności występujących w trakcie procesu dostosowania się ich struktury gospodarczej do zmian zachodzących w całej gospodarce pod wpływem dynamicznych procesów przekształceń strukturalnych, powodujących wzrost różnorodnych potencjalnych zagrożeń, będących wynikiem występowania zjawisk depresji w regionie . Do nich zaliczane są m.in.:

- spadek znaczenia gałęzi przemysłu wiodącego,
- powolne zmiany technologiczne w branżach wiodących,
- niekorzystne procesy aglomeracyjne, w wyniku których przekroczone optymalne wielkości koncentracji produkcji, co w negatywny sposób odbija się na środowisku naturalnym,
- przestarzała infrastruktura społeczno-ekonomiczna, nie odpowiadająca ani wymogom nowoczesnej produkcji przemysłowej, ani też potencjalnemu poziomowi potrzeb społecznych, w efekcie następuje hamowanie rozwoju,
- wysoki stopień dekapitalizacji majątku produkcyjnego,
- mała konkurencyjność wyrobów ze względu na ich niski poziom nowoczesności i/lub wysokich kosztów wytworzenia.

Objawami świadczącymi o depresji zachodzącej w strukturze gospodarki regionu są : niski poziom przyswajania osiągnięć postępu techniczno-ekonomicznego, niepełne i nieefektywne wykorzystanie zasobów naturalnych, siły roboczej, spadek tempa produkcji przemysłowej, zmniejszenie popytu na wyroby i usługi świadczone przez region, obniżenie się udziału w dochodzie narodowym kraju, zmniejszenie wydajności pracy, wzrost liczby bezrobotnych, zwiększenie się ogólnych kosztów działalności gospodarczej, pogorszenie się warunków socjalnych, osłabienie więzi gospodarczych z

innymi regionami, odpływ ludności, starzenie się społeczności w regionie oraz malejąca liczba urodzeń.

Wszystkie wymienione czynniki wpływające na procesy depresji, zachodzące w regionie można zaliczyć do **uwarunkowań wewnętrznych**, czyli wynikających z ukształtowania struktury przestrzennej regionu tak ekonomicznej jak i społeczno-ekologicznej. Na niedostosowanie gospodarcze regionów mają także wpływ **czynniki zewnętrzne**. Do nich można zaliczyć m.in:

- zmiany w strukturze gospodarki kraju wywołane przez procesy rozwoju społeczno-gospodarczego, a przede wszystkim przez czynniki ekonomiczne nowoczesne (postęp naukowo-techniczny, organizacyjny itp),

- rozwój międzynarodowego podziału pracy, przez zachodzące procesy integrujące rynek światowy, a wyrażające się w specjalizacji i kooperacji, powodujące konieczność przeprowadzenia dużych zmian dostosowawczych,

- zjawiska kryzysogenne, występujące w gospodarce kraju (wysoka stopa bezrobocia i inflacja) oraz występowanie tych zjawisk w skali międzynarodowej,

- kryzys strukturalny, obejmujący tradycyjne działy gospodarki w skali rynku światowego,

- przebudowa systemowa gospodarki narodowej (dotyczy to np. krajów postsocjalistycznych) ujawniająca słabe strony poprzednich koncepcji kształtowania modelu gospodarczego.

Oczywiście, spotyka się także regiony, które zaliczono do grupy depresji - mimo, że ich własna gospodarka jest efektywna (nie powoduje zagrożeń w kwestiach socjalno-ekonomicznych i ekologicznych). Jeżeli jednak rozwój gospodarczy tych regionów wy-

wołuże zagrożenia depresyjne w innych lub w całym kraju, to nadaje się takim regionom miano depresyjnych. Należy je rozpatrywać w skali międzyregionalnej budując model równowagi gospodarczej, w ramach którego należy określić czy stan tego regionu ma duży wpływ na zjawiska kryzysogenne w gospodarce.

Dokonując delimitacji regionów depresyjnych należy zachować dużą ostrożność, ażeby zakłóceń frykcyjnych w procesie gospodarowania, nie poczytać za przejaw niestabilności strukturalnej, co oznacza równoczesne zakwalifikowanie tego regionu do obszarów depresji. Badając te zakłócenia należy ustalić okres i skutki ich występowania oraz obszar i natężenia, a przede wszystkim określić możliwości rozwiązania ich wewnątrz regionu, czy też wskazać na konieczność ingerencji z zewnątrz poprzez podjęcie działań w skali makroekonomicznej.

W takiej sytuacji bardzo ważne są działania delimitacyjne zmierzające do wyróżnienia regionów depresji oraz dokonanie ich typologii. W trakcie prac, prowadzonych w celu wyróżnienia takich obszarów, należy pamiętać, że regiony są kategorią dynamiczną, tj. podlegają zmianom w czasie. Dokonując więc analizy należy sięgać po ujęcia dynamiczne a nie statystyczne. Przystępując do prac identyfikacyjnych należy najpierw skupić uwagę na możliwie najmniejszych jednostkach przestrzennych. Wynika to z faktu lepszego rozpoznania i klasyfikacji występujących zjawisk i procesów. Przy wykonywaniu tych prac należy bezwzględnie przestrzegać jedności metody delimitacyjnej i syntezy mierników dla obszaru całego kraju. Nie można dokonać takiego wyróżnienia w sposób arbitralny bądź uznaniowy; w oparciu np. o przesłanki polityczne.

W praktyce utrzymanie tej zgodności jest bardzo trudne. Dlatego wyróżnione regiony depresji różnią się między sobą pod względem skali i charakteru zagrożeń konfliktogennych w gospodarce. Przykładowo mogą to być regiony posiadające duży stopień bezrobocia, zdegradowane środowisko, czy wysoki stopień dekapitalizacji majątku trwałego.

Do podstawowych narzędzi delimitacji regionów, o niedostosowaniu strukturalnym, zalicza się analizę dochodów – czyli np. dochód narodowy wytworzony lub/i podzielony na jednego mieszkańca, udział danego regionu w tworzeniu dochodu, strukturę tego udziału, tempo wzrostu w odniesieniu do innych regionów i gospodarki całego kraju. Daje to obraz stanu gospodarki regionu oraz zasobności jego mieszkańców. Jest to ważne, gdyż niskie dochody ludności tworzą barierę popytową, która uniemożliwia ożywienie gospodarcze i dokonanie zmian strukturalnych za pomocą mechanizmu rynkowego. Natomiast duże dochody mogą przyczynić się do powstania luki inflacyjnej.

Należy pamiętać, że badania dochodów nie są idealnym narzędziem, gdyż mogą doprowadzić do mylnych wniosków. W regionach, o problemach strukturalnych, mogą występować wysokie dochody, a w regionach o gospodarce posiadającej stabilną strukturę poziom dochodów może być niski. Dlatego, dla lepszego określenia takich regionów stosuje się kompleksową analizę infrastruktury, czyli możliwości zaspokojenia bieżących potrzeb, poziom rozwoju itp.

W oparciu o przeprowadzone badania wyróżnia się następujące kategorie regionów depresji: już istniejące, dopiero powstające i potencjalne czyli prognozowane. Oczywiście najniebezpieczniejsze z punktu widzenia gospodarczego kraju są regiony już is-

tniejące. W tym wypadku wymagane jest podjęcie działań zaradczych, gdyż dalsze ich funkcjonowanie, pociąga za sobą negatywne skutki nie tylko dla regionu, ale dla gospodarki narodowej. Konieczna staje się też (w tym przypadku) analiza badawcza w celu określenia przyczyn ich powstania, szczególnie zwraca się uwagę na strukturę, czynniki i przebieg zjawisk depresji. Tego rodzaju analiza umożliwi skonstruowanie wskazań dotyczących działań zapobiegawczych dalszemu natężeniu zjawisk tego typu lub ukształtowanie się nowych regionów o niestabilnej strukturze przez ich wcześniejsze rozpoznanie.

W skład drugiej kategorii wchodzi regiony, których struktura społeczno-ekonomiczna dopiero zaczyna wykazywać pierwsze oznaki załamania, przejawiające się przez niedostosowanie zjawisk gospodarczych regionu do ogólnego poziomu rozwoju gospodarczego kraju. Taka sytuacja powinna podlegać szybkiemu rozpoznaniu, co pozwoli ocenić ich dalsze skutki i wynikające z nich zagrożenia. Jest zrozumiałe, że wczesna diagnoza przyczyn recesji pozwala na podjęcie wielu kroków zapobiegawczych, które pozwolą powstrzymać rozszerzenie się zakłóceń rozwojowych oraz wdrożenie działań pochłaniających dużo mniej środków na zwalczanie zakłóceń strukturalnych w ich początkowym stadium.

Trzecim rodzajem są regiony potencjalnego zagrożenia. Analizując bieżące zjawiska rozwoju społeczno-gospodarczego oraz zmiany przestrzenne i środowiska naturalnego, można wykryć gromadzenie się zjawisk czy procesów zapowiadających wystąpienie w przyszłości stanów degradacyjnych. Obserwacja bieżąca powinna umożliwić dostrzeżenie elementów sprzyjających potencjalnej depresji i podjęcie działań wyprzedzających, pozwalających uniknąć

niepożądanych stanów.

W oparciu o dotychczas zaprezentowane spostrzeżenia można wyodrębnić kilka podstawowych cech regionów ekonomicznych będących regionami depresji, a mianowicie:

- **duży i wciąż rosnący wskaźnik bezrobocia oraz brak miejsc pracy dla absolwentów szkół,**
- **złe warunki bytowe ludności oraz brak możliwości ich polepszenia,**
- **skupisko dużych przedsiębiorstw o przestarzałej technologii, zdekapitalizowanym majątku i dużym zagrożeniu ekologicznym,**
- **występowanie problemów ze zbytem wytwarzanych dóbr,**
- **silna degradacja środowiska,**
- **ograniczone możliwości zwiększenia dochodów,**
- **duża dekapitalizacja infrastruktury.**

Należy przy tym pamiętać, że tak scharakteryzowany region depresji nie znajduje się w pustce, lecz funkcjonuje przez wiele różnorodnych połączeń w całej gospodarce kraju. Mimo, a raczej dlatego, że wszystkie wskaźniki pozytywne charakteryzujące gospodarkę danego regionu (w ramach całej gospodarki narodowej) zaczynają mieć tendencje malejące, jego znaczenie dla gospodarki kraju zaczyna być coraz bardziej istotne. Przykładem takich wskaźników jest np. spadek udziału regionu w wytwarzanym dochodzie narodowym, obniżanie się liczby zatrudnionych w odniesieniu do całej gospodarki (czy wydajności pracy) oraz spadku ogólnej efektywności gospodarowania. Świadczy to o tym, że dany region zaczyna coraz mniej wносить udziałów do gospodarki narodowej. Wywołuje to oczywiście niekorzystne zjawiska w gospodarce kraju. Poprzez zachowaną kooperację i specjalizację wpływa na obniżenie

procesów wzrostu w innych regionach. Z drugiej strony jednak pociąga za sobą konieczność zwiększenia przez państwo wydatków niezbędnych do zapobiegania procesom depresyjnym czy stagnacyjnym w danym regionie. Przyczynia się to m.in. z jednej strony, do zachwiania równowagi finansowej państwa i konieczność ograniczenia środków budżetowych poprzez zmniejszenie wpływów z zagrożonego regionu i z drugiej strony - podjęcie wydatków zmierzających do powstrzymania niekorzystnych zjawisk recesyjnych.

Zachwianie równowagi w strukturze gospodarczej regionu wywołuje negatywne skutki w całej gospodarce narodowej i to tym znaczniejsze, im dotychczas był większy udział tego regionu w produkcie globalnym. Zagrożone recesją stają się struktury regionów, które mających z takim regionem silne powiązania. Wraz z nimi obejmuje to całą gospodarkę kraju. Dlatego, że w wyniku tych niekorzystnych zjawisk - może nastąpić "eksport" zagrożeń na inne obszary a zwłaszcza sąsiednie. Należy też pamiętać o tym, że niedostosowanie strukturalne regionów ujawnia się z największym natężeniem w trakcie występowania zjawisk recesyjnych w gospodarce narodowej. Korelacje występujące między regionem depresji i gospodarką kraju są wzajemnie wysokie.

Opisując dany region nie wystarczy zidentyfikować istniejący układ struktur przestrzennych, określić jego organizację wewnętrzną, zbadać genezę itp. ale należy także wskazać na znaczenie poszczególnych elementów danego regionu i jego funkcje jako całości w stosunku do pewnego metaobszaru (np. makroregionu, kraju itp.). W ramach tego dane terytorium funkcjonuje jako struktura przestrzenno-ekonomiczno-społeczna. Oceniając znaczenie danego regionu należy określić, w jakim stopniu poszczególne

jego elementy przyczyniają się do powodzenia większej całości np. kraju. Chodzi tutaj przede wszystkim o określenie roli danego regionu w strukturze gospodarczej kraju lub jego mniejszej jednostki przestrzennej. To wywołuje wiele problemów związanych z pomiarem funkcji pełnionych przez dany region.

Prowadząc badanie poszczególnych funkcji regionu należy pamiętać, że tkwi on w pewnych większych całościach i że nie występuje w sposób wyizolowany. Dlatego przy każdym procesie czy zjawisku rozpatrywanym w ramach badanego układu przestrzennego należy zwrócić uwagę na jego powiązania wewnętrzne i zewnętrzne oraz relacje zachodzące między nim a większą całością.

ROZDZIAŁ 2

CELE I UWARUNKOWANIA STRATEGII PRZEKSZTAŁCEN STRUKTURALNYCH ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM REGIONÓW DEPRESJI

2.1. POJĘCIE I ZAKRES RESTRUKTURYZACJI

Kolejnym zagadnieniem, które należałoby określić (po rozpoznaniu i oznaczeniu regionów problemowych), jest pojęcie działań mających na celu opracowanie i wdrożenie programu naprawczego. Program ten powinien obejmować zamierzenia związane z przebudową struktury gospodarczej regionu. Działania takie określa się mianem **restrukturyzacji**.

Słowo restrukturyzacja należy obecnie do bardzo popularnych pojęć stosowanych we współczesnej teorii ekonomii i praktyce gospodarczej. Termin ten pojawił się niedawno, tj. pod koniec lat 60-tych obecnego stulecia. Wywodzi się z połączenia dwóch słów angielskich: *reconstruct* – rozumiane jako zbudować od nowa, w nowej formie i *the structure* – co oznacza strukturę. Znaczenie tego pojęcia wzrosło po kryzysie paliwowo-energetycznym w roku 1973, gdyż chodziło tu m.in. o wdrożenie technologii energooszczędnych.

W sensie ogólnym, restrukturyzacja pojmowana jest jako proces przebudowy gospodarczej, dokonywania głębokich zmian w układzie elementów gospodarki narodowej. Takie ujęcie jest jednak wieloznaczne, gdyż warunkuje je złożoność struktury gospodarki oraz jej wieloaspektowy charakter.

W oparciu o określenia zawarte w literaturze ekonomicznej i na potrzeby niniejszego opracowania można zdefiniować restrukturyzację jako wysoce złożony proces, obejmujący

stopniowe przekształcanie struktury regionalnej. W zakres tego przekształcenia wchodzi takie elementy jak: rozmiary i proporcje produkcji, metody wytwarzania, układy własnościowe i systemy zarządzania. Ponadto w dużej mierze procesy te odbywają się pod wpływem świadomie ukierunkowanych działań podmiotów gospodarczych i administracyjnych ¹.

Termin restrukturyzacja można rozpatrywać z uwzględnieniem szeregu kryteriów odniesienia. Przykładowo w stosunku do obszaru zainteresowania czy też celu - wyróżnia się następujące formy.

Restrukturyzacja podmiotowa, oznaczająca zmiany struktury w płaszczyźnie podmiotowej, czyli np. własności. W związku z tym może być realizowana poprzez prywatyzację, w ramach której stosuje się następujące instrumenty ²:

- a) sprzedaż przedsiębiorstwa w drodze publicznej subskrypcji akcji,
- b) sprzedaż całkowitego majątku przedsiębiorstwa pojedynczemu inwestorowi lub grupie inwestorów,
- c) fragmentaryzacja przedsiębiorstwa, polegająca m.in. na:
  - sprzedaży określonych środków trwałych przedsiębiorstwa,
  - włączeniu przedsiębiorstwa lub zorganizowanych jego części mienia do spółki,

---

¹) A.Karpiński: Restrukturyzacja gospodarki w Polsce i na świecie. PWE, Warszawa 1986, s. 20.

²) W.Rakoczy: Instrumenty restrukturyzacji prywatyzacyjnej. W: Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego. PWE, Warszawa 1993 nr 1, s. 15.

- wniesieniu poszczególnych środków trwałych przedsiębiorstwa do spółki,
- oddaniu przedsiębiorstwa lub zorganizowanych części jego mienia do odpłatnego korzystania,
- wykupie przedsiębiorstwa,
- oddaniu określonych środków trwałych przedsiębiorstwa do odpłatnego lub darmowego korzystania,
- umowie managerskiej.

Instrumenty te mogą być bardzo dobrze zorganizowane i w odpowiedni sposób stosowane od strony prawno-finansowej przybierając formę restrukturyzacji kapitałowej, likwidacyjnej oraz likwidację i upadłości przedsiębiorstw państwowych ³.

Restrukturyzacja podmiotowa może przybierać dość specyficzną formę reprywatyzacji, rozumianej jako dążenie do naprawy krzywd powstałych wskutek przejmowania mienia prywatnego przez państwo. Jest ona ważnym składnikiem ochrony prawa własności oraz usunięcia niepewności prawnych dotyczących niektórych składników majątkowych.

Restrukturyzacja podmiotowa (w szerszym znaczeniu) może obejmować powstanie, także - z punktu widzenia prawa - nowych form organizacyjnych działalności gospodarczej.

Restrukturyzacja przedmiotowa - oznacza zmianę struktury w płaszczyźnie przedmiotowej (przede wszystkim w układzie gałęziowo-branżowym). Konieczność tych zmian wywołana zostaje przez oddziaływanie następujących czynników: postępu techniczne-

---

³⁾ Podstawowe kierunki prywatyzacji w roku 1993. W: Przegląd Rządowy 1993, nr 3, s. 79.

go, handlu zagranicznego i współpracy międzynarodowej w zakresie produkcji, substytucji czynników produkcji i rodzajów działalności oraz zmiany w krajowym popycie końcowym. Efektem oddziaływania tych czynników jest nierównomierny rozwój wszystkich gałęzi w gospodarce, co ostatecznie pozwala na wyróżnienie pięciu grup gałęzi ⁴:

- a) wzrostowe,
- b) wiodące,
- c) bazowe,
- d) tradycyjne,
- e) stagnacyjne.

Z punktu widzenia tematu niniejszej pracy interesujące są dwie ostatnie grupy gałęzi. Tradycyjne - są to gałęzie istniejące od wielu lat (rolnictwo, przemysł włókienniczy, papierniczy itp.). Charakteryzują się one tym, że nawet w latach prosperity gospodarczej ich tempo wzrostu jest co najwyżej umiarkowane.

Stagnacyjne - wyróżniają się tym, że w dłuższym okresie czasu osiągają niskie, zerowe lub ujemne tempo wzrostu, co jest zjawiskiem niekorzystnym dla całej gospodarki kraju.

Istnienie dużej liczby gałęzi wywołuje recesję gospodarczą i dlatego niezbędne są działania obejmujące zmiany struktury gospodarki na bardziej korzystną.

Restrukturyzacja terytorialna - oznacza proces wprowadzania określonych zmian w przekrojach przestrzennych ze szczególnym uwzględnieniem wybranych obszarów. Ten problem jest

---

⁴) B. Wyżnikiewicz: Zmiany strukturalne w gospodarce. Prawidłowości i ograniczenia. PWE, Warszawa 1987, s. 41.

omawiany w kolejnych fragmentach niniejszej pracy.

Restrukturyzacja czasowa - oznacza, że zmiany strukturalne w gospodarce przebiegają w czasie. Jest to ważny problem o tyle, że jak wykazały doświadczenia wielu krajów, wprowadzanie nagłych zmian w strukturze gospodarczej wywołuje znaczne zaburzenia, kończące się zazwyczaj negatywnie. Dlatego proces, jakim są podejmowane działania restrukturyzacyjne, powinien być rozłożony w czasie i obejmować przynajmniej cztery fazy, tj.:

Diagnozę tj. rozpoznanie przyczyn wywołujących konieczność dokonywania zmian oraz określenie ich kierunków,

Działania wstępne, polegające na przygotowaniu organizacyjno-prawnym przyszłych przekształceń oraz zapoznanie z ich celem społeczeństwa.

Działania podstawowe - obejmujące całokształt zasadniczych przekształceń określających przyszły obraz gospodarki. Powinny one być realizowane w dłuższym okresie i w odniesieniu do pozostałych etapów obejmować praktycznie większy horyzont czasu niezbędnego do realizacji procesu przekształceń.

Faza końcowa ma na celu umocnienie zaistniałych zmian i likwidację większości instytucji dotychczas hamujących nowe rozwiązania organizacyjno-prawne.

W innym aspekcie tego pojęcia restrukturyzacja rozpatrywana jest ze względu na skale zjawiska, jakie obejmuje i znaczenie państwa w tym procesie. Wyróżnia się najczęściej trzy ich rodzaje.

Po pierwsze w skali państwa **makrorestrukturyzacja** - czyli restrukturyzacja w skali gospodarki narodowej. Jest to proces, w którym państwo odgrywa aktywną rolę poprzez stosowanie skutecz-

nych narzędzi polityki ekonomicznej. Państwo oddziałuje na strukturę gospodarczą, dostosowuje do przyjętej strategii i kierunków rozwoju. W tego typu podejmowanych przedsięwzięciach powinno m.in. następować zwiększanie jej konkurencyjności na rynku międzynarodowym. Mogą tu wchodzić w grę także inne cele, np., względy ideologiczne czy militarne. Przekształcenia te realizowane są m.in. poprzez realokację środków inwestycyjnych z gałęzi stagnacyjnych i tradycyjnych do gałęzi wzrostowych i wiodących.

Po drugie, **mezostrukturizacja** jest zbieżna z restrukturyzacją terytorialną, polegającą na działaniach w wybranym fragmencie obszaru kraju. Chodzi tu o polepszenie sytuacji ekonomicznej w makroregionach, regionach i subregionach problemowych. Oprócz państwa, występują tutaj także inne podmioty np. samorządy lokalne i przedsiębiorcy prywatni połączeni w spółkach innych formach korporacyjnych.

Po trzecie, **mikrostrukturizacja**, przebiega w jednostkach podstawowych, tj. w gminach i przedsiębiorstwach. Polega ona na zmianach w strukturze asortymentowej produkcji i technologii.

Dotyczy to zastępowania przestarzałych wyrobów lub usług bardziej nowoczesnymi, znajdujących zbyt zarówno na rynku krajowym jak i zagranicznym. Zakres mikrostrukturizacji zawiera także wszelkie zmiany w organizacji procesu produkcyjnego i sytuacji prawnej. Dotyczy to m.in. zmian polegających na fuzji z innymi podmiotami, czy też w formie podziału lub zmiany zasad prawnej działalności; tj. przekształcenia w spółki itp. Zasadnicze instrumenty wykorzystywane w tej restrukturyzacji mają charakter ekonomiczno-finansowy, techniczny i prawny na szczeblu przedsiębiorstwa. Należy w tym momencie podkreślić, że ta forma

restrukturyzacji występuje od stuleci i jest immanentną zmienną pobudzającą rozwój gospodarczy. Przy tym typie restrukturyzacji jest zbędna ingerencja państwa i bardzo często jest ona ograniczona lub nie występuje w ogóle.

Z powyższych rozważań wynika, że termin restrukturyzacja obejmuje wysoce skomplikowany obszar poczynąń gospodarczych. W związku z tym jest trudno w sposób prosty i jednoznaczny go opisać. Szczególnie złożone do opisanie są mechanizmy zmian w sferze produkcji. Dotyczy to przede wszystkim zmian wywołanych przez działania restrukturyzacyjne, a dotyczące przekrojów regionalnych. Wynika to z faktu występowania wielu czynników o zróżnicowanym przebiegu, często przeciwstawnym procesom decentralizacji, skali koncentracji produkcji oraz zmiany w jej strukturze asortymentowej wywołane czynnikami rynkowymi.

Wobec tego proces przemian dokonujących się w ramach restrukturyzacji powinien polegać na podejmowaniu działań kompleksowych mających na celu zainicjowanie, zorganizowanie i przyspieszenie zmian strukturalnych w ramach gospodarki regionu. Zmiany te muszą jednak obejmować działania nierutynowe, nakierowane na wywołanie przemian w przekrojach branżowym, technologicznym, organizacyjnym oraz uwzględniające czynnik lokalizacji produkcji. Ponadto działania te powinny charakteryzować się indywidualnymi rozwiązaniami poszczególnych zagadnień występujących w ramach tego procesu. Zakres tych działań powinien obejmować nie tylko przekształcanie struktur gospodarczych regionu, lecz także musi dotyczyć poczynąń w skali kraju oraz ustaleń międzynarodowych. Dotyczy to w szczególności regionów przygranicznych. Koordynacja tych przedsięwzięć jest niezbędna dla pra-

widłowego przebiegu restrukturyzacji. Przede wszystkim ze względu na zakres następstw i charakter niezbędnych środków wymaga ujęć ogólnogospodarczych. Brak tych uzgodnień może doprowadzić do negatywnych następstw i zniweczyć wzajemnie korzystny proces przemian strukturalnych.

Przy realizacji wspomnianych działań należy uwzględnić także podstawowe uwarunkowania wpływające na możliwości kształtowania struktury społeczno-gospodarczej w pożądanym kierunku. Wynika to z faktu, że region depresji posiada infrastrukturą często przestarzałą, tj. w wysokim stopniu zdekapitalizowaną. Najczęściej występują tam zaawansowane procesy urbanizacji i nadmiernej koncentracji zasobów siły roboczej o określonych kwalifikacjach. Jest to zasadnicza przyczyna, która w procesie działań restrukturyzacyjnych warunkuje opracowanie i osiągnięcie pożądanых kierunków rozwoju.

Warunkiem koniecznym przy opracowywaniu programu naprawczego jest określenie zadań, które mają być realizowane w trakcie tego procesu przebudowy struktur. Dotyczy to sformułowania zasad kształtowania funkcji i zagospodarowania przestrzennego regionu podlegającego restrukturyzacji oraz sposobów umożliwiających harmonijny rozwój gospodarczy. Przystępując do wyznaczania hierarchii celów należy określić aktualne funkcje realizowane w regionie. Dotyczy to zarówno funkcji zewnętrznych jak i wewnętrznych. Uwzględnić należy także okoliczności sprzyjające i ograniczające efektywne wykorzystanie miejscowych zasobów naturalnych, ludzkich kapitałowych, ponieważ - restrukturyzując region należy dążyć do pełnego wykorzystania już istniejącej struktury społeczno-gospodarczej. Samo określenie celów polityki

restrukturyzacji i ich hierarchii powinno być wyznaczone w oparciu o następujące przesłanki⁵:

- a) hierarchię wartości prezentowaną przez społeczność regionu,
- b) preferencje społeczności lokalnych i grup społeczno-zawodowych,
- c) uwarunkowania wynikające z sytuacji zagospodarowania, a przede wszystkim rozbieżności istniejących między stanem obecnym a pożądanym lub akceptowanym.

Na podstawie tych przesłanek formułowane są cele, które powinny obejmować swoim zasięgiem wszystkie dziedziny życia społeczno-ekonomicznego, a przede wszystkim dotyczyć:

- a) sposobów realizacji wartości kulturowych, materialnych i duchowych preferowanych przez społeczność lokalną poprzez powołanie instytucji w hierarchii samorządowej i państwowej, mających za zadanie skuteczną ich realizację,
- b) efektywności struktur gospodarczych poprzez taką ich przebudowę, żeby zaspokajały w jak najlepszym stopniu potrzeby społeczeństwa uwzględniając wysoką jakość wyrobów i usług przy niskich kosztach,
- c) ekologicznych aspektów środowiska, które powinno być ukształtowane w taki sposób, aby nie zagrażały procesom życiowym na terenie regionu.

Przy formułowaniu tych celów należy jednoznacznie określić podmiotowość poszczególnych działań, ustalając zbiór zadań dla

---

⁵) Projekt restrukturyzacji przedsiębiorstwa w warunkach tradycyjnego regionu przemysłowego: WPiGR Urząd Wojewódzki w Katowicach. Katowice 1990, s. 9.

władzy państwowej. Chodzi tutaj o zakres przedsięwzięć wykraczających poza ramy obszaru kompetencyjnego regionu oraz będących szczególnie trudnych, a odnoszących się m.in. do płaszczyzny prawa. Powinno się również określać cele dla samorządów lokalnych i instytucji powołanych do wspierania restrukturyzacji oraz sformułować zadania adresowane do realizacji podmiotom gospodarczym. Cele te mogą występować w formie ofert lokalizacyjnych i innych preferencji. Kolejnym ważnym zagadnieniem, które należy uwzględnić przy formułowaniu celów, jest występowanie przestrzennego zróżnicowania zagrożeń istniejących w regionie depresyjnym. To wynika z faktu niejednorodnego zagospodarowania i zróżnicowanego poziomu rozwoju a także z dywersyfikacji funkcji spełnianych przez poszczególne obszary regionu. Fakt ten nie powinien oznaczać konieczności zastosowania odmiennych działań. Natomiast powinno się określić odpowiedni dobór instrumentów i mechanizmów zróżnicowanego oddziaływania na obszary podlegające procesom przebudowy.

Działania podejmowane w ramach restrukturyzacji powinny przynieść rozwiązania gospodarcze dotyczące m.in. następujących celów: uzyskiwania pełniejszego wykorzystania mocy produkcyjnych, racjonalizacji zatrudnienia, poprawy organizacji pracy, pozyskania stabilnych rynków zbytu, poprawy warunków życia w regionie, innowacji w technice i technologii itp.

W podsumowaniu, za The Economist z 31 lipca 1982 r. s.84. i A. Karpińskim oraz na tle powyższych rozważań, należy przytoczyć pięć podstawowych zadań związanych z celami restrukturyzacji tj.:

a) dążenie do podniesienia konkurencyjności krajowych wyrobów

przemysłowych na rynkach światowych i wzmocnienie proeksportowej orientacji gospodarki,

b) poprawa ekonomicznej efektywności gospodarowania czynnikami produkcji i usług,

c) przyspieszenie wzrostu gospodarczego i przeciwdziałanie bezrobociu,

d) unowocześnienia struktury gospodarczej regionu,

e) wykorzystania procesów restrukturyzacji w przewyciężaniu lub neutralizacji niekorzystnego wpływu czynników pogarszających ogólne uwarunkowania rozwoju gospodarczego bariery ekologiczne, energetyczne, surowcowe, demograficzne itp.

Wybór zadań polityki restrukturyzacji jest znacznie zróżnicowany ze względu na obszar objęty tymi działaniami. Jednak wszystkie realizowane programy restrukturyzacji w Europie zmierzają do osiągnięcia co najmniej jednego z wyżej wymienionych zadań.

Na zakończenie, jako przykład można zaprezentować zbiór celów, które zostały wypracowane w trakcie budowy programu procesu resrukturyzacji regionu wałbrzyskiego; prezentuje je poniższy schemat.

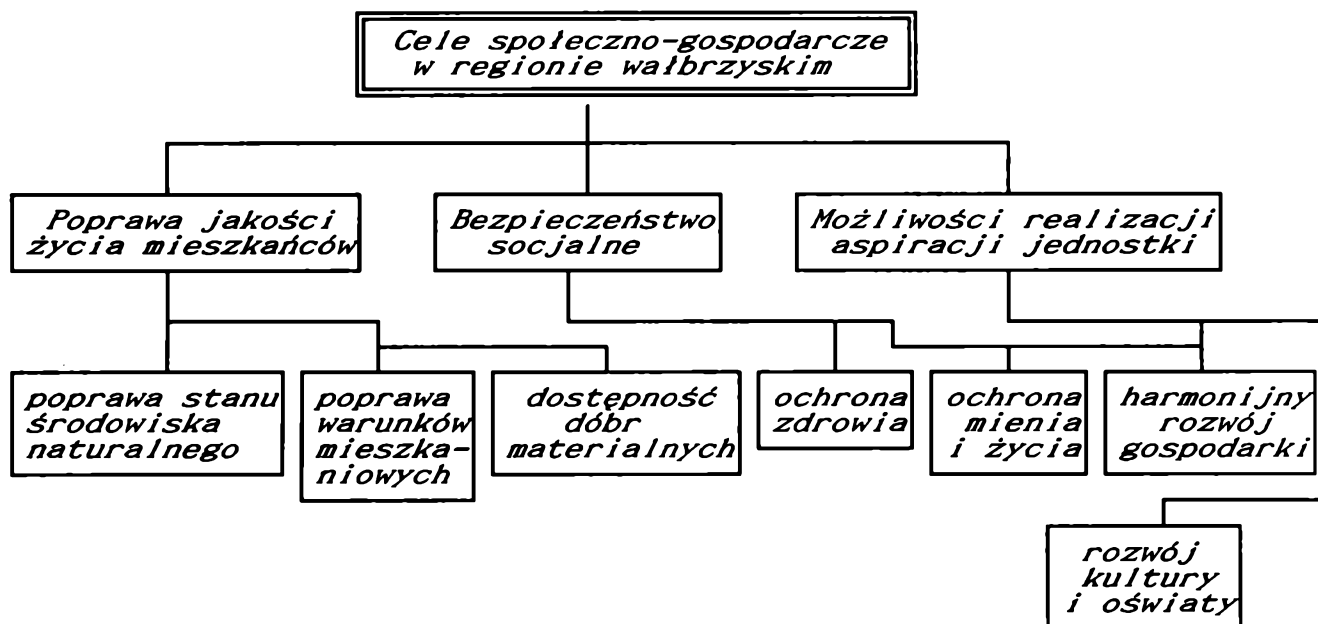
Innym przykładem mogą być cele ogólne restrukturyzacji gospodarczej Aglomeracji Górnośląskiej, są to⁶:

1).Inwestowanie w ludzi (rozwój personalny).

2).Tworzenie środowiska dla działalności gospodarczej (*business environment*).

3).Tworzenie nowych miejsc pracy.

4).Polepszenie przyrodniczych i kulturowych warunków życia.

Źródło: Praca zbiorowa pod red. W. J. Wesołowski: Przygotowanie organizacyjne realizacji działań szkoleniowych, metodyczno-doradczych i stymulacyjno-finansowych dla potrzeb Agencji Rozwoju Regionalnego (region wałbrzyski). IOPM - ORGMASZ, Warszawa 1991. Cz. I, s. 67 a.

Rysunek.2. Cele społeczno-gospodarcze restrukturyzacji

---

6) A. Klasik, F. Kuźnik: Restrukturyzacja gospodarki Aglomeracji Górnośląskiej. W: Gospodarka Narodowa 1993, nr 12, s. 5 - 10.

2.2. UWARUNKOWANIA I MIERNIKI RESTRUKTURYZACJI

Na proces restrukturyzacji społeczno-gospodarczej każdego regionu wpływają ze zmiennym natężeniem i skutkiem różnego rodzaju uwarunkowania. Wpływ ten może być pozytywny wtedy, gdy dane uwarunkowania sprzyjają i wzmacniają proces przekształceń strukturalnych, albo też negatywny, tzn. osłabiający i hamujący zmiany w gospodarce regionalnej.

Różnorakie są też źródła tych uwarunkowań i ich charakter w odniesieniu do regionu. Mogą one być **endogeniczne** albo **egzogeniczne**.

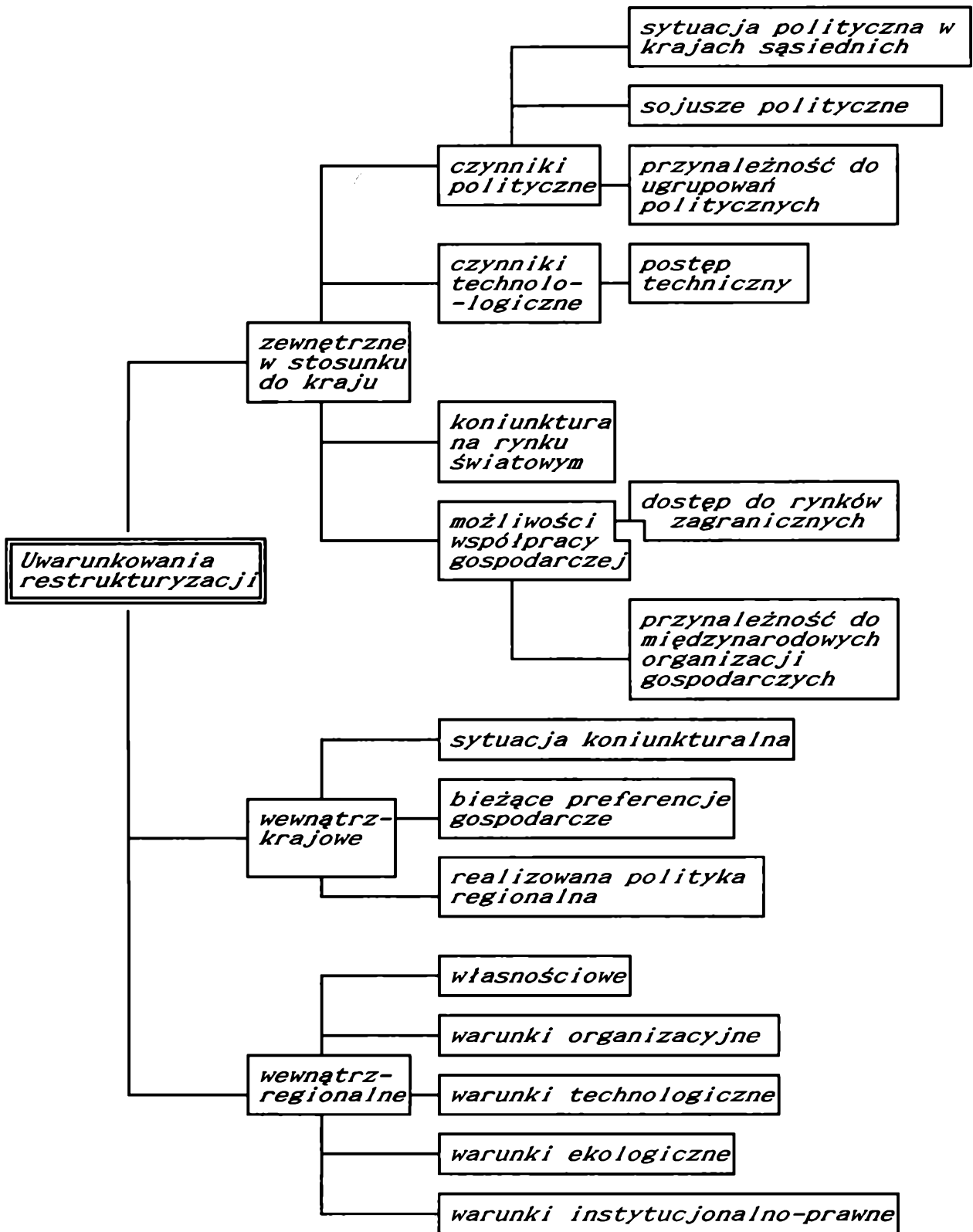
Z tych przyczyn w literaturze przyjęło się stosowanie podziału uwarunkowań na **zewnętrzne** i **wewnętrzne**¹. W szerokim ujęciu podziału czynników oddziałujących na procesy restrukturyzacji w regionie wyodrębniono trzy grupy², co prezentuje rysunek 3. Do pierwszej grupy uwarunkowań zewnętrznych, w stosunku do kraju

---

¹) Polityka restrukturyzacji przemysłu województwa katowickiego. Katowice 1991. Prace naukowe AE Katowice (proca zbiorowa), s. 7-17.

²) Z. Zajda: Główne opcje restrukturyzacji w regionach w okresie transformacji systemowej. W: Restrukturyzacja starych okręgów przemysłowych. CUP, FES, Uniwersytet Łódź, Warszawa 1991, s. 17-18.

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 3. Ważniejsze uwarunkowania procesu restrukturyzacji

i regionu zalicza się m.in:

A. Czynniki polityczne - wśród nich można wymienić obecną sytuację polityczną, występujące napięcia czy też odprężenia, przynależność do ugrupowań politycznych, sojusze polityczne, sytuację polityczną u najbliższych sąsiadów itp. Wymienione uwarunkowania mogą sprzyjać restrukturyzacji, w sytuacji występowania odprężenia politycznego, część środków przeznaczanych dotychczas na zbrojenia można zaangażować na zmiany strukturalne. Odprężenie wpływa także na stabilizację i rozwój gospodarczy. Przynależność do paktów politycznych pociąga za sobą w znacznej mierze współpracę w dziedzinie gospodarczej.

Sytuacja polityczna może wpływać w sposób negatywny na restrukturyzację, szczególnie gdy istnieją różnego rodzaju napięcia w stosunkach politycznych między krajami, powodując np. izolację gospodarczą, zakaz sprzedaży niektórych wyrobów, czy technologii (np. znana lista COCOM³).

B. Czynniki technologiczne - w tej dziedzinie niewątpliwie dużą rolę odgrywa postęp techniczny. Dzięki najnowszym osiągnięciom techniki można stosować technologie bezpieczne dla środowiska, wykonywać rekultywację dotychczas zdegradowanych komponentów środowiska. Osiągnięcia nowoczesnej techniki są niewątpliwie bardzo użyteczne przy przeprowadzaniu restrukturyzacji, mają tylko jedną wadę - są bardzo drogie. Aby było możliwe pełne wy-

---

³) COCOM - *Coordinating Committee* czyli Komitet Koordynacyjny ds. Wielostronnej Kontroli Eksportu powstał w 1949 r. jako instytucja kontrolująca eksport nowoczesnej technologii do krajów komunistycznych.

korzystanie tego czynnika w sposób korzystny, należy go rozpatrywać w skali międzynarodowej.

C. Sytuacja koniunkturalna (w odniesieniu do rynku światowego). Gdy sytuacja na rynkach światowych jest dobra, istnieje w gospodarce światowej rozwój, wtedy możliwości przeprowadzenia restrukturyzacji są bardzo ułatwione, gdyż zwalniani pracownicy z likwidowanych przedsiębiorstw szybko znajdują zatrudnienie; w tych warunkach istnieje możliwość uzyskania pomocy z bankowych instytucji zagranicznych i międzynarodowych. Natomiast, gdy w gospodarce istnieje recesja, wtedy możliwości przeprowadzenia restrukturyzacji regionów depresji są ograniczone. Wynika to z zachwiania makroproporcji w strukturze gospodarki światowej. Wpływa to również niekorzystnie na sytuację regionów problemowych ograniczając pole manewru przy ich restrukturyzacji.

D. Możliwości współpracy gospodarczej - dotyczy to przede wszystkim ułatwionego dostępu do rynków zagranicznych (tak przy sprzedaży jak i zakupie) oraz możliwości uzyskania dopływu kapitału z zagranicy i technologii. Niewątpliwie takie możliwości są uzależnione od przynależności do ugrupowań gospodarczych i czynników politycznych. Członkostwo w organizacjach gospodarczych, takich jak np. Unia Europejska, ułatwia przeprowadzenie procesu restrukturyzacji, gdyż można liczyć na pomoc międzynarodowych instytucji, tak doradczą jak i finansową⁴. Brak członkostwa czy

---

⁴) Zob: S.Herman: Ponadnarodowe (ponadkrajowe) planowanie przestrzenne i badania regionalne w europejskich państwach kapitalistycznych. Biuletyn KPZK nr 114, 1989 r, s. 95-111.

szerszego stowarzyszenia z taką organizacją wpływa negatywnie na przebieg restrukturyzacji poprzez utrudniony dostęp do instytucji mających doświadczenie w restrukturyzacji, czy też niemożność skorzystania z kredytów. Innym pośrednim czynnikiem warunkującym te procesy jest stosowanie przez partnerów polityki liberalnej w handlu zagranicznym lub protekcjonizmu. Gdy jeszcze protekcjonizm jest stosowany przez państwo silniejsze gospodarczo, wówczas odbija się to negatywnie na sytuacji ekonomicznej jego słabszych partnerów.

Druga grupa uwarunkowań dotyczy **poziomu ogólnokrajowego**. Uwarunkowania te są wewnątrz krajowe, natomiast zewnętrzne w stosunku do regionu. Do nich zalicza się m.in.

A. Sytuacja koniunkturalna, która wywiera duży wpływ na restrukturyzację, gdyż dobra koniunktura wpływa w sposób pozytywny na przemiany. Natomiast stan recesji czy stagnacji gospodarczej hamuje takie procesy i w znacznym stopniu je utrudnia.

B. Bieżące preferencje gospodarcze wynikające z założeń przyjętej i realizowanej polityki przemysłowej. Chodzi o ustalenie, czy w ogóle istnieją założenia takiej polityki. A jeżeli tak, to jakie dziedziny przemysłu w skali kraju są uznawane za przyszłościowe i z tego względu są popierane przez rząd. Należy też wskazać, które gałęzie i branże z przyczyn ekonomicznych, technologicznych, społecznych, politycznych czy innych zostały uznane za konieczne do zachowania, a które mają być ograniczone czy też likwidowane.

Takie działania wpływają w sposób bezpośredni na procesy restrukturyzacji regionu poprzez wyznaczenie celów przebudowy

struktury przemysłowej, gdyż założenia restrukturyzacyjne są implikowane przez politykę gospodarczą państwa i nie mogą być z nimi sprzeczne.

C. Obecna polityka regionalna - w tym zakresie formułować musi przede wszystkim hierarchię celu, narzędzi oraz priorytety gospodarcze. Między innymi należy zwrócić uwagę na zagadnienia obejmujące swym zakresem regiony depresji. Jeżeli jest to aktywna i świadoma polityka, której celem jest wyrównywanie dysproporcji w poziomie rozwoju poszczególnych części kraju, to wtedy restrukturyzacja nie będzie napotykała na istotne ograniczenia ze strony organów centralnych.

Trzecią grupą tych uwarunkowań stanowią **uwarunkowania wewnątrzregionalne**, odgrywające dużą rolę w restrukturyzacji; do nich zalicza się:

A. Warunki własnościowe, które obecnie dominują w regionie oraz jakie kierunki i tempo przybiera proces ich przekształceń.

B. Warunki organizacyjne - dotyczące podstawowych form organizacji podmiotów gospodarczych, zmiany tych form, (obejmuje to także sposoby wymuszania tych zmian; czy wpływają one z inicjatywy podmiotów gospodarczych, czy też są one przedmiotem decyzji władz publicznych).

C. Warunki technologiczne - obejmują istniejące procesy technologiczne w danym regionie, zmiany tych procesów oraz przyszłe kierunki rozwoju. Uwzględnia się tutaj też strukturę nakładów i źródła ich finansowania oraz wszystkie aspekty związane z istotą zarządzania. Dotyczy to również formy i preferowanego kierunku rozwoju w regionie, orientacji rynkowej, kontaktu

z otoczeniem bliższym i dalszym itp.

D. Warunki kadrowe odnoszące się do istniejących zasobów siły roboczej, jej struktury kwalifikacyjnej i wiekowej. Należy tutaj określić elastyczności i podatności na zmiany zawodu, mobilność siły roboczej, postawę pracowników w stosunku do zachodzących zmian oraz możliwości wykorzystania tych zasobów przy dokonywaniu przekształceń.

E. Warunki ekologiczne; określa się tutaj istniejące naruszenia równowagi środowiska naturalnego, sposoby zahamowania procesów degradacji oraz działania zmierzające do poprawy tego stanu (rekultywacja środowiska) i działania profilaktyczne.

F. Do ostatnich uwarunkowań w tej grupie zalicza się tzw. warunki instytucjonalno-prawne określające istniejącą strukturę organizacyjną i zakres kompetencyjny organów administracji państwowej i samorządowej, sektora finansowego, instytucji naukowo-badawczych, jednostek konsultingowych, fundacji itp. Bada się też wpływ tych instytucji na przebieg procesów ekonomicznych oraz ich powiązania z podmiotami gospodarczymi.

Restrukturyzacja instytucji publicznych oraz innych podmiotów jest tu jednym z istotnych czynników, gdyż system instytucjonalny charakteryzuje się stanem ciągłej inercji.

Prawidłowe rozpoznanie wszystkich warunków mających wpływ na przyszły model gospodarki regionu jest bardzo ważny. Implikuje on bowiem dalsze działania w ramach procesu restrukturyzacji regionu. Warunki te stanowią nie tylko "bazę wyjściową" (przy opracowywaniu projektów restrukturyzacji) lecz także ustawicznie oddziałują na przebieg procesów realizacyjnych,

przyczyniając się do powodzenia albo porażki. Dlatego nieprawidłowe lub tylko częściowe rozpoznanie i wskazanie tych czynników może wpłynąć na niepowodzenie zamierzeń restrukturyzacyjnych. To może również doprowadzić do skutków innych od zamierzonych, czyli pogorszyć sytuację gospodarczo-społeczną regionu depresji. Chodzi tu również o ustalenie tego, co jest najgorszym scenariuszem i rozwiązaniem, z uwzględnieniem efektów jakie można osiągnąć przy kolejnych pracach studialnych.

Zatem, niezmiernie ważnym zagadnieniem jest dobór mierników określających stan struktury gospodarczej regionu i zmian strukturalnych (natężenia, kierunki oraz konsekwencje).

W literaturze ekonomicznej i w literaturze nauk zbliżonych do ekonomii wymienia się wiele mierników w badaniach strukturalnych. Jednak dobór właściwych jest wymagany z punktu widzenia natury badanego zjawiska lub procesu, aby oddać precyzyjnie jego charakter.

Przykładowo dobór ich można uzależnić od konieczności realizacji zadań, ich kolejności i to według skali priorytetów. Tak więc wypada tu wymienić mierniki, które najbardziej są użyteczne do⁵:

- charakterystyki struktury,
- porównania struktury,
- badania intensywności zmian strukturalnych.

w pierwszej grupie, przy pojedynczej strukturze opis jej sprowadza się tylko do doboru odpowiedniego miernika. W przypadku wielu struktur zadanie jest o wiele trudniejsze, gdyż zazwyczaj

---

⁵) B. Wyżnikiewicz: Zmiany struktury w gospodarce. Prawidłowości i Ograniczenia. PWE. Warszawa 1987, s.51.

bada się obiekty wieloma miernikami i porównuje się je według określonego wzorca jako modelu typologicznego. Przy charakterystyce struktur stosuje się przede wszystkim **mierniki koncentracji**. W sensie ogólnym pomiar koncentracji utożsamia się z badaniem nierównomierności podziału i lokalizacji wielkości mierzalnych (zatrudnienie, dochód, produkcja itp) według jednostek w ramach gospodarki danego regionu. W środowisku ekonomistów panuje spór o dobór mierników i interpretację, co ostatecznie oznacza, że nie ma jednego idealnego miernika systemowego. Do najbardziej znanych można zaliczyć **krzywą lokalizacji** (zwaną krzywą Lorenca, Giniego, koncentracji itp.). Idea tej krzywej jest oparta na zespole procentów dla jednego regionu lub kilku regionów, przez odmierzenie na osi pionowej procentów skumulowanych dotyczących badanego zjawiska. Na osi poziomej umieszcza się odpowiednio skumulowane procenty dla wielkości podstawowych. Następnie sporządzany jest wykres; jeżeli opisywane zjawisko jest tak rozmieszczone w regionie jak wielkości podstawowe (czyli proporcjonalnie), to współczynniki lokalizacyjne będą równe a tzw. krzywa Lorenca będzie nachylona pod kątem 45 stopni ⁶. W oparciu o tą krzywą budowany jest **współczynnik koncentracji Giniego**⁷:

$$G = 1 - \frac{2 \sum_{i=1}^n i f_i - 1}{n} \quad [1]$$

gdzie f - oznacza udział i -tego ($i=1,2,\dots,n$) elementu w populacji

---

⁶) W. Isard: Metody analizy regionalnej. Wprowadzenie do nauki o regionach. PWE. Warszawa 1965, s. 127-128.

Inne znane i często też stosowane mierniki badające charakter struktury to: **stosunek koncentracji, wariancja, indeks Rosenblutha, miernik Hirschmana i Herfindahla, miernik CCI Horvatha, wskaźnik maksymalnego wyrównania, miernik entropii itp.**

W doborze mierników stosowanych przy porównaniu struktur musi być zachowany związek między strukturą porównywaną i bazową, na co m.in. zwracał uwagę J.Rutkowski⁸. Czyli że, nie mogą dotyczyć te badania struktur powstałych niezależnie od siebie. Jeżeli dokonujemy porównania struktur powstałych niezależnie od siebie, to mierniki podobieństwa powinny opierać się na różnicach udziałów. W oparciu o tak przyjęte założenia zbudowano najprostrzy miernik sumy różnic między udziałami elementów struktury badanej i bazowej:

$$m = \sum_{i=1}^n |f_i^1 - f_i^0| \quad [2]$$

gdzie m zmienia się od 0 do 2

Inne mierniki równoważne powyższemu to, **liniowy współczynnik absolutnych zmian strukturalnych i liniowy współczynnik stosunkowych zmian strukturalnych**⁹.

Miernikiem badającym podobieństwo struktur, nie opartym na regule różnic udziałów, jest **cosinus kąta θ (*theta*)**. Opisuje on

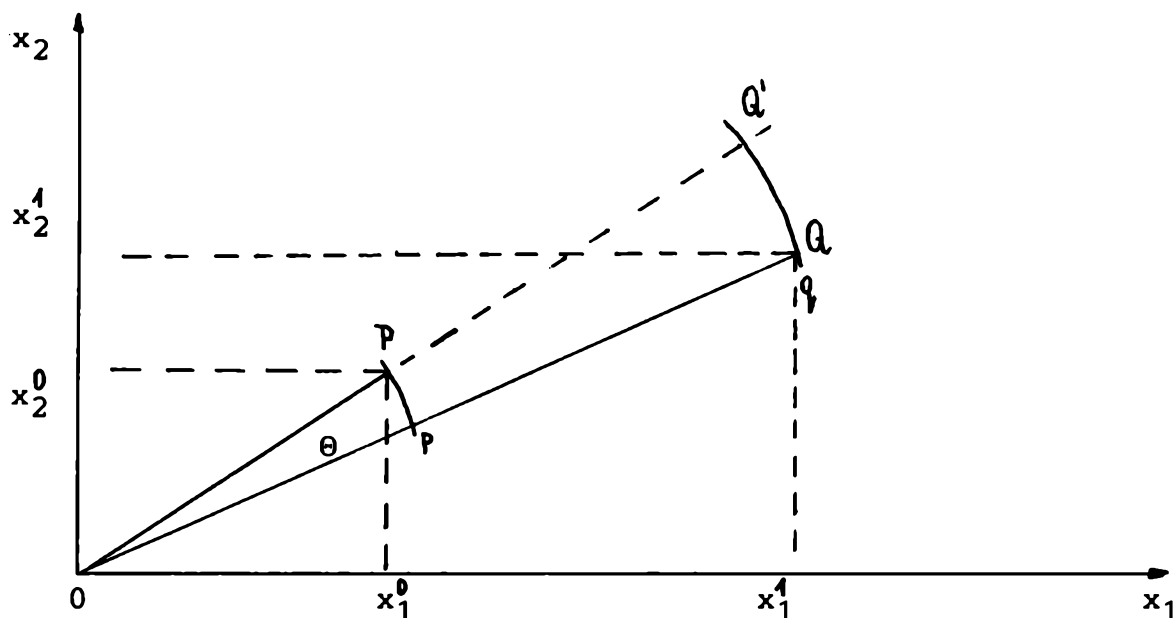
---

7) P.E.Hart: Entropy and Other Measures of Concentration. "Journal of the Royal Statistical Society" 1971, ser.A, vol. 134. Part. 1.

8) J.Rutkowski: Podobieństwo struktur i zmiany strukturalne - zagadnienia kwantyfikacji. W: Wiadomości Statystyczne, sierpień 1981.

9) J.Rutkowski: Podobieństwo... opt.cit.

zmiany kąta między wektorami udziałów przestrzeni n-1 wymiarowej.

Zródło: B.Wyżnikiewicz: Zmiany strukturalne w gospodarce. PWE. Warszawa 1987, s.47.

Rysunek 4. Zmiana struktury produkcji dla przypadku dwóch dóbr
Miernik ten opisany jest wzorem:

$$\cos \theta = \frac{\sum_{i=1}^n f_i^0 f_i^1}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (f_i^0)^2} \sqrt{\sum_{i=1}^n (f_i^1)^2}} \quad [3]$$

(oznaczenie takie samo jak przy poprzednich równaniach)

Jest to miernik znormalizowany zawierający standaryzację badanych cech. W przypadku jednakowych struktur wartość tego miernika wynosi jeden, a przy braku podobieństwa zero.

Przy pomiarze intensywności zmian strukturalnych typowych miernikiem jest kwadratowy współczynnik stosunkowych zmian strukturalnych¹⁰.

$$z = \sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{f_i^1}{f_i^0} - 1 \right)^2 f_i^0} \quad [4]$$

Do innych (przy pominięciu warunku konstrukcji mierników w oparciu o tempo wzrostu elementów struktury) należą: wspomniany wcześniej cosinus kąta (θ) i indeks K , który jest miernikiem znormalizowanym, opisany wzorem¹¹:

$$K = 1/2 \sum_{i=1}^n /f_i^1 - f_i^0/ \quad [5]$$

Jego zaletą jest łatwość obliczeń i interpretacji ekonomicznej.

Oprócz tych grup mierników, które można nazwać metodami indeksowymi lub formalnymi (ich wadą jest mechaniczny pomiar bez uwzględnienia powiązań istniejących w gospodarce), istnieją także sposoby pośredniego mierzenia zmian strukturalnych. Metody te charakteryzują się tym, że przy opisie zmian strukturalnych umożliwiającą identyfikację zależności w gospodarce. Do tej grupy zalicza się m.in. ekonometryczne badania stabilności parametrów strukturalnych modeli oraz analizę stabilności współczynników przepływów międzygałęziowych i pewne zastosowania analizy czynnikowej.

Należy także wspomnieć o metodach konstruowania takso-

---

¹⁰) W. Borysiak: Metody badania struktury produkcji przemysłowej. W: Struktura produkcji przemysłowej. Metody badania i kierunki zmian, pod. red. J. Lisikiewicza, Warszawa 1977.

¹¹) W. Kossow, W; Pokazатели rosta i razwitiya ekonomik W: Woprosy Ekonomiki 1975, nr 12.

onomicznych mierników rozwoju. Jako pierwszy taksonomiczną miarę rozwoju gospodarczego zastosował prof. Z. Hellwig¹². Idea tej metody oparta jest na zestandaryzowanych wartościach cech diagnostycznych. Buduje się też tzw. wzorzec rozwoju, który jest obiektem abstrakcyjnym (w szczególnych sytuacjach może to być obiekt istniejący) o współrzędnych zestawienia. W oparciu o poniższy wzór oblicza się odległości każdej cechy obiektu od ustalonego wzorca rozwoju.

$$d_t = \left[\sum_{k=1}^k (z_{ik} - z_{0k})^2 \right]^{1/2} \quad (i = 1, 2, \dots, n) \quad [6]$$

gdzie:

z_{ik} - zestandaryzowana wartość cechy diagnostycznej

z_{0k} - zestandaryzowana wartość cechy obiektu abstrakcyjnego

Im mniejszą wartość przyjmuje odległość tym wyższy poziom rozwoju występuje w badanym obiekcie.

Inna koncepcja konstruowania taksonomicznego miernika rozwoju obiektu zastępuje standaryzację - normalizacją¹³. Pozwala to na zachowanie zróżnicowanych wariacji badanych cech diagnostycznych. To ułatwia nadanie im zróżnicowanego znaczenia. Jest ona także prostsza pod względem rachunkowym oraz eliminuje występowanie wartości ujemnych. Istnieje wiele sposobów normalizacji cechy diagnostycznej. Taksonomiczny miernik rozwoju także można

---

¹²) Z. Hellwig: Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału kraju ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr. W: Przegląd Statystyczny 1968, nr 4.

opisać różnymi wzorami. Niżej podano jeden z przykładów:

$$z_i = 1/k \sum_{k=1}^k z_{ik} \quad [7]$$

(opis danych tak jak przy poprzednim wzorze)

Obiekt, dla którego otrzymuje się wyższą wartość oznacza się wyższym poziomem rozwoju.

Przedstawione mierniki ułatwiają badanie procesów przekształceń strukturalnych w regionach, w tym także o tendencjach spadkowego rozwoju.

---

13) F. Nowak: Metody taksonomiczne w klasyfikacji obiektów społeczno-gospodarczych. PWE, Warszawa 1990, s.89.

2.3. INSTRUMENTACJA PROCESÓW RESTRUKTURYZACJI

Jednym z podstawowych problemów w polityce regionalnej jest sformułowanie zbioru instrumentów przydatnych do osiągnięcia zamierzonych celów. Konieczne jest tutaj uwzględnienie hierarchii celów, gdyż wynika to z faktu współzależności, która polega na tym że do realizacji jednego, celu często bezpośrednio angażuje się, większą liczbę instrumentów. Podobnie jeden instrument może kształtować większą liczbę celów. Przy doborze instrumentów należy pamiętać, że użycie określonego instrumentu może przyczynić się do realizacji danego celu równocześnie obniżając stopień realizacji innych celów. Takie różnorodne oddziaływanie instrumentów powoduje, że opracowując instrumentarium niezbędne do procesu restrukturyzacji regionu niezbędne jest całościowe ujęcie skomplikowanych zależności między instrumentami a celami, które mają być osiągnięte w podjętych działaniach.

Na dobór typologii instrumentów duży wpływ mają uwarunkowania. Do nich zalicza się przesłanki ideologiczne, które poprzez prezentowane wartości ograniczają możliwości stosowania instrumentów. Ponadto ograniczenia w doborze instrumentów mogą wynikać z przesłanek instytucjonalnych. Dotyczy to obowiązującego systemu prawnego, który w określonych warunkach może nie dopuszczać do stosowania danego instrumentu. Inne przesłanki mogą wynikać z uwarunkowań funkcjonalnych, opartych na konstrukcji systemu gospodarczego. Użycie określonych instrumentów jest wówczas niece-

lowe, gdyż nie są one w stanie przynieść oczekiwanych rezultatów, np. zastosowanie w gospodarce centralnie sterowanej instrumentów ekonomicznych mija się z celem, gdyż wykonawcy realizują postanowienia centrum a nie reagują na informację płynące z rynku.

Przy doborze instrumentów trzeba uwzględnić również wymiar czasu, w którym będą one użyte. Powodem jest m.in. fakt, że powstanie efektów wywołanych przez instrumenty ekonomiczne następuje z opóźnieniem. Opóźnienie to może mieć różne obiektywne przyczyny.

Niezwykle ważnym problemem jest ograniczona przewidywalność skuteczności instrumentów zastosowanych w restrukturyzacji, gdyż dotyczy to nie tylko następstw ale także skali natężenia.

Podmioty realizujące zamierzenia restrukturyzacyjne powinny dysponować możliwie precyzyjną wiedzą o efektach bezpośrednich, jak i pośrednich, uzyskanych w wyniku zastosowanych instrumentów. Poznanie następstw proponowanych przedsięwzięć restrukturyzacyjnych pozwoli na opracowanie programów i złagodzi skutki niepożądanych efektów.

W teorii i praktyce gospodarczej istnieją instrumenty, które są przydatne do przeprowadzenia procesów restrukturyzacji w regionach depresji. Ze względu na sposób oddziaływania wyróżnia się dwie grupy: **zmieniające system gospodarczy i wpływające na przebieg procesów gospodarczych**¹; schemat 5 prezentuje ich strukturę.

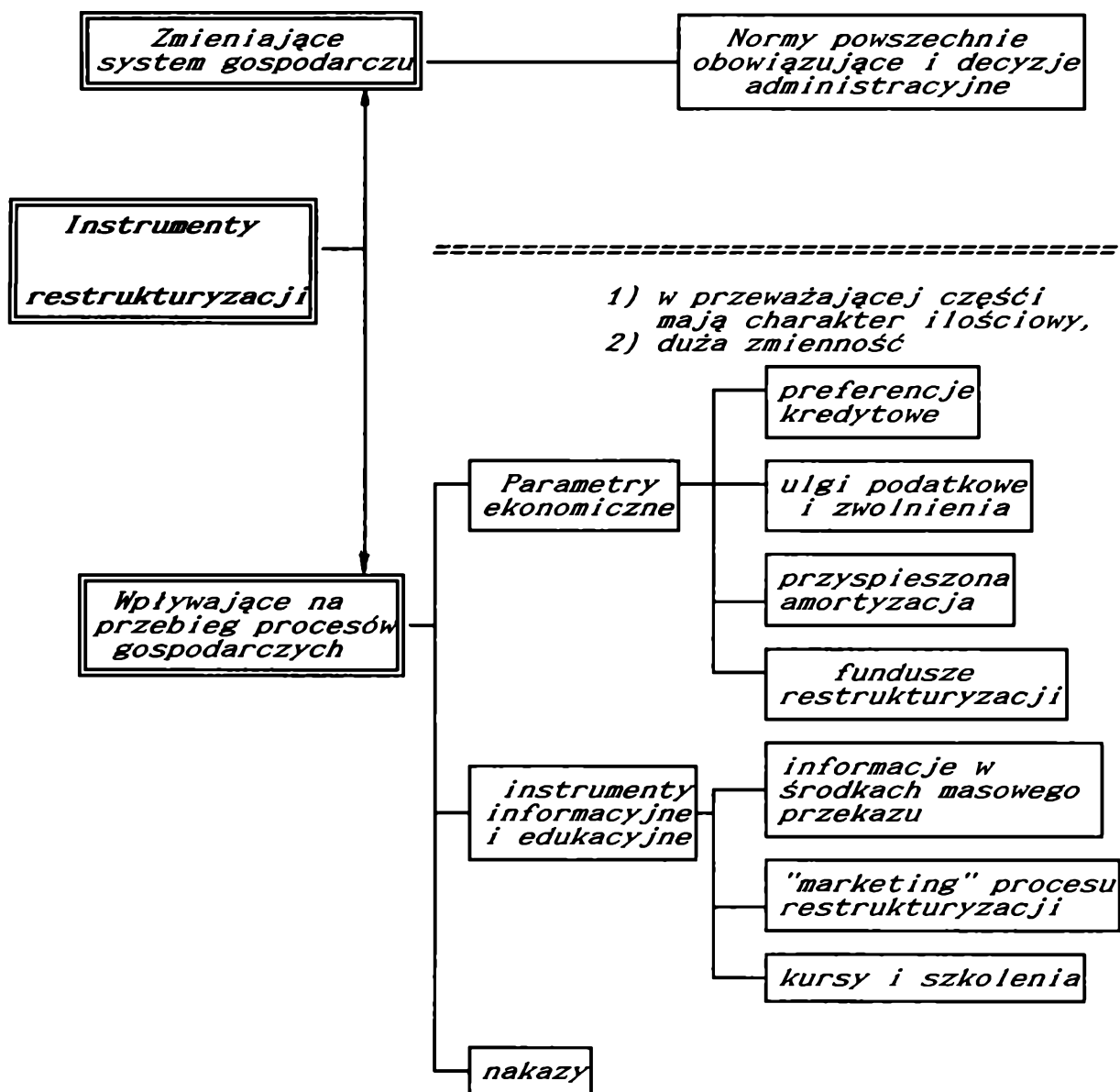
Ogólnym zadaniem instrumentów systemowych, tworzących pier-

---

¹) Polityka restrukturyzacji przemysłu województwa katowickiego. (praca zbiorowa) AE Katowice 1991, s.84.

CECHY INSTRUMENTÓW:

- 1) charakter jakościowy i bezpośredni
- 2) duża stabilność

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 5. Struktura ważniejszych grup instrumentów procesu restrukturyzacji

wszą grupę, jest kształtowanie systemu gospodarczego i tworzenie ram prawnych określających hierarchię i strukturę administracyjno-kompetencyjną. Mają one charakter jakościowy i są bardziej stabilne. Większość instrumentów tego typu jest przedmiotem decyzji władz centralnych, w mniejszym stopniu organów samorządów lokalnych (np. kontrolne funkcje samorządu w zakresie wydania zgody na lokalizację). Do tej grupy zalicza się normy powszechnie obowiązujące i decyzje administracyjne².

Normy określają reguły postępowania powszechnie obowiązujące, czyli obejmujące wszystkie podmioty zainteresowane konkretnym rodzajem działalności.

Decyzje administracyjne są konkretyzacją i uszczegółowieniem norm powszechnie obowiązujących. W związku z tym regulują one określone poczynania i skierowane są do konkretnych adresatów. Grupa tych instrumentów ma w określonych sytuacjach charakter negatywny (w wypadku niezgodności działań z ich regulacją ponosi się konsekwencje administracyjne albo karne).

Za wprowadzeniem tych instrumentów w proces restrukturyzacji przemawia potrzeba:

- ochrony środowiska,
- oszczędzanie gospodarowania zasobami (szczególnie deficytowymi, jak np. woda),
- rekultywacja zniszczonych komponentów środowiska,
- udział samorządów w odpowiedzialności za przekształcenie gospodarcze regionu itp.

---

2) B. Winiarski: Polityka ekonomiczna. AE we Wrocławiu. Wrocław 1993, s. 134.

W ramach drugiej grupy instrumentów, ze względu na ich charakter i skuteczność, wyróżnia się parametry ekonomiczne, instrumenty informacyjne i edukacyjne oraz nakazy. Są to instrumenty odznaczające się dużą zmiennością, a wiele z nich ma ilościowy charakter, tzn. dają się ustalić w konkretnych miarach. W systemie gospodarki rynkowej parametry ekonomiczne powinny stanowić trzon działań restrukturyzacyjnych. Wynika to m.in. z faktu, że stosowanie wyłącznie instrumentów o charakterze restrukturyzacyjnym nie może doprowadzić do zmian w strukturze gospodarczej, ale wyłącznie do zmniejszenia skali działalności gospodarczej. Parametry ekonomiczne mają charakter pośredni oraz motywacyjny, a w niektórych przypadkach także restrykcyjny. Odznaczają się one większą skutecznością oddziaływania niż instrumenty informacyjne. Jednak nie mogą być stosowane oddzielnie, muszą im towarzyszyć także inne wymienione już instrumenty. Ważnym zagadnieniem jest dobór i konstrukcja parametrów, gdyż często towarzyszą im skutki uboczne – negatywne. Np. przy złej konstrukcji podatku, wpływy z jego tytułu mogą być niskie w porównaniu z kosztami jego poboru. Równocześnie doprowadzając do zmniejszenia wpływu do budżetu (np. w wyniku ulg podatkowych), co jest kwestią istotną z punktu widzenia interesów państwa. Stosowanie ich wymaga sprawnego aparatu finansowego i kontrolnego państwa, a to pociąga za sobą wysokie koszty jego funkcjonowania. Parametry ekonomiczne restrukturyzacji, stosowane w regionach depresji, powinny zmierzać do skłonienia jednostek gospodarczych do zachowań zgodnych z ustalonymi zadaniami w realizowanym programie. Jest to skuteczny sposób, przy odpowiedniej konstrukcji instrumentów,

pogodzenia interesów społeczności lokalnej i działających podmiotów gospodarczych z interesami państwa.

Z najczęściej stosowanych instrumentów ekonomicznych (w ramach procesów restrukturyzacyjnych) wymienia się m.in.:

- preferencje kredytowe, dla określonej działalności gospodarczej pożądanej w danym regionie,
- ulgi podatkowe i zwolnienia podatkowe w podatku dochodowym przy preferowanych działaniach inwestycyjnych,
- przyspieszone odpisy amortyzacyjne, których celem jest uzyskanie niezbędnych środków do wprowadzenia nowoczesnej techniki,
- tworzenie funduszy restrukturyzacyjnych, wyłączonych czasowo z opodatkowania, dla dokonania szybszych przekształceń w przedsiębiorstwach,
- zwrot części kosztów lub bezpośrednio partycypacja władz publicznych w konkretnych działaniach inwestycyjnych w celu dopływu nowoczesnych rozwiązań technicznych, bezpiecznych dla środowiska i pracowników,
- subwencje z budżetu centralnego lub budżetów lokalnych itp.

Przy stosowaniu tych instrumentów lub ich zmianie należy przeprowadzać analizę ekonomiczną skutków ze względu na koszty, jakie mogą one wywołać i skalę efektów społecznych ekonomicznych. Znacznie mniejszą skutecznością i intensywnością charakteryzują się instrumenty informacyjne i edukacyjne. Jednak mają one duże zalety, do których zalicza się m.in. niski koszt funkcjonowania oraz brak negatywnych skutków ubocznych. Instrumenty te w regionach poddawanych procesom restrukturyzacji spełniają też ważne zadanie dotyczące informowania społeczności lokalnej o cechach, zadaniach i skutkach wdrażanych programów. Mają też za

zadanie zwiększenie zaangażowania i świadomości wśród członków tej społeczności o konieczności przeprowadzenia restrukturyzacji oraz spowodować włączenie się w procesy przekształceń strukturalnych.

W odniesieniu do podmiotów gospodarczych instrumenty te mają na celu m.in. skłonienie podmiotów gospodarczych do stosowania technologii ekologicznie bezpiecznych, oraz propagować działalność gospodarczą sprzyjającą restrukturyzacji w ścisłym związku z procesami rynkowymi. W wyniku zapoznania się z przewidywanymi kierunkami przemian, jednostki gospodarcze powinny dążyć do koniecznych adaptacji, co pozwoli uniknąć w przyszłości zaskoczenia i postawienia w sytuacji ryzyka lub niepewności.

W części edukacyjnej instrumenty te powinny propagować informacje o nowych technologiach, wraz z możliwościami zmiany działalności gospodarczej, sposobami przeszkolenia czy pozyskania nowych kwalifikacji.

W tej części powinny one prezentować gruntowną wiedzę przydatną dla społeczności lokalnej oraz jednostek gospodarczych. Jest to bardzo istotne, gdyż podmioty nie są w stanie pozyskać tych informacji ze względu na wysokie koszty dostępu do nich.

Z powyższych uwag wynika wstępnie, że mimo małej skuteczności, instrumenty informacyjne i edukacyjne są niezbędne w procesie restrukturyzacji regionów depresji. Przy poprawnej ich konstrukcji i odpowiednim wykorzystaniu można uniknąć szeregu konfliktów występujących w procesach restrukturyzacyjnych. A ponadto zwiększyć skuteczność parametrów ekonomicznych.

Największą intensywnością oddziaływania i równocześnie wywołujące bezpośrednie skutki w strukturze gospodarczej mają instrumenty o charakterze nakazów. Jednak instrumenty te powodują szereg negatywnych zjawisk ubocznych, oddziałujących hamująco na rynkowe procesy przemian. Dodatkowym utrudnieniem jest tu również konieczność istnienia aparatu kontroli odpowiedniego do skali zjawiska i zakresu wykorzystania. Wynika to z faktu, że jednostki gospodarcze bardzo często pozorują tylko podporządkowanie się nakazom. To w efekcie wywołuje skutek odwrotny od zamierzonego. Z tych powodów należy ograniczyć stosowanie tej formy instrumentacji do koniecznego minimum. Przykładem dziedziny, w której powinny one występować jest ochrona środowiska, czy też lokalizacja działalności gospodarczej. W literaturze ekonomicznej wyróżnia się trzy rodzaje tych instrumentów, tj. nakazy, zakazy i normy mające charakter limitów.

Przy doborze i ocenie skuteczności instrumentów polityki restrukturyzacyjnej należy korzystać z doświadczeń państw Europy Zachodniej, które dokonywały działań restrukturyzacyjnych. Musimy jednak pamiętać, że w realiach polskich należy uwzględniać mniejszą adaptacyjność jednostek gospodarczych (szczególnie publicznych) do reagowania na te instrumenty³. Powodem jest niedorozwój instytucji rynkowych oraz małej zdolności i nawyków kadry kierowniczej dostosowania się do nowych warunków gospodarczych.

---

³) J.Gajda: Kierunki i kryteria efektywnej restrukturyzacji przemysłu. W: Gospodarka Narodowa 1983 nr 7, s. 17.

2.4. RODZAJE I METODY STRATEGII PRZEKSZTAŁCEN STRUKTURALNYCH

Niezwykle ważnym zagadnieniem jest wybór metody restrukturyzacji. Dotychczasowe doświadczenia krajów wysoko rozwiniętych wskazują, że proces przebudowy strukturalnej nie powinien polegać na opóźnieniu efektów restrukturyzacji w imię łagodzenia negatywnych skutków społecznych. Bowiem są to działania pasywne, kosztowne i sprowadzające cały proces przebudowy do re-dystrybucji wytwarzanego dochodu w oparciu o kryteria socjalne. Rezygnując z tego pasywnego modelu, kraje wysoko rozwinięte dokonujące przebudowy gospodarczej w regionach depresji, realizują strategię pobudzania i wspierania nowo rozwijających się gałęzi gospodarki, które mogą szybko zastąpić gałęzie tradycyjne i mało efektywne przez inne nowocześniejsze gałęzie. Tego rodzaju działalności wymagają przedsięwzięcia antycypujące go w kierunku zmian strukturalnych w przekrojach regionalnych. To ma zapobiegać zachwianiu równowagi międzyregionalnej, tzn. zredukować ostrość napięć występujące w kontaktach gospodarczo-społecznych między poszczególnymi regionami. Kierunki i sposoby realizacji działań są zróżnicowane. W związku z tym zaprezentowano sprawdzone już rodzaje przekształceń strukturalnych w kilku krajach wysoko rozwiniętych. Jednocześnie wskazano na wybrane metody restrukturyzacji w regionach depresji, występujące w niektórych państwach europejskich. Charakteryzując typologię rodzajową res-

trukturyzacji istotne jest wyróżnienie dwóch podstawowych kryteriów. Pierwsze dotyczy procesów restrukturyzacji w układzie gałęziowo-branżowym. Natomiast drugie odnosi się do sposobów funkcjonowania tych procesów¹.

Według kryterium gałęziowo-branżowego, w oparciu o światowe doświadczenia, wyróżnia się dwa skrajne modele.

Pierwszy z modeli koncentruje się na szybkim rozwoju branż reprezentujących przemysł wysokiej techniki, których udział w całej produkcji przemysłowej kraju znacznie wzrasta i nabiera cech specjalizacji, zwłaszcza w dziedzinie eksportu. Przykładem mogą tu być: Japonia, Szwecja, Izrael.

Japonia, od drugiej połowy lat sześćdziesiątych zaczęła przodować w realizacji procesów restrukturyzacyjnych we współczesnym świecie. Organami rządowymi, odpowiedzialnymi za stymulowanie takich działań, są przede wszystkim Ministerstwo Handlu Międzynarodowego i Przemysłu (MITI) oraz Agencja do Popierania Nauki i Techniki (SAT). Organy te posiadają znaczną autonomię i są niezależne od zmian ekip rządowych. Wymienione agendy opracowują programy dokonujące selektywnego podziału branż na te, które mogą szybko rozwinąć się w oparciu o eksport. Równocześnie wskazuje się instrumenty administracyjne i ekonomiczne, które mają służyć temu celowi. Przykładem może być program "Erato" dotyczący badań podstawowych (rozwój nauki) oraz "Kluczowe Technologie" koncentrujące się na rozwoju i wdrażaniu nowoczesnych

---

¹) A.Karpiński: Zakres interwencji państwa we współczesnych gospodarkach rynkowych. Ossolineum. Warszawa. 1992, s. 250 - 253.

technologii². Pomimo tego, że organy te kierują strategią makroekonomiczną, to w praktyce stosuje się regionalizację tego przedsięwzięcia.

Interesującym przykładem szerokich działań restrukturyzacyjnych jest Szwecja, która w 1982 r. rozpoczęła realizację radykalnego programu restrukturyzacji gospodarki. Polegał on na znacznym ograniczeniu rozmiarów działalności produkcyjnej branż tradycyjnych i schyłkowych przemysłu, tj.: górnictwo, przemysł stoczniowy, hutnictwo, włókiennictwo. Działania te polegały na ograniczeniu subsydiowania tych branż. Natomiast istotną uwagę skupiono na rozwoju gałęzi przemysłowych opartych o nowoczesne technologie, które zapewniały sprzedaż na rynkach międzynarodowych (przemysł obrabiarek numerycznych, robotów, łożysk tocznych, elektronika).

Podobnym przykładem na zastosowanie tego modelu są doświadczenia Izraela, który np. zbudował od podstaw przemysł sztucznych diamentów czy rozwinął produkcję w dziedzinie biotechnologii. W latach 1974 - 1984 udział wyrobów wysokiej techniki w eksporcie wzrósł z 14% do 24% całości eksportu³.

Drugi model ukierunkowany jest nie na zwiększenie eksportu poprzez rozwój nowoczesnych gałęzi, ale na nasyceniu wysoką techniką tradycyjnych gałęzi gospodarki. To w efekcie pozwala zwiększyć również eksport. Klasycznym przykładem tego typu restrukturyzacji jest Holandia. Tradycyjne gałęzie, np. rolnictwo czy przemysł elektromaszynowy, "nasycono" nowoczesnymi tech-

---

²)The Economist, 1 grudnia 1989

³)The Economist, 20 lipca 1985, s. 16.

nologiami i zmodernizowano w oparciu o wysoką technikę. Efektem takich poczynañ jest posiadanie najnowocześniejszego i wysoko skomputeryzowanego rolnictwa.

Wymienione modele są skrajne wzgdem siebie, między nimi występuje szereg rozwiązań pośrednich i różnych odmian.

Podobnie, jak w pierwszym rodzaju dziaan restrukturyzacyjnych, tak przy uwzględnieniu źródeł finansowania możemy wyróżnić dwa skrajne modele.

Pierwszy model, którego idealnym przykdem są kraje Azji Południowo-wschodniej, polega na budowie nowoczesnych przemysłów poprzez nowe inwestycje, realizowanych za pomocą napływu kapitału zagranicznego, przy minimalnych udziałach kapitałów wsnych w tych gaeziach. Działania te sprowadzają się do budowy niezbędnej infrastruktury technicznej. Model ten często jest określany jako koncepcja budowy od podstaw gaezi przemysłu wysokiej techniki poprzez nowe inwestycje finansowane srodkami zagranicznymi. Dla napływu tych kapitałów z zagranicy są tworzone stosowne preferencje i gwarancje rdowe.

Przeciwnym przykdem jest wspomniana już Szwecja. Proces restrukturyzacji w tym kraju oparto w przeważającej częsci o srodki finansowe ze źródeł wewnętrznych. W efekcie takiego podejścia proces ten można okreli jako realokacyjny, odnośnie do istniejących inwestycji, a nie tworzenie nowych. Procesy te charakteryzowały się wstrzymaniem subsydi dla przemysłów przes-tarzaych (przeważnie sektora publicznego). To szybko wywoływało zmniejszenie skali ich działalności. Przemianom tym towarzyszyło równocześnie wykorzystanie wolnych srodk finansowych uzyskanych w wyniku takich dziaan na pomoc dla przemysłów nowoczes-

nych, rentownych i zdolnych do sprostania konkurencji na rynkach międzynarodowych.

Między tymi skrajnymi modelami można wyróżnić także w tej grupie wiele pośrednich.

Te rodzaje restrukturyzacji zazwyczaj dotyczą całej gospodarki narodowej lub poszczególnych gałęzi czy branż w skali kraju: mogą także obejmować działania w przekrojach regionalnych uwzględniając kryterium lokalizacji, oparte na nowoczesnych czynnikach. W przedsięwzięciach aktywizacji regionów problemowych stosuje się w krajach wysoko rozwiniętych dwie metody. Pomijana jest metoda polegająca na budowie tradycyjnego przemysłu ciężkiego—lansowana do niedawna w krajach socjalistycznych.

Pierwsza metoda oparta jest na centralnej selekcji regionów, w których konieczne jest dokonanie przebudowy strukturalnej. Druga metoda polega na pasywnej postawie centrum, które dostarcza pomocy tylko tym obszarom, które rozpoczęły samodzielną przebudowę strukturalną i zwróciły się do centrum o pomoc. W stosowaniu tych metod można wskazać wiele zalet oraz szereg wad. Pierwszemu rozwiązaniu metodycznemu zarzuca się arbitralizm centralny w selektywnym wyborze regionów oraz pasywną i roszczeniową postawę społeczności lokalnej. W drugim krytycy dopatrują się zbyt dużej przypadkowości oraz absorbcję środków przez regiony, które były przeznaczone do rozwiązywania np. problemów kluczowych w skali kraju. Wspólnym pozytywnym aspektem tych dwóch modeli jest dywersyfikacja przemysłu w regionach już uprzemysłowionych. To ma duże znaczenie w wypadku regionów depresji, w których najczęściej występuje monokultura przemysłowa. Jest to typowy czynnik kryzysogenny, na co wskazują m.in. spos-

trzeżenia poczynione w Anglii przy rozpoznawaniu problemów regionów depresji⁴.

Dotychczasowa praktyka restrukturyzacji regionów w państwach o wysoko rozwiniętym potencjale gospodarczym wskazuje, że występują tam różnorodne bariery realizacyjne. Jednak jedną z najbardziej skutecznych metod uznaje się powszechnie taką, która polega na tworzeniu więzi lokalnej na warunkach wzajemnego partnerstwa podmiotów uczestniczących w procesach restrukturyzacji.

Podstawowym założeniem oddolnej metody restrukturyzacji jest stwierdzenie, że pożądane efekty może przynieść tylko pełne współdziałanie władzy państwowej ze środowiskami lokalnymi i władzą komunalną. Jako czynnik sprzyjający, wskazuje się na istnienie w regionach depresji starych aglomeracji miejskich sprzyjających lokowaniu przemysłów wysokiej techniki oraz istnienie kapitału innowacyjnego, gdyż to wywołuje aktywizację tych regionów. Przykładem takich działań, który często jest wymieniany, to Dolina Krzemowa w USA⁵. Warunkiem koniecznym, oprócz okoliczności wyżej wspomnianych, jest niezbędność istnienia skonkretyzowanego programu przebudowy struktury gospodarczej regionu. Taki program stanowi nie tylko diagnozę, lecz także wskazuje scenariusze szans potencjalnego rozwoju.

Wobec tego program powinien zawierać w treści dwie główne fazy realizacji. Pierwsza faza powinna skupiać się na diagnostyce

---

⁴) The Economist, 1 kwietnia 1989 s. 34

⁵) R. Miller, M. Cote: Growing the Next Silicon Valley - a Guide for Successful Regional Planning, Lexington Books, Massachusetts - Toronto 1987.

stanu zasobów oraz ograniczeń występujących w regionie. Szczególnie należy tutaj zwrócić uwagę na ocenę regionalnej struktury przemysłu (według wielkości przedsiębiorstw, branż, form własności, posiadanego zaplecza naukowo-badawczego, kadry itp.). Jeżeli dominują tam branże przemysłów schyłkowych i struktura ma charakter niezdywersyfikowany, wtedy nie istnieje szansa na wystąpienie automatycznych procesów przebudowy. To wywołuje konieczność działań zewnętrznych w postaci pomocy ze strony władzy państwowej, przyjmującej formę konsultacji i przydzielania wysokiej klasy specjalistów oraz stosowania preferencji ekonomicznych w praktyce podatkowej i kredytowej.

Diagnoza powinna określać przyczyny i bariery wywołujące opóźnienia rozwojowe oraz istniejące szanse ich przezwyciężenia (tj. dziedziny przemysłu wysokiej techniki, które umożliwiają sprzedaż wyrobów wysokiej jakości, co pozwoli sprostać wymaganiom konkurencyjnym na rynkach światowych). Dla pełniejszego zrozumienia treści projektu powinny w nim być wskazane cele opisane przez określone mierniki i kolejność, sposoby finansowania, kierunki działań warunkujące jego realizację.

W drugiej części muszą być ujęte plany działania, które składają się z cząstkowych programów o charakterze wykonawczym, a dotyczące wybranych problemów regionu. Ta część programu powinna być spójna wewnętrznie i zawierać harmonogramy realizacji w czasie oraz określać wykonawców.

Przedstawiony program dużą rolę przypisuje społeczności lokalnej, organizacjom działającym w regionie oraz istniejącej tam kadrze menadżerskiej.

Głównym zagrożeniem przy realizacji tego modelu jest długi

czas realizacji. Nie można czasu tego skracać decyzjami politycznymi ani apelami do społeczeństwa. Bowiem wywołuje to tylko negatywne skutki w postaci m.in. napięć społecznych. Jedynie długotrwała, konsekwentna i solidna realizacja celów programu przynosi pożądane skutki. Wskazane jest, aby w określonych sytuacjach była możliwość wprowadzenia niezbędnych korekt w programie restrukturyzacyjnym.

Oprócz dwóch ogólnie opisanych metod restrukturyzacji, istnieje wiele konkretnych strategii ich realizacyjnych. Najbardziej znane to m.in. strategia "szukaj i znajdź" (*seek and find*). Polega ona na zakładaniu w regionach filii wielkich zakładów przemysłowych o nowoczesnej produkcji. Kolejna, to strategia "inkubatorów przedsiębiorstw", która ma stworzyć maksymalne ułatwienia w pierwszych latach istnienia przedsiębiorstwa. Pokrewna poprzedniej jest strategia parków wysokiej technologii, polegająca na zakładaniu w regionie skupisk, placówek naukowo-badawczych, będących motorem napędowym dla nowoczesnej technologii.

Wszystkie wymienione strategie mają szereg wad, lecz prawidłowe i rozsądne ich zastosowanie może przynieść sukces. Dodatnią ich stroną jest to, że mogą one być stosowane równocześnie.

Już w latach sześćdziesiątych państwa członkowskie EWG znalazły się w sytuacji, w której zaczęły narastać objawy degradacji w regionach o bogatej tradycji przemysłowej, a których dobrobyt oparty był na górnictwie węgla, hutnictwie, przemyśle stoczniowym lub włókienniczym. Były to m.in. ośrodki hutnicze w Anglii Środkowej, w Niemczech, we Francji, czy w połud-

niowej Belgii. Poszczególne państwa w latach 70-tych rozpoczęły wdrażać programy naprawcze. Wspólna polityka w ramach EWG została podjęta znacznie później (1988 r.). W roku 1989 (a w 1990 r. nastąpiła aktualizacja) została opublikowana lista 131 regionów, z czego 27 zaliczono do regionów, w których wystąpiła depresja całkowita. Rysunek 6 przedstawia rozmieszczenie tych regionów w krajach U.E. Z tego wynika, że są to obszary, które w przeszłości stanowiły o rozwoju tych krajów i są zlokalizowane na obszarach o bogatej tradycji przemysłowej.

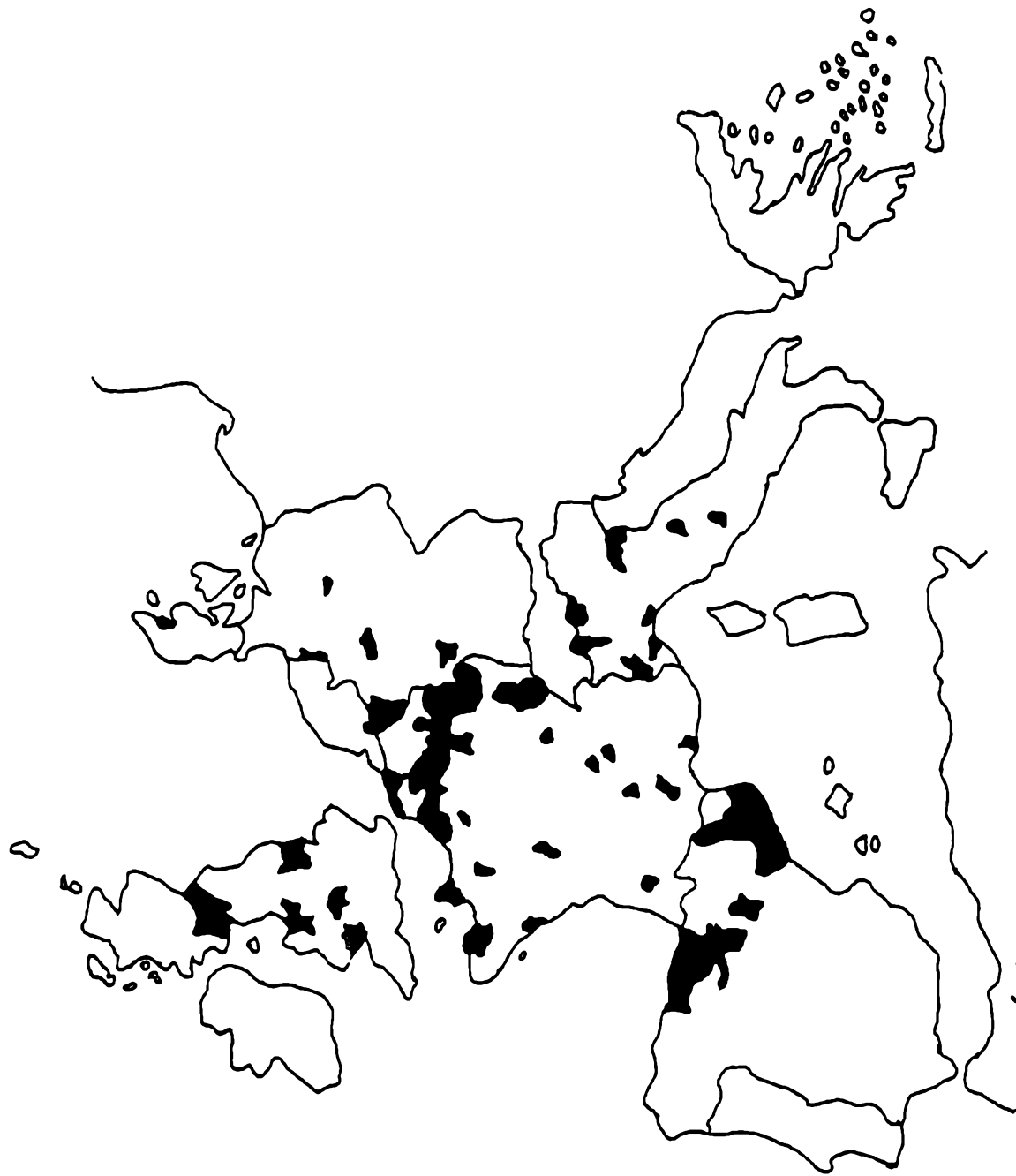
Regiony te zakwalifikowano do grupy depresyjnych w oparciu o następujące kryteria:

- stopa bezrobocia była wyższa w latach 1986 - 1988 od średniej w EWG,
- procent zatrudnionych w przemyśle w przedziale lat 1975 do 1988 był wyższy od średniej,
- zatrudnienie w przemyśle w analizowanym okresie miało tendencję spadkową.

Wyróżnione regiony są zamieszkałe przez 16,7% ludności U.E. (ok. 53,8 mln osób). Ponadto charakteryzują się wysoką skalą urbanizacji, co powoduje, że gęstość zaludnienia jest dwukrotnie wyższa niż przeciętna w krajach członkowskich U.E. Inne wskaźniki to: wysokie bezrobocie, zachwiana równowaga w środowisku naturalnym itd.

W ramach działań naprawczych, U.E. w odniesieniu do regionów depresji zastosowało metodę partnerstwa ze społecznością lokalną (jest to metoda omówiona już wcześniej). Pomoc przybrała charakter komplementarny w stosunku do długookresowych programów realizowanych w regionach. Głównym założeniem programu jest to,

Rysunek 6. Regiony poddane procesom rekonwersji w ramach Unii Europejskiej

Źródło: Według DG XVI Komisja Europejska 1991 r.

że U.E. nie będzie rozwijała takich regionów w zastępstwie władz lokalnych i krajowych. Czyli regiony depresji mogą otrzymać pomoc, gdy przedstawią realny program działań naprawczych pod względem merytorycznym i finansowym. Dla tych regionów w latach 1989 - 1993 przyznano 7,2 mln Ecu. Instytucjom, które udzielają pomocy w programach restrukturyzacji są:

- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (FEDER),
- Europejski Fundusz Socjalny (FSE).

Fundusz FEDER jest obecnie głównym źródłem finansowania pomocy regionalnej w U.E. M.in. finansuje on inwestycje produkcyjne, modernizację infrastruktury, wspiera małe i średnie przedsiębiorstwa. Fundusz ten ma szerszy zakres zainteresowań wykraczający poza programy restrukturyzacji.

Natomiast fundusz FSE jest uznany za drugi co do wielkości pod względem środków przeznaczonych na działania w przekrojach regionalnych. Okazuje się, że regiony depresji otrzymują także pomoc finansową z Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (CECA). Pomoc ta przybiera postać dwóch form. Pierwsza obejmuje swoim zakresem wyłącznie przemysł węglowy i hutniczy, a druga jest znacznie szersza i uwzględnia wszelkie zmiany zachodzące w strukturze społeczno-przemysłowej w regionie.

Najważniejszą instytucją finansową, która odgrywa podstawową rolę przy finansowaniu i kredytowaniu procesów restrukturyzacji jest Europejski Bank Inwestycji (BEI), który w roku 1990 udzielił 60,7% całości kwot przeznaczonych na działania restrukturyzacyjne.

Przykładowe klasyczne regiony depresji w U.E., w których wdrożono programy restrukturyzacji to: Nord-Pas de Calais

(północna Francja), Limurgia (Belgia), Zagłębie Ruhry (Niemcy), Kraj Saary (południwy-wschód Niemiec) - są to regiony, w których dominował przemysł węglowy i hutniczy⁶.

W polskich warunkach, ze względu na różnego rodzaju bariery (np. mała mobilność siły roboczej), nie wszystkie przytoczone zalecenia mogą być stosowane. Dlatego, przy sięganiu po doświadczenia krajów wysoko rozwiniętych, w kwestii restrukturyzacji regionów depresji należy uwzględnić niezbędne adaptacje i specyficzne uwarunkowania.

---

⁶) Szerzej o tych regionach pisze m.in. L.Ciamaga: Polityka przestrzennego zagospodarowania krajów Europy Zachodniej. PWE, Warszawa 1972, s. 80 - 95.

ROZDZIAŁ 3

PODMIOTY DZIAŁALNOŚCI RESTRUKTURYZACYJNEJ W POLSCE

3.1. ZNACZENIE ORGANÓW RZĄDOWYCH I SAMORZĄDOWYCH

W świetle prezentowanych materiałów (w drugim rozdziale, odnoszącym się m.in. do pozycji i proporcji kompetencyjnych między organami rządowymi a samorządowymi) w działaniach restrukturyzacyjnych należy stwierdzić, że zarówno organy rządowe jak i samorządowe muszą spełniać określone funkcje, zajmując w tych działaniach konkretną pozycję.

Okazuje się, że zdaniem A.Karpińskiego, uczestnictwo organów państwowych w procesach restrukturyzacji powinno obejmować swoim zakresem cztery obszary¹.

W obszarze pierwszym określone są zasady i parametry systemu podatkowego, regulacji prawnych, gwarancji kredytowych, systemu cel, cen itp. Zespół tych działań jest ukierunkowany na stymulowanie przemian w przedsiębiorstwach w sposób zgodny z ustalonym procesem restrukturyzacji.

Drugi obszar obejmuje podstawy tworzenia infrastruktury ułatwiającej restrukturyzację w gospodarce regionu. Działania te obejmują m.in. tworzenie jednostek gospodarczych i innych organizacji, w celu rozwiązywania problemów ekonomicznych, technicznych czy naukowych. To odnosi się zwłaszcza do tych problemów, które nie są w stanie rozwiązać przedsiębiorstwa. W skład tych działań może wchodzić także stymulowanie procesów dekoncentracji

---

¹) A.Karpiński: Restrukturyzacja gospodarki w Polsce i na świecie. PWE, Warszawa 1986, s.64.

lub koncentracji przedsiębiorstw oraz tworzenie nowych jednostek zaplecza badawczo-rozwojowego. Działaniami tymi państwo stymuluje i inicjuje zmiany w strukturze organizacyjnej i instytucjonalnej funkcjonowania gospodarki. Jako przykład mogą posłużyć komitety wielostronne, w skład których wchodzi przedstawiciele organów państwowych, kół biznesu i związków zawodowych. W poszczególnych dziedzinach gospodarki narodowej, a przede wszystkim o szczególnym znaczeniu dla procesów restrukturyzacji, tworzone są wyspecjalizowane organizacje, których celem jest sterowanie i przyspieszanie tych procesów.

Trzeci obszar działań państwa skupia się na sterowaniu nauką oraz oddziaływaniu na programy badawcze wszystkich sektorów gospodarczych. Działania te dotyczą realizowanych zadań restrukturyzacyjnych, przy czym część lub całość kosztów jest finansowana przez państwo.

Ostatni i czwarty obszar obejmuje zamówienia rządowe, najczęściej występujące w przemyśle zbrojeniowym oraz w bezpośrednim uczestnictwie państwa w realizacji inwestycji rozwojowych, czyli włączenie się organów państwowych jako równoprawnego uczestnika systemu gospodarczego. Jednak ta ostatnia pozycja stosowana jest przez państwo tylko w sporadycznych wypadkach.

Z omówionych obszarów wynika, że państwo powinno koncentrować swoje działania przy realizacji programów restrukturyzacyjnych regionów depresji. Jego rola jest ściśle określona. Określić ją można jako stymulowanie, koordynowanie oraz zasila-
nie przemian w regionach. To wskazuje na pośrednią rolę centralnych i naczelných organów władzy i administracji państwowej. Większe zadania przypadają wojewodom, którzy mimo tego, że są

przedstawicielami administracji rządowej, występują także jako reprezentanci regionów. Wojewodowie i administracja państwowa szczebla wojewódzkiego są obarczeni obowiązkami dokonywania przekształceń w zakresie restrukturyzacji regionów. Wojewodowie są mianowanymi przedstawicielami rządu do spraw restrukturyzacji (woj. łódzkie, wałbrzyskie)². W związku z tym powołują oni odpowiednie służby i agencje, które mają realizować procesy restrukturyzacji.

W Polsce dla centralnej administracji rządowej przyjęto następujący zakres działań w sferze regionalnych programów restrukturyzacyjnych³:

1) Rząd zapewnia dostateczne środki materialne dla wspierania regionalnych programów oraz zabiega o przyznanie pomocy zagranicznej na ten cel. Jednak środki pochodzące z tych źródeł mogą być tylko dopełnieniem funduszy regionalnych i lokalnych.

2) Ponadto rząd udziela wszelkich informacji władzom regionalnym i lokalnym w celu ułatwienia sporządzania programów restrukturyzacyjnych regionów depresji. Aby spełnić te funkcje będą podejmowane następujące działania:

- obserwacja rynku pracy, przekształceń własnościowych, stanu

---

²)Decyzją KERM z dnia 10.10.1992 r. powołano Urząd Pełnomocnika Rządu do spraw Restrukturyzacji Regionalnej w strukturze URM.

³) Szerzej na ten temat w: Zasady postępowania w sprawach regionalnych programów restrukturyzacji.CUP.Warszawa 1990, s,7-10. oraz J.Szlachta:Rola państwa w regionalnej restrukturyzacji gospodarki. W:Gospodarka Narodowa 1993, nr 12, s. 1 - 4.

ekonomicznego przedsiębiorstw itp., a wyniki obserwacji będą po odpowiedniej "obróbce" udostępniane zainteresowanym podmiotom,

- informowanie wojewodów i sejmików samorządowych o prognozach i koncepcjach rozwoju gospodarczego w układach regionalnych, ze wskazaniem na problemy które mogą wystąpić,

- uczestnictwo kadr aparatu rządowego w szkoleniu pracowników instytucji wykonawczych,

- udostępniania znanych przykładów działań restrukturyzacji regionów w kraju i zagranicą oraz ich popularyzację.

3) Środki finansowe, przeznaczone na wsparcie programów restrukturyzacji regionów, będą udostępniane poprzez różnego rodzaju agencje (np. Agencje Rozwoju Przemysłu, Agencje Rynku Rolnego, agencje restrukturyzacji) i banki. Środki te będą dostępne na zasadach komercyjnych (w szczególnych wypadkach można stosować odstępstwo od tych zasad, np. finansowanie infrastruktury).

4) Dla uzyskania materialnych środków wsparcia rząd określił następujące warunki:

- środki stanowią tylko dopełnienie kapitałów samorządowych i prywatnych zaangażowanych w realizację określonych projektów,

- środki te nie mogą być wykorzystane na sanację upadających przedsiębiorstw, najlepszym zastosowaniem jest współfinansowanie inicjatyw gospodarczych o efektach mnożnikowych, w celu pożądanych zmian struktury gospodarczej regionu,

- ponadto środki te mogą być wykorzystywane dla częściowego subsydiowania działań tworzących infrastrukturę usług w regionie,

- podstawowymi odbiorcami tych środków powinny być małe i średnie przedsiębiorstwa,

- główne kierunki zastosowania to zmiany technologiczne nakie-

rowane na obniżenie energochłonności oraz negatywnego oddziaływania na środowisko,

- tylko inwestycje wchodzą w zakres wykorzystania tych środków (w żadnym wypadku działalność bieżąca),
- wyklucza się zasadę automatyzmu w finansowaniu całych dziedzin w regionie (mogą one dotyczyć tylko konkretnych przedsięwzięć).

Potwierdzeniem zainteresowania rządu polskiego restrukturyzacją regionów depresji jest m.in. uchwała z 22 czerwca 1993 r. "w sprawie odliczeń od dochodu wydatków inwestycyjnych na terenie gmin o szczególnym zagrożeniu wysokim bezrobociem strukturalnym"⁴ oraz uchwała z 2 czerwca tego roku "w sprawie wydłużenia okresu pobierania zasiłków w regionach administracyjnych (gminach) zagrożonych szczególnie wysokim bezrobociem strukturalnym"⁵.

W rozważaniach na temat restrukturyzacji regionów depresji należy także uwzględnić działania samorządów terytorialnych. Na podstawie obserwacji praktyki gospodarczej oraz interpretacji aktów prawnych regulujących funkcjonowanie organów samorządu terytorialnego można wyróżnić dwie grupy ograniczeń dotyczących możliwości oddziaływania tych samorządów na restrukturyzację⁶.

---

⁴)Dz.U. RP 1993, nr 59.

⁵)Dz.U. RP 1993, nr 45.

⁶)L.Patrzałek:Restrukturyzacja regionów w Polsce a zakres działania organów samorządu terytorialnego. W:Adaptacja dydaktyki do zmian systemowych w Polsce. PN AE, Wrocław 1992 nr 640

Pierwsza grupa ograniczeń ma swoje źródło w mało precyzyjnych postanowieniach ustawy o samorządzie terytorialnym⁷, w części dotyczącej dokonania podziału zadań i kompetencji między samorządem a organami administracji rządowej⁸. Dlatego można je określić jako ograniczenia organizacyjno-prawne. Dotychczasowe regulacje prawne, w tym zakresie, nie tworzą precyzyjnego i spójnego zbioru koncepcji dotyczących obowiązków i praw organów lokalnych. Powoduje to, że organy gmin nie mogą rozstrzygnąć wielu spraw o znaczeniu wyłącznie lokalnym (np. o przeznaczeniu gruntów rolnych poniżej III klasy pod budowę osiedli mieszkaniowych decydują organy administracji centralnej). Wywołuje to konieczność podjęcia szeregu decyzji w zakresie jasnego sprecyzowania podziału kompetencji pomiędzy lokalne i regionalne struktury administracji. Takiemu rozwiązaniu ma służyć utworzenie drugiego szczebla samorządu terytorialnego.

Druga grupa ograniczeń oddziaływania samorządów na restrukturyzację ma charakter ekonomiczno-finansowy. Wynika to także z uregulowań prawnych, szczególnie z ustawy o dochodach gmin⁹. Po wprowadzeniu jej w życie okazało się, że wydatki własne gmin w 1991 r. jako procent wszystkich wydatków państwa obniżyły się w stosunku do roku 1989 o 6,5%¹⁰. Udział dochodów własnych w dochodach budżetów gmin wynosił w 1991 r. przeciętnie 21%. Świadczy to, że budżety gmin nadal funkcjonują w systemie

---

⁷)Dz.U. RP 1990, nr 16, poz.95.

⁸)Dz.U. RP 1990, nr 34, poz.198.

⁹)Dz.U. RP 1990, nr89, poz.518.

¹⁰)L.Patrzałek:Restrukturyzacja...opt.cit.

dotacyjnym i w znacznym stopniu są zależne od budżetu centralnego. W sytuacji zachwiania równowagi finansów państwa, przejawiającej się m.in. deficytem budżetowym, powstają zakłócenia w systemach budżetowych i społeczno-ekonomicznych gmin. Także różnego rodzaju dotacje nie zachęcają władz lokalnych do gospodarności. Na ograniczenia ekonomiczno-finansowe mają także wpływ uregulowania dotyczące zbioru parametrów ekonomicznych będących w dyspozycji samorządowych władz lokalnych. Narzędzia te skonstruowane są w sposób nie uwzględniający zróżnicowań i przekrojów regionalnych oraz lokalnych. Doprowadza to do sytuacji, w której dotacje i subwencje są ustalane centralnie i mają jednolity charakter w skali całego kraju. To powoduje ograniczenia sterowania procesami restrukturyzacji w systemie władz lokalnych. W tym zakresie należałoby zapewnić organom gminy możliwości prowadzenia szerszej lokalnej polityki podatkowej. Rozszerzenie systemu podatków lokalnych powinno mieć charakter fakultatywny, poprzez kształtowanie stawek, w zależności od potrzeb samorządu gminy. W zakresie podatków państwowych, w których gminy posiadają udział, organy lokalne powinny posiadać upoważnienia do przyznawania ulg i zwolnień w stopniu określonym przez udział jaki zasila budżety lokalne.

W wyniku powyższych ograniczeń organy samorządu lokalnego mają znikomy wpływ na procesy restrukturyzacji. Nie oznacza to jednak aprobaty postawy biernej, wyczekującej na decyzje centrum. Samorzady w ramach swoich uprawnień mogą dokonać modernizacji infrastruktury techniczno-ekonomicznej. Te przedsięwzięcia mają duży wpływ na powodzenie procesów restrukturyzacji (np. potaniecie kosztów dla przyszłych inwestorów). W tym zakre-

sie organy samorządu powinny występować z uzasadnionymi wnioskami do budżetu centralnego o częściowe finansowanie tych zadań. Dotyczy to m.in. tworzenia spółek z kapitałem prywatnym czy komercjalizację składników infrastruktury. Samorząd lokalny, w swoim zakresie podatków i opłat lokalnych, powinien stosować ulgi i zwolnienia. Dotychczasowa praktyka wskazuje na stosowanie w większości maksymalnych stawek.

Inne działania w zakresie restrukturyzacji możliwe do wykorzystania przez samorzady to tworzenie związków gmin. To pozwala na lepsze rozwiązanie danego problemu i tworzenie lobby lokalnego (przykładem może być związek gmin turystycznych z kotliny kłodzkiej). Gminy mogą tworzyć i uczestniczyć w różnego rodzaju fundacjach na rzecz restrukturyzacji czy instytucjach poprzez wnoszenie wkładów finansowych czy rzeczowych. Pozwala to w sposób pośredni wpływać samorządom lokalnym na procesy restrukturyzacji.

Aktywna postawa samorządów powinna się przejawiać w działaniach inicjujących, różnego rodzaju inicjatywy społeczno-gospodarcze oraz w występowaniu do administracji regionalnej i centralnej państwa z propozycjami podejmowania działań sprzyjających czy realizujących przebudowę społeczno-gospodarczą regionu.

3.2. WPLYW JEDNOSTEK GOSPODARCZYCH NA PROCESY PRZEMIAN STRUKTURALNYCH W PRZESTRZENI EKONOMICZNEJ

Przez jednostkę gospodarczą należy rozumieć "...świadomie utworzony i skoordynowany zespół ludzi, wyposażonych m.in. w środki materialne i wytwarzających dobra lub świadczących usługi w celu zaspokojenia potrzeb społecznych."¹ Cechuje je autonomia techniczno-organizacyjna oraz pewien stopień wyodrębnienia ekonomicznego. Organizacja o pełnym wyodrębnieniu ekonomicznym z samofinansowaniem się włącznie, określana jest mianem przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwo definiowane jest jako "...wyodrębniona pod względem ekonomicznym i prawnym jednostka gospodarcza"². Wyodrębnienie prawne przejawia się tym, że posiada osobowość prawną. Jak wynika z powyższych objaśnień przedsiębiorstwo jest pojęciem węższym i zawiera się w określeniu jednostki gospodarczej. Jednak na potrzeby niniejszej pracy pojęcia te będą stosowane zamiennie.

Rozpatrując rolę przedsiębiorstwa w restrukturyzacji regionów depresji należy uwzględnić dwa aspekty. Pierwszy obejmuje znaczenie przedsiębiorstwa jako elementu określonej całości, podlegającej procesom restrukturyzacji. W tym znaczeniu na-

---

¹) Leksykon finansowo-bankowy: PWE, Warszawa 1991, s. 283.

²) Słownik ekonomiki i organizacji przedsiębiorstwa: PWE, Warszawa 1991, s. 137.

leży wskazać na rolę i zakres możliwości oddziaływania przedsiębiorstwa na restrukturyzację w sposób bezpośredni.

Druga dotyczy zmian dokonujących się wewnątrz przedsiębiorstwa. Chodzi tu przede wszystkim o strategię działania mającą zapewnić szansę rozwoju. Jednocześnie w sposób pośredni oddziaływanie to dotyczy procesów zachodzących w otoczeniu. A ponadto będące także same efektem tych zmian.

Na szczeblu przedsiębiorstwa restrukturyzację możemy ujmować także w przekrojach branżowych (produktowo-usługowych) i własnościowych (obejmujące procesy prywatyzacyjne), o czym już wcześniej wspomiano. Jednak, przy badaniu tych procesów w przedsiębiorstwach, należy uwzględnić jeszcze jeden przekrój. Dotyczy to zmiany wielkości jednostek gospodarczych i zakresu kooperacji zewnętrznych. Analizy przeprowadzone w krajach wysoko rozwiniętych wskazują na znaczącą rolę firm małych i średnich w procesach przebudowy strukturalnej regionu³. W restrukturyzacji regionów depresji jednym z kierunków jest likwidacja dużych przedsiębiorstw przemysłowych i stymulowanie powstawania małych i średnich firm. Powstanie takich właśnie firm jest traktowane jako rezultat polityki przemian strukturalnych. W regionach, w których dotychczas ekonomiczne znaczenie miały i jeszcze w dalszym ciągu mają przemysły tradycyjne (wydobywczy, hutniczy, tekstylny i odzieżowy), problem jest złożony, gdyż najczęściej nie tworzą one możliwości zatrudnienia i wzrostu dochodów ludności. Tymczasem takie zmiany są niezbędne. To wynika z faktu,

---

³) D. Wadley: Restructuring the Regions, Analysis, Policy Model and Prognosis, OECD, Paris, 1986, s. 77.

że sprzyjanie rozwojowi małych i średnich przedsiębiorstw przynosi szybkie efekty w zakresie poprawy sytuacji na rynku pracy i po pewnym czasie kształtuje się nowa struktura gospodarcza w regionie. Firmy te odgrywają, dzięki takim zmianom, rolę ważnego stymulatora wzrostu gospodarczego i przeobrażeń struktury społeczno-ekonomicznej. Wynika to z faktu, że małe i średnie firmy są bardziej elastyczne w procesach rynkowych.

Jednak, z rozwojem małego i średniego poziomu aktywności gospodarczej, wiąże się wiele problemów i zagrożeń. Po pierwsze należy pamiętać, że małe i średnie przedsiębiorstwa same nie doprowadzą i nie są gwarantem szybkiej przebudowy struktury w kierunku wzrostu poziomu jej efektywności. Wobec tego powinno się stworzyć instrumentarium zachęcające do nowej działalności produkcyjnej i zmian jakościowo-technologicznych tej produkcji. Znaczną skuteczność w tych poczynaniach mogą odegrać instrumenty ekonomiczne i administracyjno-prawne. Należy jednak pamiętać, że sam mechanizm rynkowy nie zapewni automatycznego włączenia się przedsiębiorstw w proces restrukturyzacji. Muszą tym zmianom towarzyszyć także właściwe mechanizmy i narzędzia interwencjonizmu państwowego.

Ważnym zagadnieniem jest aspekt tzw "elastyczności lokalizacyjnej". Wynika on z różnorodnych uwarunkowań (prawnych, ekonomicznych, społecznych, a także np. przyzwyczajzeń) i występujących trudności w rozwoju określonej dziedziny działalności gospodarczych na jednym obszarze, a w innym może wywołać zbyt dużą koncentrację.

W polu widzenia tych problemów należy także uwzględnić fakt, że w swojej działalności małe i średnie przedsiębiorstwa napotyka

na dwie podstawowe bariery⁴:

Pierwsza dotyczy zasilania finansowego. Wynika to z faktu, że pobudzanie działalności tej skali wymaga preferencji kredytowych, a nawet uruchomienia specjalnych "ścieżek". Dotychczas duże banki przy niedostatecznych gwarancjach niechętnie udzielają takich kredytów. Wobec tego wskazany jest rozwój banków specjalistycznych, najlepiej powiązanych z samorządem terytorialnym (np. banki komunalne), koordynujących rozwój małych i średnich przedsiębiorstw.

Druga bariera dotyczy właściwych kwalifikacji kadry kierowniczej. Obecna kadra pracująca w tego typu przedsiębiorstwach nie posiada odpowiednich kwalifikacji i doświadczenia w działaniach na rynku. Natomiast usługi firm konsultingowych są za drogie i przekraczają możliwości finansowe tych firm. W tej sytuacji samorządy lokalne i organy regionalne powinny tworzyć lub ułatwiać powstanie firmom informacyjno-doradczym. Firmy te byłyby wyspecjalizowane w udzielaniu pomocy prawnej i metodycznej w analizowaniu i zbieraniu informacji z rynku małym i średnim przedsiębiorstwom.

W warunkach naszej gospodarki niezbędna jest restrukturyzacja przedsiębiorstw nie tylko własnościowa ale także finansowa⁵.

---

⁴) P.Kapus: Rola małych i średnich firm w kształtowaniu struktury produkcji W: Studia i Materiały (tom drugi) Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Instytut Ekonomii, Lublin 1992, s. 17.

⁵) Z.Sekuła: Prywatyzacja i restrukturyzacja finansowa w świetle paktu o przedsiębiorstwie, W: Przegląd Organizacyjny 1993, nr 3, s. 5 - 8.

Wynika to z faktu zaistnienia poważnych zatorów płatniczych między przedsiębiorstwami oraz bankami i niewywiązywania się z należności wobec budżetu. Wiele przedsiębiorstw, będąc dłużnikami jednych podmiotów gospodarczych, są wierzycielami innych. Dla prawidłowej realizacji przebudowy gospodarki polskiej konieczne jest ostateczne rozwiązanie tego palącego problemu, który hamuje procesy rozwojowe (ocenia się, że 10% podmiotów zagrożonych upadłością jest łącznie winne wierzycielom ok. 40% całej kwoty zatorów w naszej gospodarce - tj. 250 bln zł)⁶. Sytuację w tej kwestii prezentuje poniższe zestawienie.

Tabela 1. Zobowiązania przedsiębiorstw wobec innych przedsiębiorstw oraz budżetu państwa (relacje zobowiązań do PKB)

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Lata</i>		
	<i>1990</i>	<i>1991</i>	<i>1992</i>
<i>Zobowiązania razem</i>	<i>17,4</i>	<i>27,1</i>	<i>25,3</i>
<i>Zobowiązania wobec innych przedsiębiorstw</i>	<i>17,4</i>	<i>21,8</i>	<i>19,0</i>
<i>Zobowiązania wobec budżetu</i>	<i>-</i>	<i>5,3</i>	<i>6,3</i>

Źródło: Z.Polański: Polityka kredytowo-pieniężna a system finansowy w Polsce w latach 1990 - 1993. (maszynopis) SGH Warszawa 1993, s. 11, (tab. 6).

Przedsięwzięcia restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw mają być realizowane w ramach paktu o przedsiębiorstwie, którego przyszłość jest obecnie roztrzygana w sejmie. Stanowi o tym tak-

---

⁶) S.Gomułka: Zdaniem Stanisława Gomułki, W:Gazeta Bankowa 1993, nr 40, s. 7.

że ustawa z dnia 3 lutego 1993 r. "o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków ... "7.

W myśl postanowień tych dwóch dokumentów wynika, że celem restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstwa jest odbudowa płynności finansowej w gospodarce, uzdrowienie działalności kredytowej banków, co w efekcie wpływa na powstanie dodatkowych ścieżek prywatyzacji i zintensyfikowanie tempa przemian zachodzących w polskiej gospodarce. Realizacja postanowień zawartych w tych dwóch dokumentach ma być oparta m.in. na częściowym oddłużeniu, które ma mieć charakter selektywny. To oznacza, że dotyczyć będzie tylko tych przedsiębiorstw efektywnych, które z powodu przejściowych trudności lub z przyczyn niezależnych od nich znalazły się w kłopotach finansowych.

Podstawowymi wierzycielami w polskiej gospodarce są banki. Wobec tego nałożono obowiązek współuczestnictwa banków w procesie oddłużania przedsiębiorstw. W pakcie o przedsiębiorstwie obowiązek taki nakłada się na dziewięć banków komercyjnych i BGŻ. Natomiast ustawa stanowi, że ma tego dokonywać każdy bank. Są to nieścisłości między tymi dwoma aktami. Zadaniem banków jest selekcjonowanie dłużników, a następnie zmuszanie ich do podjęcia działań uzdrawiających stan finansów, albo podjąć kroki mające doprowadzić do upadłości likwidacyjnej.

W restrukturyzacji finansowej przewidziano odpowiednie instrumenty i procedury pozwalające na wszczynanie działań wobec dłużników. Zgodnie z cytowaną ustawą, są to przede wszystkim:

---

7) Dz.U.RP, nr 18 z dnia 3 lutego 1993 r o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków..., poz 82.

Bankowe postępowania ugodowe, które mają polegać na opracowaniu przez przedsiębiorstwo - dłużnika programu naprawczego i jego realizację. W działaniach tych współuczestniczą wierzyciele, którzy dodatkowo powinni uwzględniać zmniejszenie ciężaru dotychczasowego długu oraz ułatwić dogodne kredytowanie przedsiębiorstwa. Dotyczy to sytuacji, gdy to jest niezbędne dla prowadzenia programu naprawczego. Postępowanie ugodowe podejmowane jest przez bank na wniosek dłużnika. W cytowanej ustawie istnieje zapis, który stanowi, że bank może uzależnić wszczęcie tego postępowania od złożenia przez dłużnika wniosku w Ministerstwie Przekształceń Własnościowych w ciągu 30 dni o przekształcenia w jednoosobową spółkę skarbu państwa. W projekcie paktu jest też zapis (mimo zastrzeżeń komisji sejmowych), że jest to warunek konieczny (oczywiście odnosi się to do przedsiębiorstw państwowych).

Przedmiotem uregulowań ugody mogą być:

- odroczenia terminu płatności,
- obniżenie oprocentowania wierzytelności,
- umorzenie części lub całości wierzytelności,
- rozłożenie w czasie spłat odsetek i kapitału,
- przejściowa kapitalizacja należnych odsetek lub ich zaniechanie w określonym czasie od całości lub części wierzytelności,
- udzielanie wierzycielowi nowych kredytów lub gwarancji.

Publiczna sprzedaż wierzytelności bankowych - dotyczy tych dłużników, którzy nie są w stanie spłacić ciążących na nich długach, nie podjęli działań restrukturyzacyjnych oraz nie zawarli ugody z wierzycielami. Bank w takiej sytuacji wystawia na sprzedaż wierzytelności dłużnika bez jego zgody. Sprzedaż prowadzona jest

w drodze przetargu, na podstawie oferty ogłoszenia publicznego lub w wyniku rokowań podjętych na podstawie publicznego zaproszenia, przy czym dłużnik nie ustala cen wyjściowych. Wszystkie transakcje odbywają się w oparciu o ceny rynkowe.

Nabywanie akcji jednoosobowych spółek Skarbu Państwa za wierzytelności jest prawem do wnoszenia o zamianę zobowiązań na akcje, które mają wierzyciele skupiający co najmniej 30% sumy wymagalnych wierzytelności danego przedsiębiorstwa. Jest to duża szansa na oddłużenie wielu przedsiębiorstw. Jednak warunkiem powodzenia jest skupienie dużych zobowiązań u nielicznych wierzycieli. Innym warunkiem jest powstanie zobowiązań dłużnika przed dniem 30 czerwca 1992 r.

Tego typu przekształcenia w systemie finansowym przedsiębiorstwa sprzyjają procesom restrukturyzacji regionów depresji. Kiedy jednak przedsiębiorstwo nie zmienia swojej polityki zewnętrznej i rozstrzygnięć wewnętrznych to w niedługim czasie znowu stanie przed groźbą upadłości. Dlatego równocześnie ze zmianami dotyczącymi otoczenia przedsiębiorstwa oraz jego sposobów współpracy z innymi podmiotami niezbędne są rozstrzygnięcia obejmujące zmiany wewnątrz przedsiębiorstwa, szczególnie tzw. strategii działania i zmiany struktury organizacyjnej.

Według M.Ciurla i M.Hopeja struktura organizacyjna powinna być oparta na trzech przyjętych w latach 80-tych a obowiązujących do dzisiaj zasadach: stabilności, zmienności i przedsiębiorczości⁸. Zasada pierwsza kładzie nacisk na potrzebę istnienia najpros-

---

⁸) M.Ciurla, M.Hopej: Struktury organizacyjne polskich przedsiębiorstw w latach 90, W: Przegląd Organizacyjny, nr 8/93, s.10-12.

tszego rozwiązania strukturalnego, charakteryzującego się przede wszystkim słabo rozbudowaną hierarchią organizacyjną. Druga zasada wskazuje na konieczność takiej budowy struktury, aby była elastyczna, czyli w każdej sytuacji istniała możliwość przeprowadzenia regularnych organizacji. Zmiany te mogą podlegać zarówno na wprowadzeniu trwałych rozwiązań w strukturze jak i zmian tymczasowych, związanych z powołaniem zespołów zadaniowych mających do realizacji określone cele. Ostatnia zasada podkreśla walory małych i średnich firm w stosunku do dużych przedsiębiorstw. Według tej zasady jednostki organizacyjne powinny być jak najmniejsze. Wynika to z faktu, że m.in. łatwiej mogą przystosować się do wymagań stawianych przez otoczenie i uczynić to mniejszym kosztem.

Znaczną rolę w restrukturyzacji jednostki gospodarczej odgrywają studia nad przyszłością. Dają one odpowiedź w kwestii wielkości zasobów ludzkich, zmian techniczno-technologicznych, powiązań z otoczeniem w przekroju kapitałowym, organizacyjnym i handlowym oraz profilu działalności rozwojowej. Wszystkie te dziedziny decydują w konsekwencji o strategii przedsiębiorstwa. W strategii przedsiębiorstwa, jedną z integralnych i najistotniejszych części, są studia prospektywne⁹. Są one wykorzystywane do tworzenia kompleksowych wizji wielorakiej przyszłości przed-

---

⁹) A. Klasik: Zasady myślenia o przyszłości przedsiębiorstwa, W: Projektowanie restrukturyzacji przedsiębiorstw w warunkach tradycyjnego regionu przemysłowego. Wydział Planowania i Gospodarki Regionalnej Urząd Wojewódzki w Katowicach, Katowice 1990, s. 63.

sieebiorstwa. Za ich pomocą mają być zidentyfikowane cele i problemy strategiczne w przedsiębiorstwie. Jednym z pierwszych autorów, który podjął się całościowego i kompleksowego opracowania idei studiów prospektywnych był Michel Godet¹⁰.

W oparciu m.in. o jego doświadczenia stworzono dziesięć zasad myślenia o przyszłości przedsiębiorstwa¹¹.

Zasada pierwsza stanowi o tym, że aby "wyjaśnić i analizować bieżące działania przedsiębiorstwa, w świetle niepewnej i wielorakiej przyszłości". To w efekcie ma na celu nie tylko opisanie zamierzonych wyników ekonomicznych, ale też zaprezentować nieprzewidywane następstwa obecnych decyzji.

Zasada druga brzmi "tworzyć całościowe wizje przyszłości przedsiębiorstwa i przyjmować globalne rozwiązania dla jego problemów". Takie sformułowanie wynika z faktu, że w praktyce mamy do czynienia ze współzależnością problemów. Dlatego w celu opracowania konkretnych i prawidłowych rozwiązań należy je tworzyć w ujęciu globalnym. Przy wdrażaniu ich należy jednak stosować przekroje lokalne.

Zasada trzecia określa, że należy "rozpoznać czynniki jakościowe i analizować strategie uczestników przedsiębiorstwa". W tym ujęciu zwraca się uwagę na czynniki jakościowe i niekwantyfikowalne mające wpływ na przyszłość przedsiębiorstwa. Podkreśla się znaczenie grup pracowniczych, gremii kierowniczych, odbiorców i

---

¹⁰) M. Godet: Les dix commandements de la prospective pour l'entreprise. Revue Francaise de Gestion, November - December 1987.

¹¹) A. Klasik: Zasady myślenia... .s. 73.

dostawców, wskazując na ich zachowania oraz uwarunkowania społeczno-kulturowe.

Zasada czwarta: "korzystać z przeszłości i nie lekceważyć czynników inercji". W tym punkcie podnosi się problem analizy dotychczasowych tendencji rozwojowych budując sukces w przyszłości w oparciu o tradycje.

Zasada piąta twierdzi, że należy "rozszyfrować kanały informacyjne będące podstawą polityki przedsiębiorstwa". Zwraca się tutaj uwagę przede wszystkim na informacje z kanałów decyzyjnych, które mają charakter strategiczny dla przedsiębiorstwa. Należy unikać informacji zbędnych i mało istotnych zacierających obraz rzeczywistości.

Zasada szósta stwierdza, że powinno się "być nieufnym wobec dominujących współcześnie idei". Stwierdzenie to ostrzega przed zbyt dosłownym traktowaniem obowiązujących idei, gdyż może to stanowić źródło poważnych błędów w analizie i budowie strategii oraz antycypacji.

Zasada siódma stanowi, że należy "stawiać na zmianę społeczną aby dokonywać zwrotu technologicznego". Wskazuje się tutaj na niezdolność do modyfikacji struktur oraz zachowań praktycznych w otoczeniu jako sytuacje kryzysowe. Aby przeprowadzić zmiany w przedsiębiorstwie należy zapoznać się ze stylem kierowania, jego strukturą organizacyjną, kompetencjami ludzi, poziomem satysfakcji załogi z wykonywanej pracy. Gdyż zmiany technologiczno-techniczne wymagają dużych zmian w mentalności i przyzwyczajeniach załogi.

Zasada ósma - "przekształcać struktury i zachowania aby rozwijać inicjatywę i odpowiedzialność". Wskazuje się tutaj na koniecz-

ność antycypacji struktur i ich elastyczności oraz oddziaływania na zmiany w otoczeniu. Należy także zwrócić uwagę na czynnik ludzki, który powinien kształtować świadomość nie tylko o konieczności podnoszenia kwalifikacji ale także ich zmiany. Bowiern zmiany w przedsiębiorstwie w praktyce zależą wyłącznie od ludzi i ich środowiskowej akceptacji.

Zasada dziewiąta twierdzi, że należy "mobilizować cały posiadany potencjał intelektualny wokół strategii rozwoju i wobec zagrożeń i szans otoczenia". Zwraca się tutaj uwagę, że o wynikach przedsiębiorstwa decydują nie tylko zasoby jakościowe techniki i poziom technologiczny ale także wysiłek intelektualny i wyobrażenia załogi. Zwraca się tutaj uwagę na tzw. "kulturę" przedsiębiorstwa jako decydującego czynnika rozwoju na rynku wielu konkurentów.

Zasada dziesiąta brzmi - "Traktować metody wyłącznie jako narzędzia refleksji i komunikacji". To stwierdzenie wskazuje na dotychczas omówione zasady jako narzędzia badawcze. Należy pamiętać, że nie ma uniwersalnych narzędzi, dlatego otrzymane wyniki należy traktować z odpowiednim dystansem oraz z pewnym krytycyzmem.

Wszystkie wymienione zasady studiów prospektywnych tworzą możliwości opracowania i dokonania restrukturyzacji w ramach przedsiębiorstwa i określonym stopniu ograniczają ryzyko do minimum. W warunkach regionów depresji, gdzie sytuacja gospodarcza jest niepewna i wykazuje symptomy załamania, takie działania przynoszą konkretne zabezpieczenie oraz dają szanse rozwojowe na przyszłość.

W dotychczasowych działaniach restrukturyzacyjnych

przedsiębiorstw można wskazać wiele poczynąń, jednak najprostsze do wykorzystania i realizacji są tzw. "rezerwy proste" polegające na redukcji majątku nieprodukcyjnego i nieuzasadnionych wydatków socjalnych.

Przy wyborze strategii należy przede wszystkim preferować działania polegające na zmianie produktu i rynku zbytu w celu jak najlepszego rozwiązania problemów przedsiębiorstwa i dostosowania się do nowych warunków. Działania te pozwalają na rozszerzenie lub zmianę obszarów zainteresowania przedsiębiorstwa i ułatwiają rozwój. O randze jednostki gospodarczej w regionie i wpływie na kierunek i tempo przeobrażeń decydują wszelkiego rodzaju izby gospodarcze. Są to dobrowolne zrzeszenia powoływane w celu wspólnego reprezentowania interesów branży. Mają one także znaczenie praktyczne, gdyż służą m.in. do wymiany informacji i ich gromadzenia.

Należy także zwrócić uwagę na marketing przemysłowy, który definiowany jest jako "...proces planowania, wykonania koncepcji, kształtowania cen promocyjnych, zbytu oraz myśli, dóbr i usług w celu kreacji wymiany, która przedmiotowo satysfakcjonuje podmioty indywidualne i organizacyjne"¹². Wykorzystanie go w zarządzaniu przedsiębiorstwem wzmacnia korzyści z tytułu wymiany i wpływa na polepszenie dyscypliny oraz pożądane postrzeganie celów i preferencji. Dlatego proces ten powinien być wykorzystywany przy działaniach restrukturyzacyjnych, gdyż daje on większe szanse jego prawidłowej realizacji.

---

¹²) R.W.Haas: Industrial Marketing Management, PWS - Kent Publishing Company, Boston 1986, s. 6.

3.3. ODDZIAŁYWANIE INSTYTUCJI RYNKU FINANSOWEGO

Dla pozytywnego przebiegu procesu restrukturyzacji w regionach depresji duże znaczenie ma sytuacja na rynkach sprzedaży oraz zmiany zachodzące na rynku finansowym. Dotyczy to zarówno skali kraju jak i przekrojów lokalnych.

Rynek finansowy definiowany jest jako układ za pośrednictwem, którego dokonuje się wymiany jednego rodzaju aktywów na inne aktywa finansowe¹, ściślej – określa się go "jako ogół transakcji papierami wartościowymi będącymi instrumentami udzielania kredytów krótko-, średni- i długoterminowych"².

Praktycznie, w większości wypadków wymiana ta dotyczy zamiany pieniądza na aktywa finansowe przynoszące podmiotowi dokonującemu tego procesu dochód.

Do podstawowych funkcji rynku finansowego należy zaliczyć³:

a) uniezależnienie podejmowania decyzji inwestycyjnych od wielkości posiadanych zasobów,

---

¹) J.Czekaj, S.Owsiak: Finansowy mechanizm alokacji zasobów w gospodarce rynkowej. PWN, Warszawa 1992, s. 178.

²) A.Kaźmierczak: Pieniądz i bank w kapitalizmie. PWN, Warszawa 1992, s. 50.

³) J.Czekaj, S.Owsiak: Finansowy mech...opt.cit. s. 178 – 179.

b) umożliwienie efektywnego wykorzystania istniejących zasobów w gospodarce,

c) możliwość zróżnicowania posiadanych zasobów oraz ograniczenie ryzyka.

Rynek finansowy dzieli się na rynek pieniężny i kapitałowy⁴.

Rynek pieniężny rozumiany jest jako rynek, w którym dokonywany jest obrót aktywami finansowymi o okresie zwrotu nie dłuższym niż jeden rok (np. weksel skarbowy, zbywalny certyfikat depozytowy).

Z rynkiem kapitałowym utożsamiany jest natomiast rynek papierów wartościowych w stosunku, do których okres zwrotu następuje po jednym roku albo nie jest w ogóle określony: są to tak zwane papiery długoterminowe, do których zalicza się: akcje, obligacje czy dzierżawę kapitałową (leasing).

Rynki te odgrywają dużą rolę w gospodarce, gdyż kształtują alokację zasobów finansowych i pośrednio rzeczowych. Z punktu widzenia procesów rozwojowych a także przemian struktury gospodarczej kraju (regionu), istotniejszą jednak rolę spełnia rynek kapitałowy. Z doświadczeń krajów o rozwiniętej gospodarce rynkowej, wynika, że na nim dokonywane są alokacje znacznych środków.

W Polsce te dwa rynki nie odgrywają dotychczas tak znaczącej roli. Rynek kapitałowy, który według oczekiwań ma odegrać znaczną rolę w transformacji gospodarki polskiej, spełnia wciąż

---

⁴)W.L.Jaworski, Z.Krzyżkiewicz, B.Kosiński:Bank, rynek, operacja, polityka.Poltext, Warszawa 1992, s. 44.

marginalną rolę. Do podstawowych barier rozwoju rynku kapitałowego należy m.in. zaliczyć⁵:

- brak prawnych regulacji w zakresie reprivatyzacji majątku trwałego,
- mała atrakcyjność podmiotów gospodarczych zdecydowanych na przekształcenia strukturalne,
- brak przewidywanych efektów finansowych z zainwestowanych wolnych środków pieniężnych ludności.

Do instytucji pośrednictwa finansowego zalicza się banki, pozabankowe instytucje finansowe oraz towarzystwa lokacyjne.

Podstawowa różnica między bankowymi i pozabankowymi instytucjami polega na tym, że: instytucje, które poprzez akcję kredytową tworzą dodatkowy pieniądź określane są jako banki. Natomiast instytucje, które tylko rozdzielają wcześniej ulokowane oszczędności są parabankowymi instytucjami finansowymi. W oparciu o te i inne kryteria na rynku finansowym wyróżnia się następujące grupy instytucji:

- banki komercyjne i inwestycyjne, towarzystwa kredytowe, przedsiębiorstwa ubezpieczeń na życie i majątkowych, towarzystwa inwestycyjne, fundusze emerytalne oraz fundusze powiernicze.

W warunkach naszej gospodarki instytucjami (poza systemem bankowym), które mogą aktywnie wspierać procesy restrukturyzacji są fundusze powiernicze i inwestycyjne. Działalność ich powinna

---

⁵) R. Mikołajczak: Zagrożenia rozwoju rynku kapitałowego. W: Uwarunkowania rozwoju rynku kapitałowego w Polsce. Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Zeszyt nr 40, Poznań 1992, s. 41 - 43.

opierać się o następujące zasady:⁶

1) wysoki poziom profesjonalizmu organów zarządzających (co daje gwarancje efektywnej lokaty kapitału i zabezpieczenia zwrotu),

2) dywersyfikację portfeli aktywów (co pozwala ograniczyć ryzyko),

3) przywilej zmian (umożliwia różnorakie wykorzystanie posiadanych środków w ramach grup funduszy),

4) płynności (możliwość wykupienia swoich akcji w dowolnym czasie po cenach rynkowych),

5) prawo wyboru co do sposobu wykorzystania dywidendy (można otrzymać gotówkę albo zainwestować).

Jednak w dotychczasowej praktyce gospodarczej znaczenie tego typu instytucji jest znikome. Nie odgrywają one praktycznie jeszcze znaczącej roli w kształtowaniu procesów gospodarczych. Wynika to przede wszystkim z faktu, że instytucje te dopiero kształtują się napotykaając ograniczenia prawne.

W takiej sytuacji jedyną instytucją, funkcjonującą na rynku finansowym, mogącą wesprzeć proces przemian gospodarczo społecznych jest bank (a raczej system bankowy). Także banki w Polsce przechodzą obecnie transformację dostosowawczą do zmian zachodzących w gospodarce. Wzorcem ma być system bankowy funkcjonujący w U.E. Jednak nawet w obecnych układach unii istnieją kontrowersje co do charakteru modelu banku. Niemiecki lub Francuski system preferuje bank wszechstronny, uniwersalny, natomiast np. w Wielkiej Brytanii i we Włoszech system bankowy opar-

---

6) J. Czekał, S. Owsiak: ... opt.cit. s. 172 - 173.

ty jest na zasadzie specjalizacji (rozdział dokonuje się na podstawie możliwości równoczesnego udzielania kredytu i inwestowania w imieniu osób trzecich – bank uniwersalny, – albo rozdzielenia tych działań – bank specjalistyczny)⁷.

Głównym problemem jest skonstruowanie takiej polityki kredytowej, która umożliwiałaby uruchomienie bądź przyspieszenie wzrostu i przeobrażeń strukturalnych w gospodarce regionu. Taka ekspansja kredytowa powinna przybierać formę zwiększenia podaży pieniądza kredytowego, zawierając równocześnie ułatwienia w dostępie do niego. Celem konstrukcji tego mechanizmu kredytowego ma być wywołanie odpowiedniego wzrostu popytu pożyczkowego. W takiej sytuacji bank, tworząc warunki ułatwiające korzystanie z kredytu, badając zdolność jego udzielenia nie wskazuje konkretnych adresatów. Ustalenie kryteriów udzielenia kredytu pozwala jedynie na określenie prawdopodobnych jego beneficjentów.

Do podstawowych mechanizmów uruchomienia ekspansji kredytowej w regionie depresji zalicza się przede wszystkim regulowanie **stopą procentową**. Ponadto należy tutaj wymienić także takie działania jak: **eliminacja przeszkód natury administracyjnej, łagodzenie warunków spłaty, akwizycja kredytodawcy** podejmowana w celu szerszego wejścia na rynek.

Rozważania na temat pożądaných zachowań strategicznych banków wymagają jednak szerszego wyjaśnienia związków przyczynowo-skutkowych, uzasadniające oczekiwania związane z ich aktywnym uczestnictwem w procesach restrukturyzacji. Ponieważ

---

⁷) J.K.Solarz: Dostosowanie banków do standardów europejskich. Biblioteka menadżera i bankowca, Warszawa 1993, s. 6.

bank nie jest organizacją, w której zachodzą rzeczowe (realne) procesy gospodarcze, dlatego chcąc bezpośrednio wpływać na zmiany struktury gospodarczej regionu depresji, musi wykorzystywać niefinansowe podmioty gospodarcze funkcjonujące w sferze realnej. Odgrywają one rolę ogniwa transmisyjnego między bankiem a gospodarką regionu.

Kierunki zasilania finansowego podmiotów gospodarczych przez banki wpływają na kształtowanie gospodarczych procesów rzeczowych przedsiębiorstw. Te z kolei oddziałują na otoczenie społeczno-gospodarcze. Należy zaznaczyć, że proces zasilania finansowego, a więc i ich kierunek osadzony jest w ramach obowiązującego systemu polityczno-ekonomicznego. Procesy degradacyjne w regionie są następstwem m.in. wspierania starych struktur gospodarczych w dłuższym okresie czasu. W sytuacji przebudowy struktury gospodarczej regionu system bankowy odgrywa dużą rolę. Bank powinien uczestniczyć w procesach przemian struktury przemysłowej poprzez udzielanie preferencyjnych kredytów i uczestniczenie w programach samorządów lokalnych, np. wspierając inicjatywy inkubatorów przedsiębiorczości. Duże znaczenie przypisuje się także małym bankom regionalnym (lokalnym), związanym z gospodarką regionu. Banki takie lepiej znają potrzeby regionu i jego problemy. Jednak decydujące znaczenie, dla procesów restrukturyzacyjnych, mają założenia polityki pieniężno-kredytowej przyjęte i realizowane przez bank centralny.

W warunkach Polski, gdzie system banków komercyjnych jest w trakcie tworzenia, a banki regionalne jeszcze się dostatecznie nie wykształciły, niezbędna jest ingerencja NBP w procesy transformacyjne. Przyspieszenie transformacji sektora banko-

wego zapewnić ma jego restrukturyzacja. Wówczas system bankowy będzie mógł spełniać następujące funkcje⁸:

- a) wspierać tworzenie infrastruktury gospodarki rynkowej, przez współdziałanie w budowie rynków finansowych w Polsce,
- b) zapewnienie finansowego zaplecza procesu restrukturyzacji gospodarki polskiej.

Wspieranie przemian gospodarczych w regionach depresji nie może odbywać się bez zmian w mechanizmach alokacji kapitału w dziedzinie promowane do aktywizacji gospodarczej. Wobec tego rola sektora bankowego, w tym procesie powinna polegać na regulowaniu przepływu kapitału przy równoczesnej "kontrolu" jego efektywnego wykorzystania. Sektor bankowy powinien kompleksowo obsługiwać podmioty gospodarcze w regionach depresji stanowiąc jego zaplecze finansowe. Równocześnie sektor ten musi badać zasady i warunki ryzyka kredytowania. W początkowej fazie restrukturyzacji należy się liczyć nawet z małym zyskiem bankowym.

System bankowy, a szczególnie NBP, nie podejmują dotychczas wystarczających działań, które mogłyby wspierać procesy restrukturyzacyjne. Analizując okres funkcjonowania NBP w ostatnich latach można wysnuć wniosek, że banki zamiast pomagać w przezwyciężeniu recesji "izolowały" się z otoczenia gospodarczego. Takie zachowanie wywołuje następujące niekorzystne zjawiska i sytuacje⁹:

---

⁸) J. Lisowski: Problem restrukturyzacji sektora bankowego. W: Bank i Kredyt. nr 10 - 12, 1992, s. 27.

⁹) W. L. Jaworski: Polityka banków komercyjnych. (maszynopis) SGH, Warszawa 1993, s. 15.

- niestwarzanie żadnych rozwiązań antyrecesyjnych,
- wypieranie kredytu dla gospodarki narodowej przez finansowanie deficytu budżetowego,
- trudności w utrzymaniu płynności przez banki komercyjne,
- pogorszenie rentowności banków przez pełnienie funkcji podatkobiorcy (przez NBP).

Powyższe spostrzeżenia znajdują potwierdzenie także w zestawieniu nr 2.

Tabela 2. Zmiany w depozytach pieniężnych i kredytach w bankach polskich (rok poprzedni = 100%) w proc.

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Okres</i>	
	<i>I - XII 1992</i>	<i>I - X 1993</i>
<i>1) Depozyty sektora niefinansowego - złotowe</i>	<i>11,6</i>	<i>- 7,2</i>
<i>2) Depozyty sektora niefinansowego - dewizowe</i>	<i>9,5</i>	<i>15,7</i>
<i>3) Kredyty dla sektora niefinansowego</i>	<i>-10,9</i>	<i>1,4</i>
<i>4) Kredyty dla budżetu</i>	<i>49,1</i>	<i>11,2</i>

Źródło: M. Misiak: Pieniężna kwadratura, W: Życie Gospodarcze, nr 47, rok 1993, s. 9, (1).

Kredyty dla gospodarki narodowej wykazują znacznie gorszą tendencję niż kredyty dla budżetu. To potwierdza zarzut o dominującej roli budżetu w kredytowaniu. Pogorszeniu uległy też proporcje w kształtowaniu się depozytów złotówkowych, co wpłynęło niekorzystnie na płynność finansową sektora bankowego.

Działania takie są narzucane bankom przez NBP. Równocześnie tym wskazaniom banku centralnego nie towarzyszyły żadne gwarancje dla kredytów inwestycyjnych w regionach depresji. Natomiast małe zapotrzebowanie na kredyt zgłaszane w gospodarce miało swoje źródło, w tym, że oprócz recesji zbyt wysokiej stopy procentowej i nadmiernej przezorności banków (przy udzielaniu kredytów) z jednej strony, a z drugiej powodowało to częste nadużycia i brak sprawnego systemu zabezpieczeń dla udzielanych kredytów.

Sytuację taką potwierdzają dane zawarte w tabeli 3. Głównym źródłem podaży pieniądza w początku lat 90-tych jest zadłużenie sektora budżetowego a nie kredyt dla przedsiębiorstw i gospodarstw domowych. Tak sytuacja jest bardzo niekorzystna dla rozwoju gospodarki narodowej.

Tabela 3. Źródła przyrostu podaży pieniądza w latach 1990 - 1993 (w procentach).

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Lata</i>			
	<i>1990</i>	<i>1991</i>	<i>1992</i>	<i>do 08. 1993</i>
<i>Aktywa zagraniczne netto</i>	<i>46, 0</i>	<i>-2, 7</i>	<i>25, 9</i>	<i>17, 6</i>
<i>Zadłużenie netto sektora budżetowego</i>	<i>-12, 3</i>	<i>36, 9</i>	<i>48, 3</i>	<i>43, 1</i>
<i>Kredyty dla przedsiębiorstw i gospodarstw domowych</i>	<i>66, 2</i>	<i>65, 8</i>	<i>25, 8</i>	<i>39, 3</i>

Źródło: Z. Polański: Polityka kredytowo-pieniężna a system finansowy w Polsce w latach 1990 - 1993, (maszynopis), SGH Warszawa 1993, s.6, (tab. 3).

W wyniku takich działań sektor bankowy (a wraz z nim instytucje rynku finansowego) odgrywa w Polsce w procesach restrukturyzacji rolę pasywną. To powoduje m.in. chęć przerzucenia całego ryzyka związanego z udzielaniem kredytu na kredytobiorcę. Równocześnie stosowany wysoki poziom stóp procentowych, zniechęca klientów do korzystania z usług banku. W tych sytuacjach podmioty gospodarcze muszą szukać innych źródeł finansowania. Taka postawa sektora bankowego wpływa w sposób hamujący na procesy przemian. Dlatego niezbędna jest szybka reforma systemu bankowego, z równoczesnym rozszerzeniem proponowanych przez niego usług i przyjęcia postawy aktywnej oraz współodpowiedzialności w stosunku do procesów transformacji gospodarki polskiej.

3.4. AGENCJE I INNE INSTYTUCJE

W modelu instytucjonalnym procesu restrukturyzacji powinny występować podmioty pełniące rolę interregionalnej koordynacji¹. W sposób bardzo ogólny podmioty te dzielone są na dwie odrębne grupy. Podział ten prezentuje schemat 7.

Pierwsza, to organy będące reprezentantem **instytucji regionalnej** (administracji rządowej, samorządu terytorialnego, pracodawców i pracobiorców, oraz środowisk naukowych). Przyjmują one formę **rady regionalnej**, pełniącej funkcje doradczą lub inspirującą w stosunku do wojewody, albo Rady lub Komitetu Regionalnego. Przy takiej konstrukcji organ ten pełni jednocześnie funkcję rady nadzorczej dla instytucji kapitałowych.

W grupie drugiej występują **instytucje kapitałowe** (np. fundusze, fundacje, konsorcja, agencje) posiadające zdolność prawną do kumulowania i dystrybucji środków wspierających rozwój i restrukturyzację gospodarki w regionie.

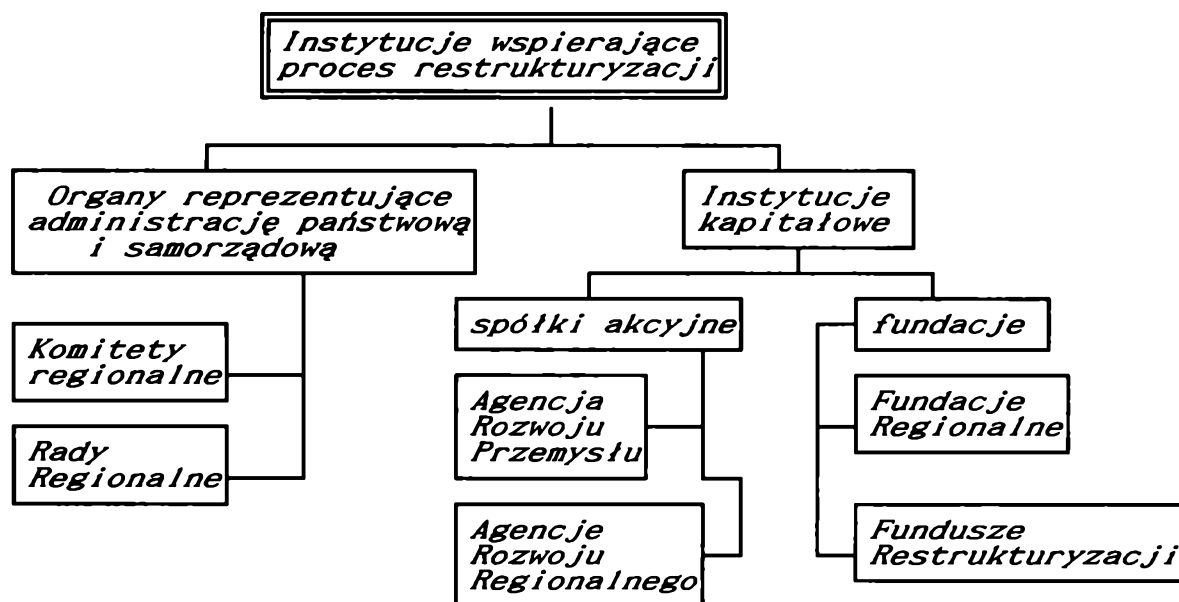
Niezwykle istotną rolę w procesie restrukturyzacji spełniają instytucje drugiej grupy, których celem jest promowanie, inicjowanie i organizowanie przekształceń strukturalnych w gospodarce regionalnej. Powstanie tych instytucji jest ważnym czynnikiem m.in. efektywnego wykorzystania środków na restruktu-

---

¹) Program rozwoju strukturalnego w wybranych regionach. W: Przegląd Rządowy nr 5 - 6, 1993, s. 134 -137.

ryzację i ożywienie gospodarki regionalnej. Zasada, która ma towarzyszyć ich powstaniu, dotyczy kierowania środkami centralnymi (w tym pomocy z zagranicy) do dyspozycji tych instytucji. Rola centrum ma być ograniczona do stworzenia warunków systemowych sprzyjających działaniu tych instytucji, zasilania oraz kontroli gospodarowania środkami publicznymi (rozwiązania odpowiadające temu modelowi jak dotychczas przyjęto w województwie łódzkim i wałbrzyskim).

Powyższe instytucje w praktyce tworzą dwie formy organizacyjno-prawne, tj. spółki akcyjne lub fundacje.

Rysunek 7. Przykładowa struktura instytucji wspierających proces restrukturyzacji w Polsce

W formie spółki akcyjnej, w oparciu o przepisy Kodeksu Handlowego (zmiany - Dz.U. z 1988 r. nr 41 poz. 328 i Dz.U. z 1990 r. nr 17 poz. 98), mogą być tworzone różnego rodzaju agencje na

rzecz procesu restrukturyzacji. Organami założycielskimi mogą być instytucje państwowe i samorządowe, jednostki gospodarcze, działające na danym obszarze, czy też osoby fizyczne. Agencja taka wyposażona jest najczęściej we własne środki finansowe i działa na zasadach komercyjnych. Jednak celem takiej instytucji jest inspirowanie i wspieranie procesów restrukturyzacyjnych. Agencja powinna rozporządzać własnymi środkami w taki sposób, aby były one wykorzystane efektywnie. Jednak muszą być te środki tak zaangażowane, aby równocześnie wywoływały procesy restrukturyzacyjne. W związku z tym agencja wspiera przekształcenia poprzez bezpośredni udział w przedsięwzięciach gospodarczych, albo w sposób pośredni, m.in. poprzez udzielanie pożyczek na dogodnych warunkach, prowadzenie szkoleń czy zbieranie i udostępnianie informacji. Równocześnie działania te muszą być prowadzone w formie tak atrakcyjnej, aby z jednej strony przyciągnąć i zainteresować inwestorów procesem restrukturyzacji, z drugiej musi funkcjonować bez ponoszenia strat.

Agencje w formie spółek akcyjnych mogą funkcjonować na szczeblu krajowym (np. w Kanadzie są agencje prowincjonalne i stanowe). Wspierają one przemiany w całej gospodarce, ze szczególnym uwzględnieniem, w pierwszej kolejności regionów problemowych i depresji. Drugie rozwiązanie może dotyczyć agencji tworzonych na szczeblu regionalnym. W tej sytuacji koncentrują się one na problemach społeczno-gospodarczych, świadczonych w zakresie ich aktywizacji. Rozwiązaniem często spotykanym jest powoływanie i wspieranie agencji regionalnych przez agencje szczebla krajowego.

W warunkach Polski za klasyczny przykład takiej insty-

tucji na szczeblu krajowym może służyć Agencja Rozwoju Przemysłu SA. (100% akcji posiada Skarb Państwa reprezentowany przez ministra przemysłu i handlu). Założona w grudniu 1990 r. (od 1991 r. funkcjonuje jako spółka akcyjna) jako prawny następca Funduszu Zmian Strukturalnych w Przemysle. Agencja inicjuje i finansuje restrukturyzację polskich przedsiębiorstw. Suma bilansowa na koniec roku 1992 wyniosła 3 171 mld zł, równocześnie jest ona właścicielem ok. 40 spółek prawa handlowego².

Agencja Rozwoju Przemysłu realizuje swoje zadania poprzez³:

- świadczenie pomocy technicznej i szkoleniowej w dostosowaniu się przedsiębiorstw do gospodarki rynkowej,
- udzielanie pomocy przy sporządzaniu programów restrukturyzacji,
- finansowanie procesów restrukturyzacji, rozwoju i sanacji podmiotów gospodarczych funkcjonujących na zasadach komercyjnych,
- udzielanie gwarancji na kredyty krajowe i zagraniczne przeznaczone na finansowanie procesów restrukturyzacji.

Agencja w tej działalności, oprócz współpracy z instytucjami krajowymi, kładzie nacisk na współpracę z partnerami zagranicznymi. Szczególnie istotną uwagę zwraca się na środki z Banku Światowego, Europejskiego Banku Inwestycyjnego (BEI) czy instytucji U.E., przeznaczone na przygotowywanie i wdrażanie

---

²) Standardowy proces restrukturyzacji nie istnieje. W: Przegląd Organizacyjny nr 6, 1993, s. 4 - 6.

³) Udział Agencji Rozwoju Przemysłu w restrukturyzacji regionu łódzkiego. W: Przegląd Rządowy. nr 4, 1993, s. 84 - 85.

programów restrukturyzacji.

Obecnie w Polsce tworzone są Agencje Rozwoju Regionalnego. Przykładowo, instytucje takie istnieją już w województwie wałbrzyskim, łódzkim, gdańskim i olsztyńskim. Agencje te są spółkami akcyjnymi. Na przykład Agencja Rozwoju Regionalnego SA w Wałbrzychu powstała w kwietniu 1991 r. Udziałowcami są; Agencja Rozwoju Przemysłu, Bank Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Państwowa Agencja Węgla Kamiennego oraz samorzady 10 gmin regionu wałbrzyskiego. Jest ona ukierunkowana na realizację przedsięwzięć i inicjatyw gospodarczych gwarantujących efektywne prowadzenie procesu restrukturyzacji regionu wałbrzyskiego. Agencja ma stwarzać sprzyjające warunki finansowania poprzez udzielanie pożyczek, stosowanie karencji w spłatach, wydłużanie okresu spłaty oraz udzielanie gwarancji kredytowych.

Do statutowych zadań agencji należy m.in:

- koordynowanie opracowań i wdrażanie programów restrukturyzacyjnych wymagających wsparcia finansowego, doradztwa i oceny,
- organizowanie poradnictwa i szkoleń z zakresu zakładania i funkcjonowania podmiotów gospodarczych,
- ściąganie ofert kapitałowych, szukanie rynków eksportowych,
- udział w negocjacjach z inwestorami zagranicznymi,
- pomoc przy wycenie i prywatyzacji przedsiębiorstw.

Drugą formą rozwiązań instytucjonalnych (mających wspierać proces restrukturyzacji) są fundacje (regionalne fundusze rozwoju) i zarządzające nimi Komitety Regionalne⁴. Fundac-

---

⁴) J.Szlachta: Rozwój regionalny Polski w warunkach transformacji gospodarczej. Fundacja im.F.Eberta. Warszawa 1993, s. 88.

je działają w oparciu o ujednolicony tekst opublikowany w Dz.U. z 1991 r. nr 46, poz. 203.

Fundacja, realizując cele statutowe, kieruje się kryteriami celowości wynikającymi z procesu restrukturyzacji, a w szczególności rentowności przedsięwzięcia, tworzenia nowych miejsc pracy, ochrony środowiska naturalnego oraz wykorzystania istniejącego potencjału produkcyjnego. Tak więc fundacja powstaje m.in. w oparciu o środki budżetowe państwa i samorządów lokalnych, dotacje i subwencje, spadki i darowizny oraz dochodów z własnej działalności gospodarczej.

Przykładem takiej instytucji jest utworzona w lipcu 1992 r. Fundacja Regionu Wałbrzyskiego. Została ona utworzona przez 26 gmin województwa wałbrzyskiego, kopalnię "Nowa Ruda" oraz PKO BP⁵.

Ministerstwo finansów, za pośrednictwem resortu przemysłu i handlu, przekazało z budżetu 42 mld zł na rzecz fundacji.

Do podstawowych celów tej instytucji zalicza się m.in.:

- tworzenie warunków dla rozwoju gospodarki rynkowej,
- badania i studia w zakresie restrukturyzacji,
- ochronę środowiska,
- wspomaganie podmiotów uczestniczących w procesach restrukturyzacji, szczególnie samorządów terytorialnych,
- udostępnienie wiedzy w zakresie prowadzenia restrukturyzacji regionu wałbrzyskiego oraz kojarzenia podmiotów gospodarczych polskich i zagranicznych.

Ogólnie można więc określić, że fundacja w regionie wałbrzyskim

---

⁵) Statut Fundacji Regionu Wałbrzyskiego (postanowienia ogólne), Wałbrzych 1992 - 08 - 06.

ma za zadanie inicjowanie i wspieranie procesów restrukturyzacji.

Do innych instytucji funkcjonujących w Polsce a posiadających jako zadanie m.in. wspieranie procesów restrukturyzacji zalicza się również:

Po pierwsze Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa, której prezes powołany został w dniu 28 stycznia 1992 r. przez premiera. Natomiast w dniu 16 marca tego samego roku nadano tej organizacji statut. Do zadań tej agencji zalicza się m.in.:⁶

- tworzenie warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego zasobów Skarbu Państwa,
- restrukturyzację oraz prywatyzację mienia Skarbu Państwa użytkowanego na cele rolnicze,
- tworzenie miejsc pracy w związku z restrukturyzacją państwowej gospodarki rolnej, itd.

Badania wykazały, że na tle dotychczasowych dokonań agencji można nadmienić o likwidacji do końca marca 1993 r. ogółem 1085 PGR-ów, z tego 873 gospodarstw przejęła agencja. Okazuje się, że z 2,1 mln ha uzyskanego w ten sposób areалу sprzedano tylko 24 tys. ha a wydzierżawiono 204 tys ha⁷.

Agencja, w zakresie funkcji statutowych ma wspierać także restrukturyzację regionów depresji w dziedzinie przekształceń własnościowych w rolnictwie. W związku z tym od miesiąca grudnia

---

⁶)Dz.U. z 1991 r. nr 107, poz. 464, oraz Dz.U. z 1993 r. nr 5 poz. 23 i nr 6, poz. 29.

⁷)Działanie Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. W: Przegląd Rządowy nr 5 - 6 1993, s. 141.

1991 r. Urząd Wojewódzki w Wałbrzychu prowadzi starania o powołanie na terenie województwa oddziału terenowego tej instytucji. Wynika to z faktu, że z ogólnej ilości 27 PGR-ów funkcjonujących w tym regionie; tylko 6 gospodarstw posiada zdolność kredytową. Ziemia użytkowana przez państwowe gospodarstwa rolne zajmuje ok. 49 tys. ha (tj. ok. 30% ziemi użytkowanej rolniczo). Z ogólnej liczby 16 przedsiębiorstw rolnych gospodaruje w trudnych warunkach górskich.

Po drugie Agencja Rynku Rolnego - utworzona na podstawie ustawy o powołaniu agencji rynku rolnego (Dz.U. z 1990 r. nr 39, poz. 223). Podstawowym zadaniem jest wspieranie rozwoju produkcji i przetwórstwa rolno-spożywczego, (m.in. poprzez interwencyjny skup płodów rolnych, gromadzenie zapasów itp.).

W wyniku interwencji Urzędu Wojewódzkiego w Wałbrzychu oraz uwzględniając specyficzne warunki funkcjonowania rolnictwa w tym województwie, powołano w dniu 1 sierpnia 1991 r. w Świdnicy Delegaturę Regionalnej Agencji Rynku Rolnego we Wrocławiu. Doświadczenia z roku 1991 wskazują, że bez interwencji agencji (m.in. skup 27% zbóż i 5 000 ton cukru)⁸ sytuacja w rolnictwie regionu wałbrzyskiego byłaby o wiele bardziej trudniejsza i to w sposób niekorzystny wpływałoby na proces restrukturyzacji.

Przy omawianiu problematyki rolnictwa należy także nadmienić o Funduszu Restrukturyzacji i Oddłużenia Rolnictwa (Dz.U. z 1992 r. nr 49, poz. 222), który przy odpowiednim wykorzystaniu, może odegrać pozytywną rolę przy restrukturyzacji re-

---

⁸) Informacja o działalności Agencji Rynku Rolnego na terenie województwa wałbrzyskiego. UW WRiGŻ, Wałbrzych, 1992.

gionu. Dnia 17 grudnia 1993 r. sejm zatwierdził ustawę o utworzeniu Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Agencja ta powstanie na bazie Funduszu, przejmując jego zobowiązania oraz majątek. Będzie ona wyposażona w większe uprawnienia i możliwości działania (m.in. posiada ona osobowość prawną, której nie miał Fundusz). Na koniec roku 1993 Fundusz dysponował zasobami około 200 mld. zł, a wartość nie zrealizowanych podań ocenia się na 4 bln. zł⁹.

Z instytucji, które obecnie powstają albo znajdują się w fazie przygotowawczej projektów, należy wspomnieć o Polskiej Agencji Rozwoju Regionalnego (PARR)¹⁰. Ma ona zostać powołana jako fundacja skarbu państwa. Jej rola polegałaby m.in. na:

- wspieraniu gospodarczych, społecznych i organizacyjnych inicjatyw w regionach o wysokim bezrobociu i słabym rozwoju,
- zapewnieniu i organizowaniu pomocy technicznej w regionach,
- rozwijaniu metod i definiowaniu form integralnego rozwoju strukturalnego regionów.

Przy PARR wyróżniono dwie struktury organizacyjne, tj. Panel Niezależnych Ekspertów Funduszy Dotacji (PNEFD) opiniujących i szacujących projekty, wydających decyzje o przyznaniu dotacji oraz Instytucję Finansową (bank) opiniujących projekt dla PARR i Panelu Ekspertów.

Kolejnym organem, przewidzianym projektem decyzji rzą-

---

9) Agencja dobra na wszystko W:Gazeta Wyborcza, nr 296, 1993, s. 15.

10) Program rozwoju strukturalnego w wybranych regionach. W: Przegląd Rządowy nr 5 - 6, 1993, s. 134 - 137.

dowych jest fundacja Skarbu Państwa pod nazwą Polska Fundacja Rozwoju Regionalnego (PFRR)¹¹. Ma to być Instytucja zdolna do obrotu kapitałowego, tj. gromadzenia, dystrybucji środków pochodzących z różnych źródeł w celu wspierania i inicjowania rozwoju regionów problemowych.

Na szczeblu centralnym i regionalnym mają być tworzone także fundusze:

- Fundusz Dotacji dla Małych Firm,
- Regionalny fundusz Inwestycji,
- Fundusz Gwarancji.

Fundusze te mają wspierać przemiany strukturalne w regionach depresji. Środki te w oparciu o które mają one funkcjonować w głównej mierze mają pochodzić z pomocy międzynarodowej (np. z programu STRUDER, czy też z BEI). Zakłada się, że zaangażowanie tych funduszy usprawni kształtowanie się "*small businessu*" oraz zapewni prawidłową strukturę inwestycji w przekrojach regionalnych.

W zakresie źródeł finansowania oraz przyszłego pola działania, fundusze te będą nakładały się na kompetencyjny obszar zainteresowania Agencji Rozwoju Przemysłu i Agencji Rozwoju Regionalnego.

Jedną z propozycji CUP było powołanie Europejskiej Agencji Rozwoju Regionalnego w Polsce. Środki w oparciu, o które miałyby ona funkcjonować, miały pochodzić z zagranicy i z kraju i byłyby przekazywane na zasadzie darowizny. Celem powoła-

---

¹¹)Raport o polityce regionalnej - diagnoza. W: Przegląd rządowy. nr 8. 1993, s. 112.

nia tej instytucji jest wspieranie realizacji regionalnych i lokalnych programów restrukturyzacji i rozwoju.

Inną propozycją dotyczącą funkcjonowania instytucji tego rodzaju na szczeblu regionalnym jest powołanie Konsorcjum Restrukturyzacji Regionu w województwie wałbrzyskim¹². Zadaniem tej instytucji jest doprowadzenie do porozumienia, które ma zapewnić jego uczestnikom partycypację w przyszłych korzyściach z realizacji przedsięwzięć restrukturyzacji. Jednak na spotkaniu zorganizowanym przez wojewodę wałbrzyskiego w dniu 3 sierpnia 1991 r. okazało się, że tylko niektóre instytucje i przedsiębiorstwa są zainteresowane tą formą współpracy. Ponadto okazało się, że większość zainteresowanych instytucji zamierzało wejść w skład konsorcjum z aportem rzeczowym, a nie środkami finansowymi. Z tych powodów konsorcjum nadal znajduje się w fazie tworzenia (nie zrezygnowano oficjalnie z idei jego powstania).

W zakończeniu opisu tej problematyki należy wspomnieć o Banku Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych SA (BISE), powołanego decyzją nr 22 Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 8 czerwca 1990 r. (rejstracja w sądzie nastąpiła 12 lipca 1990 r.). Jednocześnie z BISE SA powstała Fundacja Społeczno-Ekonomiczna (FISE), która współpracuje z bankiem. Agendami FISE są Agencje Inicjatyw Lokalnych (mające służyć pomocą drobnym przedsiębiorstwom w sprawach związanych z funkcjonowaniem na rynku: jak założyć firmę, czego ma dotyczyć działalność, gdzie uzyskać środki

---

¹²) Założenia prawne i ekonomiczno-finansowe Konsorcjum Restrukturyzacji Regionu (projekt). Instytut Przedsiębiorczości SA. Warszawa 1991.

itp.) oraz ułatwiać kontakty z BISE (szacuje się że ok. 20% klientów BISE trafiło do banku poprzez te agencje). Agencje te działają przede wszystkim na obszarach o dużym zagrożeniu bezrobociem strukturalnym, np: woj. wałbrzyskie, suwalskie, olsztyńskie, łomżyńskie, czy koszalińskie. W regionach, o konieczności przebudowy strukturalnej, agencje te odgrywają duże znaczenie, m.in. dlatego, że ich usługi są bezpłatne i powszechnie dostępne dla mieszkańców danego obszaru. Jednak przykładami braku współpracy są fakty występujące w procesie restrukturyzacji, np. województwa wałbrzyskiego. Okazuje się, że działalność tych instytucji nie jest uwzględniana przez decydentów szczebla wojewódzkiego czy lokalnego.

Z powyższych rozważań wynika, że ilość instytucji istniejących i mających powstać, a opierających swoją działalność o restrukturyzację gospodarczą regionów, jest znaczna. Jednak z dotychczasowych ustaleń i analiz wynika, że:¹³

- konieczne jest podjęcie decyzji porządkujących w zakresie kompetencji centralnych organów administracji państwowej a dotyczących realizacji polityki regionalnej,

- niezbędne jest uporządkowanie sieci różnego rodzaju agend terenowych ministerstw i urzędów centralnych w zakresie kompetencji (nakładanie się na siebie obszarów zainteresowania, wspólnych źródeł zasilania, przyszła reforma administracyjna kraju),

- należy stworzyć standardową instytucję będącą odpowiedzialną za realizację polityki regionalnej, podmioty takie powinny is-

---

¹³)Raport o polityce regionalnej - diagnoza. W: Przegląd Rządowy, nr 8, 1993, s. 11.

tnieć nie tylko w regionach problemowych. Takie rozwiązania stwarzają szanse na decentralizację polityki regionalnej i prawidłowego przebiegu procesu transformacji gospodarczej w regionach oraz wyklucza powstawanie sporów i nieporozumień kompetencyjnych między różnego rodzaju instytucjami.

ROZDZIAŁ 4

STRUKTURA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA DOLNOSŁĄSKIEGO ZAGŁĘBIA WĘGLOWEGO

4.1. CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE DOTYCHCZASOWY ROZWÓJ ZAGŁĘBIA WĘGLOWEGO

Wałbrzych jako osada powstał pod koniec XII w.¹ Podstawowym źródłem utrzymania ludności w początkowym okresie istnienia osady było rolnictwo, hodowla i eksploatacja pobliskich lasów.

Z biegiem czasu obraz regionu zaczął kształtować dynamicznie rozwijający się przemysł tkacki (płótna lniane). Jako źródło energii niezbędne w procesie technologicznym było wykorzystywane drewno pozyskiwane w pobliskich lasach. W wyniku wytrzebienia lasów sięgnięto po nowy nośnik energii, rozpoczęto eksploatację węgla kamiennego (ok. XV w.)². Na początku XIX w. w wyniku wojen napoleońskich i konkurencji tanich wyrobów przemysłu angielskiego i holenderskiego, produkcja płócien na całym Dolnym Śląsku załamuje się. W regionie wałbrzyskim nie zaniechano eksploatacji węgla, chociaż większą uwagę przykładano do wydobycia srebra (Gorce, Jabłów).

W roku 1851 wraz z doprowadzeniem kolei, wyczerpaniem się pokładów srebra i zastosowaniem maszyny parowej, górnictwo węgla

---

¹) R. Pflug: Chronik der Stadt Waldenburg in Schlesien. 1908, Waldenburg, s. 10.

²) A. Szyperski: Dawne tkactwo w Wałbrzychu i okolicy. Warszawa - Wrocław 1979, PWN.

kamiennego zaczyna decydować o kształcie struktury przemysłu regionu wałbrzyskiego. Dzięki tym przekształceniom pod koniec XIX w. w okolicach Wałbrzycha powstał zwarty kompleks produkcyjny związany technologicznie z węglem (zwany Dolnośląskim albo Wałbrzyskim Zagłębem Węglowym). Szczególnie szybko rozwinął się przemysł koksowniczy. Natomiast, mimo prób (budowa huty żelaza w 1857 r. i jej krótkiego funkcjonowania, likwidacja w 1882 r.), nie ukształtował się przemysł produkujący środki produkcji. Wynikało to m.in. z faktu braku złóż rudy żelaza oraz oddalenia od źródeł pozyskiwania tych surowców (co pociągało za sobą duże koszty transportu). W wyniku takich okoliczności struktura nowo kształtującego się okręgu przemysłowego nie była pełna i nie odpowiadała klasycznym modelom tamtej epoki (np. Górnośląski Okręg Przemysłowy, czy Zagłębie Ruhry). Zagłębie Dolnośląskie miało charakter typowo surowcowy (pozyskiwane surowce, w przeważającej części przeznaczano na eksport a nie przerabiano na miejscu), co jest postrzegane jako pierwotne źródło kryzysu społeczno-gospodarczego w regionie. Taki charakter przemysłowy w regionie wałbrzyskim utrzymywał się przez następne lata aż do czasów współczesnych.

Oprócz przemysłu o kształtującym się obrazie gospodarczym decydowały jeszcze inne czynniki. Intensywnie rozwijające się rolnictwo na podgórzu sudeckim, które znajduje na obszarze zagłębia chłonny rynek zbytu. Drugim czynnikiem, który rozwijał się równoległe z działalnością przemysłową i rolniczą było lecznictwo sanatoryjne związane z licznie występującymi źródłami wód mineralnych oraz oparta i powiązana z tym turystyka wykorzystująca szczególne walory przyrodniczo-krajobrazowe (Kotlina Kłodz-

ka, Góry Wałbrzyskie czy Kamienne). W krótkim okresie doszło do konfliktu między lecznictwem sanatoryjnym a działalnością przemysłową (w 1869 r. w wyniku działalności górniczej zanikło 7 źródeł wód mineralnych i uległo likwidacji bardzo znane i cenione w tamtych czasie uzdrowisko Stary Zdrój).

W wyniku takich procesów, o kształcie gospodarki decydował głównie przemysł rozwijający się na bazie górnictwa. Pod koniec XIX w. wraz z powstaniem koksowni, rozwija się gazownictwo, gaz eksportowany był do większości miast Dolnego Śląska³.

Na początku XX wieku region wałbrzyski przeżywa burzliwy rozwój, m.in. jest jednym z dominujących zagłębi węglowych w Niemczech. Po zakończeniu I Wojny Światowej, Zagłębie Dolnośląskie traci swoje tradycyjne rynki zbytu (Czechy, Wielkopolska) i pozbawia się go ulg, m.in. w trasporcie. W wyniku tego zagłębie znalazło się w głębokiej depresji gospodarczej. Na początku lat trzydziestych, w trakcie wielkiego kryzysu, pojawiła się koncepcja likwidacji zagłębia. Jednak po dojściu Hitlera do władzy, odrzucono ją i dostarczono znacznych środków na rozwój regionu, (m.in. budowa nowej koksowni, fabryki kwasu siarkowego, czy rozbudowa i unowocześnienie infrastruktury techniczno-społecznej). Były to ostatnie kompleksowe działania, w wyniku których ukształtowano strukturę gospodarczą regionu, przetrwała ona do dnia dzisiejszego.

W wyniku nowego podziału administracyjnego kraju, w 1975 r. miasto Wałbrzych uzyskało status stolicy województwa. Nowo powstała jednostka administracyjna nie jest jednorodna zarówno pod

---

³)Das Buch der Stadt Waldenburg in Schlesien. 1925 Berlin s.260.

względem zagospodarowania jak i wykorzystania zasobów. Mimo tych różnorodnych problemów województwo wałbrzyskie jest utożsamiane z regionem, w którym stosując kryterium gospodarczego wykorzystania zasobów można wyodrębnić trzy subregiony⁴ (patrz rys. 8):

1) ziemia kłodzka (region śródgórski) - charakteryzuje się wysoką koncentracją bazy turystycznej, uzdrowskiej (80% zasobów województwa) i wysoką produkcją leśną oraz słabo rozwiniętym przemysłem (przemysł szklarski, kopalnie surowców skalnych),

2) obszar wałbrzysko-noworudzki (subregion górski, Dolnośląskie Zagłębie Węglowe) - skoncentrowane są tutaj duże zakłady przemysłowe, eksploatujące i przetwarzające naturalne zasoby, jest to przemysł bardzo uciążliwy dla otoczenia,

3) północny obszar województwa (obszar nizinno-podgórski) - charakteryzuje się on efektywnym rolnictwem oraz rozwiniętym przemysłem elektrotechnicznym i włókienniczym.

W województwie wałbrzyskim przemysł jest dominującą dziedziną gospodarczą. Angażuje on prawie 30% majątku trwałego, 60% środków trwałych produkcyjnych oraz 48% ogółu zatrudnionych (na obszarze DsZW 54%)⁵. Na ogólną liczbę 28 gałęzi przemysłu, występujących w kraju, w województwie na początku lat 90-tych

---

⁴) Podział taki przyjęto w licznych opracowaniach dotyczących restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego, m.in. w ostatnim opracowaniu pt. "Plan rozwoju woj. wałbrzyskiego", patrz. E. Wróbel: Do trzech razy sztuka, W: "Życie Gospodarcze" nr 25, 1993, Dodatek wałbrzyski "ZG" nr 14, s.2.

⁵) Wstępne założenia do programu restrukturyzacji przemysłu województwa wałbrzyskiego, 1989. UW, s.2.

Rysunek 8. Województwo wałbrzyski,
podział funkcyjny

funkcjonowało aż 21 (tj. 75% ogółu gałęzi w skali kraju). Cechą charakterystyczną przemysłu – obok silnej koncentracji

– jest kooperacyjny charakter produkcji. Na cele zaopatrzenia kieruje się ponad połowę produkcji podczas, gdy na rynek trafia tylko ok. 28%, na eksport nie wiele więcej niż 16%⁶.

W strukturze gałęziowej dominuje przemysł lekki i elektromaszynowy. Do niedawna te dwie gałęzie zatrudniały 55% kadry przemysłu oraz dostarczały 60% wartości produkcji sprzedanej. Jednak z przyczyn doktrynalnych, główne znaczenie przypisywano kompleksowi produkcyjnemu związanemu z węglem.

Majątek w przemyśle jest w większości zdekapitalizowany i przestarzały (stopień zużycia środków trwałych wynosi tu 55,1% gdy w kraju 44,1%). Techniczne uzbrojenie pracy jest w województwie 1,6 razy niższe niż w kraju, co świadczy o jego zacofaniu technologicznym. Dlatego, obok dekapitalizacji majątku przemysł województwa charakteryzuje się niskim stopniem przetworzenia produkcji oraz niską nowoczesnością wyrobów (szczególnie na obszarze DŚZW), przestarzałą technologią, wysokim stopniem chłonności czynników energetycznych i wody, a ponadto rabunkową gospodarką zasobami oraz znaczną agresywnością w stosunku do środowiska naturalnego. W skali województwa najbardziej uciążliwymi jednostkami są kopalnie węgla kamiennego i zakłady koksownicze oraz zakłady chemiczne i huty szkła.

Podstawowy wpływ na kształt i charakter gospodarki regio-

---

⁶) Charakterystyka przemysłu województwa wałbrzyskiego. Stan faktyczny i możliwości restrukturyzacji przemysłu węglowego i paliw. 1989, Wałbrzych, s.2.

nu miało Dolnośląskie Zagłębie Węglowe. W skład tego zagłębia wchodziły cztery kopalnie węgla kamiennego: "Wałbrzych", "Thorez", "Victoria" w Wałbrzychu oraz "Nowa Ruda" w Nowej Rudzie.

Kopalnie te przejęte po wojnie w słabym stanie technicznym, także przez następny okres nie były praktycznie modernizowane. To doprowadziło do ich niskiej sprawności i nieefektywności wydaj-

Tabela 4. Wydobycie węgla w Zagłębiu Dolnośląskim w wybranych latach oraz udział jego w wydobyciu krajowym (do 1945 r. dane dotyczą gospodarki Niemiec)

<i>Rok</i>	<i>Wydobycie mln. ton</i>	<i>1913 = 100%</i>	<i>Udział w ogólnym wydobyciu krajowym</i>
1913	5,5	100	-
1924	5,6	101,1	-
1930	5,7	103,9	4,0
1938	5,3	96,0	2,8
1944	4,3	78,2	-
1946	2,9	52,7	6,2
1950	3,7	67,3	4,7
1955	3,9	70,9	4,1
1960	3,1	56,4	3,0
1970	3,4	61,8	2,4
1975	3,8	69,1	2,2
1980	3,6	65,5	1,9
1985	2,8	50,9	1,5
1990	1,8	32,7	1,2

Źródło: L. Skiba: Dolnośląskie Zagłębie Węglowe w organizmie gospodarczym PRL. PWN, Warszawa 1979, anekas 1.; Rocznik statystyczny województw GUS, Warszawa 1981, 1986, 1991 r.

ność. W roku 1938 wydobywano 12 371 ton węgla na dobę, a w 1950 r. - 8 822 t/d, w szczytowym 1955 r. około 10 000 t/d, w 1960 r. - 6 961 t/d, w 1988 r.-5537 t/d, co stanowiło 1,3 % wydobycia krajowego⁷, wielkości globalne wydobycia węgla w zagłębiu prezentuje powyższa tabela 4.

Natomiast rysunek 9 przedstawia spadek wydobycia węgla w tys. ton w latach 80-tych w poszczególnych kopalniach zagłębia.

Nieefektywność znajdowała także uzasadnienie w faktycznym wyczerpywaniu się pokładów węgla. Wydajność jest 5 - 8 razy mniejsza aniżeli w kopalniach górnośląskich (w 1993 r. wydajność pracy wynosiła 370 kg, dziennie na jednego górnika w Victorii do 700kg w Nowej Rudzie - Średnia w polskim górnictwie prawie 2 tys. ton)⁸. Koszty eksploatacji, w związku z tym, są 3 - 5 razy wyższe⁹.

Wydobywany węgiel jest coraz niższej jakości i musi być poddawany kosztownemu procesowi wzbogacania pod względem stopnia kaloryczności. W roku 1990 dotacja do jednej tony węgla wyniosła około 400 tys. zł¹⁰, a w 1992 roku kształtowała się od 400 tys.

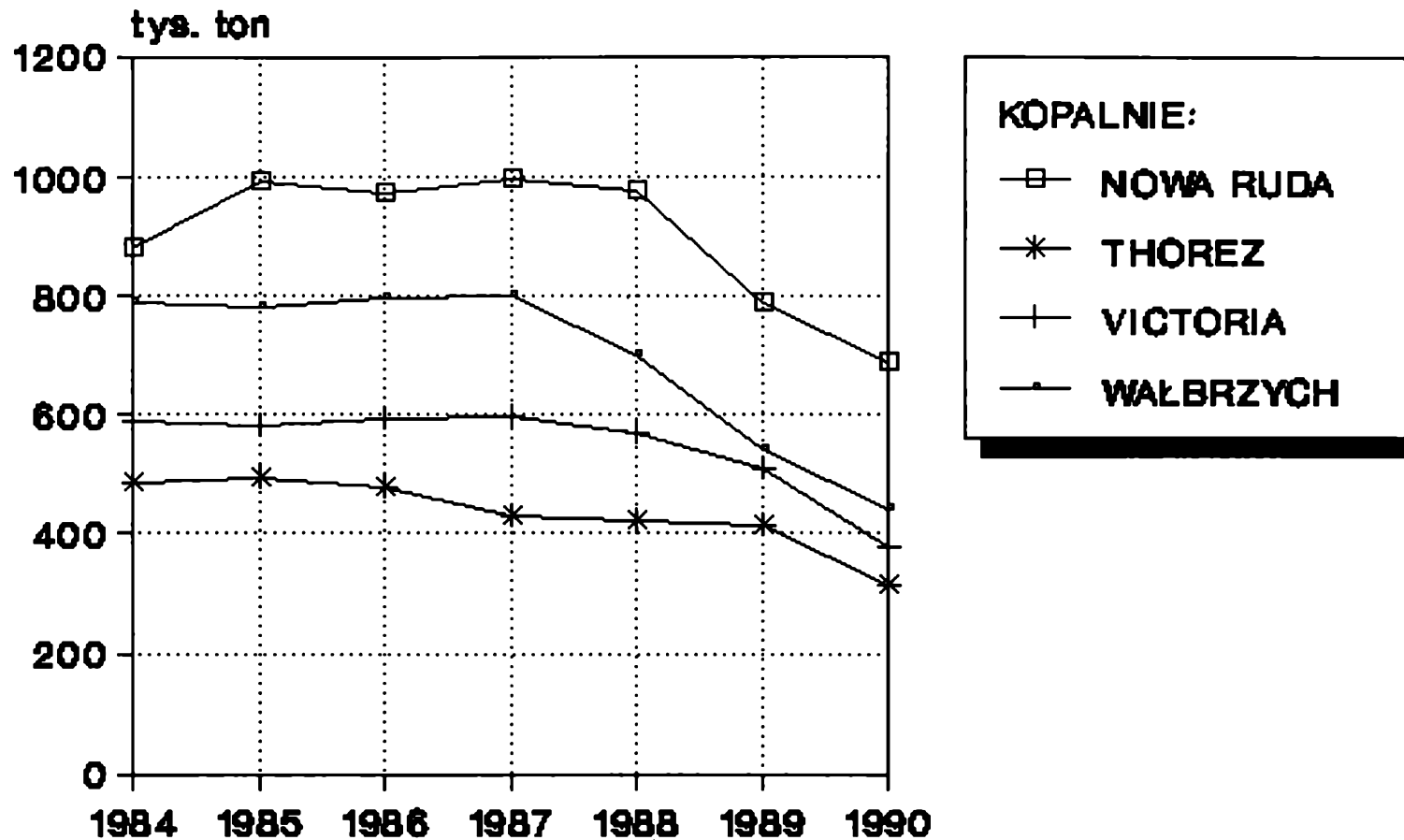
⁷)Opłacalność eksploatacji Dolnośląskich Kopalń Węgla Kamiennego. 1990, Wałbrzych. Komosja Górnicza NSZZ"Solidarność" Ziemi Wałbrzyskiej s.2.

⁸)Restrukturyzacja Regionu Wałbrzyskiego. W:Przegląd Rządowy nr 1, 1993, s. 38 - 40.

⁹)Założenia programu restrukturyzacji przemysłu woj. wałbrzyskiego. Wałbrzych UW 1990, s. 3.

¹⁰)Pismo do senatora Polskiej Rzeczpospolitej prof. W.Bojarowskiego. Warszawa, Ministerstwo Przemysłu 1990.06.20.

Rys. 9. Wydobycie węgla w DsZW w latach 1984 - 1990

Zrodlo:Dane WUS Walbrzych

zł w KWK "Nowa Ruda" do 1 mln. zł w KWK "Victoria"¹¹. Wyrobiska górnicze liczą łącznie około 300 km długości. W kopalniach zatrudnionych było w połowie roku 1993 - 11 tys pracowników. Kopalnie te wydoły w 1992 r. około 1 mln ton, co dawało 0,76% wydobycia krajowego (131 mln ton z czego sprzedano w tym roku tylko 125,5 mln ton)¹². Wskaźnik płynności (stosunek krótkotrwałych środków finansowych do zobowiązań) w 1992 r. w czterech kopalniach zagłębia wyniósł 0,37, natomiast nieuregulowane zobowiązania za ten rok wyniosły 798 mld zł¹³. Zużycie środków trwałych jest wysokie i wynosi średnio 58,4%. Dla KWK "Wałbrzych" - 59,7%, KWK "Victoria" - 62,7%, KWK "Thorez" - 66,5, i KWK "Nowa Ruda" - 47,8%. Zużycie maszyn i urządzeń wynosi, zależnie od kopalni, od 70% - 80%. Warunki naturalne i zużycie wyposażenia technicznego kopalń powodują zagrożenie dla pracujących w nich ludzi.

W wyniku przemian politycznych zachodzących w Polsce oraz słabej kondycji gospodarczej Minister Przemysłu i Handlu w dniu 15 grudnia 1990 r. postawił kopalnie "Victoria", "Wałbrzych", "Thorez" w stan likwidacji (jest to trzecia próba likwidacji tych kopalń, lata 30-te, i 50-te. kiedy to jednak

---

¹¹) Restrukturyzacja Regionu Wałbrzyskiego, W:Przegląd Rządowy...opt cit.

¹²) Leczenie przyczyn a nie skutków choroby, W:Przegląd Rządowy nr 2, 1993, S. 79 - 85.

¹³) Analiza branżowa województwa wałbrzyskiego za 1992 r. Biuro Pełnomocnika wojewody wałbrzyskiego d/s restrukturyzacji. Wałbrzych 1993 r.

odstąpiono od likwidacji głównie z przyczyn politycznych). W lipcu 1991 r. kopalnie te ukończyły i zaprezentowały plan funkcjonowania do końca ich istnienia. KWK "Nowa Ruda" dopiero 1 kwietnia 1992 r. została postawiona w stan likwidacji. Tak duże opóźnienie wynikało z dwóch powodów; po pierwsze kopalnia ta osiągała najlepsze wyniki ekonomiczne i planowano dokonać uzdrowienia umożliwiającego jej funkcjonowanie. Drugi powód to taki, że 70% zatrudnionych w mieście Nowa Ruda pracuje na kopalni, jest to typowa monokultura przemysłowa.

W pierwszej wersji zakładano, że program likwidacji kopalń zakończy się w roku 1994 (eksploatacja), a fizyczna likwidacja miała nastąpić do końca 1995 r. Natomiast kopalnia "Nowa Ruda" miała być zlikwidowana do 2001 r.

W dotychczasowych działaniach zrealizowano m.in.:

- zmniejszono tzw. regiony wydobywcze z 7 do 4,
- ograniczono czynne wyrobiska z 275 km. (1990 r.) do 158 km (początek 1993 r.), tj. o 41%,
- zmniejszono liczbę zatrudnionych o 30%,
- zmniejszono wydobycie o około 28%.

Znaczną rolę w procesie restrukturyzacji i likwidacji Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego odgrywa Państwowa Agencja Węgla Kamiennego spółka akcyjna skarbu państwa. Powstała w sierpniu 1990 r. na miejsce zlikwidowanego w końcu 1989 r. Przedsiębiorstwa Eksploatacji Węgla Kamiennego z siedzibą w Katowicach. Uczestnictwo w procesie restrukturyzacyjnym PAWK jest postrzegane kontrowersyjnie, szczególnie przez załogi kopalń wałbrzyskich.

W wyniku nowych ustaleń i koncepcji, w końcu 1992 roku od-

wołano proces likwidacji 3 kopalń wałbrzyskich tylko po to, żeby resort przemysłu w początku 1993 r. w oparciu o ustawę o przedsiębiorstwach państwowych dokonał połączenia ich w jedno przedsiębiorstwo KWK "Wałbrzych". Następnie kopalnię tę postawiono w stan likwidacji. Podjęto też ustalenia dotyczące uruchomienia Zakładu Wydobywczo-Przeróbczego "Antracyt", który ma zająć się eksploatacją i przeróbką pokładów węgla antracytowego. Zakład ten ma zatrudniać około 1000 osób. Antracyt jest odmianą węgla, który charakteryzuje się niską emisją zanieczyszczeń w procesie spalania (niska jest zawartość siarki /0,6 - 0,9%/ i popiołu /6 - 9%/) oraz dużą wartością opałową (ponad 28 000 kJ/kg). Zasoby, które można natychmiast poddać eksploatacji (udostępnione dotychczasowymi robotami górniczymi do poziomu 400 - 871 m) szacuje się na 10 mln ton, zaś potencjalne pozostałe zasoby do poziomu 600 (1071 m) ocenia się na około 20 mln ton¹⁴.

---

¹⁴) R. Frączek, A. Płonka: Zlikwidować czy spożytkować, W: Życie Gospodarcze nr 7, 1992, s. 7.

4.2. MIERNIKI OKREŚLAJĄCE POTENCJAŁ SPOŁECZNO-GOSPODARCZY REGIONU*

Województwo wałbrzyskie leży w południowo-zachodniej części Polski na obszarze Dolnego Śląska. Sąsiaduje z województwami: wrocławskim, jeleniogórskim, opolskim i legnickim. Od południa poprzez granicę państwową z Czechami. Region jest korzystnie usytuowany z punktu widzenia powiązań komunikacyjnych:

- trasa E 12 i E 83,
- połączenia lotnicze z Wrocławia i z Pragi,
- przejścia graniczne w Kudowie Zdroju, Tłumaczowie, Boboszwie, Lubawce i powstające w Golińsku,
- leży on centralnie w stosunku do dużych metropolii europejskich jak: Berlin, Wiedeń, Warszawa oraz pobliska Praga.

Powierzchnia województwa wałbrzyskiego wynosi 4 168 km², co stanowi 1,3% powierzchni Polski. Liczba mieszkańców na początku 1993 r. była szacowana na 740,8 tys. osób co stanowiło około 2% ludności kraju. Wynika z tego wnioszek o większym od przeciętnego krajowego zaludnienia na 1 km². Jednak liczba ludności w województwie wałbrzyskim sukcesywnie się zmniejsza. W 1990 r. uległa obniżeniu o 0,04%, w 1991 r. o 0,05% a w 1992 r. nastąpił spadek rzędu 0,03%. Liczba ludności zamieszkującej w miastach na po-

---

*Dane statystyczne pochodzą z WUS Wałbrzych, Urzędu Wojewódzkiego w Wałbrzychu oraz obliczeń własnych .

czątku 1993 r. wynosiła około 547 tys osób, to stanowiło 74,1% ogółu mieszkańców (w Polsce ten współczynnik wynosi 62,1%). Największe skupiska ludności koncentrują się w 7 miastach. Region zaliczany jest do najbardziej zurbanizowanych w kraju (31 miast co stawia go na 3 miejscu w kraju).

Liczba ludności wsi maleje w tempie wyższym niż przeciętny spadek w kraju. Proces ten prezentuje tabela 5.

Tabela 5

Spadek liczby ludności żyjącej na wsi w województwie wałbrzyskim i w Polsce (w procentach)

<i>Lata</i>	<i>Polska</i>	<i>woj. wałbrzyskie</i>
<i>1990</i>	<i>0,37</i>	<i>0,51</i>
<i>1991</i>	<i>0,07</i>	<i>0,51</i>
<i>1992</i>	<i>0,04</i>	<i>0,36</i>

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o materiały WUS Wałbrzych i Rocznik Statystyczny 1993

Z tendencji zaprezentowanej w powyższym zestawieniu wynika, że fakt istnienia gorszych warunków dla rozwoju i funkcjonowania rolnictwa na terenach górskich, dziedzina ta również ulega deprecjacji. To skłania mieszkańców do porzucania zajęć w zawodzie rolniczym. Skutkiem tego procesu są wyludniające się wsie w Kotlinie Kłodzkiej i zanik działalności rolnej w regionie górskim (okolice Wałbrzycha np. wsie Lubomin, Struga czy Jabłów). Jest to także wynikiem faktu, że w gospodarce województwa dominującą rolę odgrywa przemysł. Jednak przemysł ten oraz inne sektory gospodarki są znacznie zdekapitalizowane (szczególnie

dotyczy to majątku trwałego). W roku 1992 zużycie środków trwałych w regionie wynosiło 54,1% (przy średniej krajowej 46,2%). Najwyższy wskaźnik tego zużycia charakteryzował przemysł i wynosił 60,8% oraz gospodarce komunalnej 65,3%, co prezentuje rysunek 10.

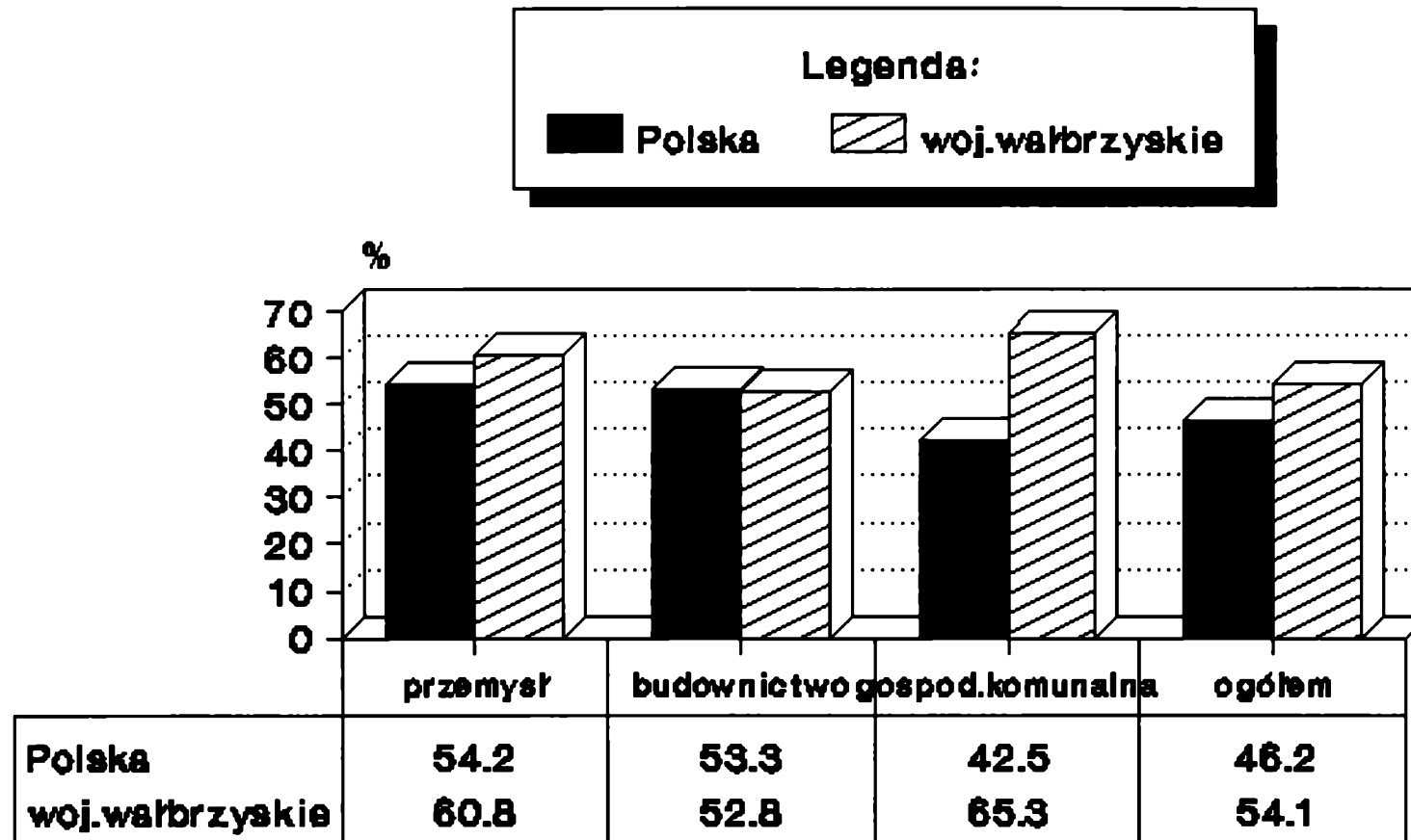
Mimo licznych nakładów i likwidacji najbardziej zdekapitalizowanych przedsiębiorstw (w 1990 - 1991 r. zamknięto dwie koksownie, w których stopień zużycia sięgał prawie 100%), jego wielkość zmniejszyła się tylko o 1% od roku 1990. Jednak w porównaniu do średniej krajowej, tendencja ta jest korzystniejsza, gdyż w kraju przeciętne zużycie środków trwałych wzrosło, w roku 1990 wynosiło 44% (przyrost do roku 1992 wyniósł 2,2%).

Wysoka dekapitalizacja infrastruktury gospodarki komunalnej wynika z faktu, że pochodzi ona w najlepszym przypadku z lat trzydziestych obecnego stulecia (przeważnie z XIX w.). Jest także efektem zaniedbań i braku nowych inwestycji w okresie powojennym. Przykładowo w sieci wodnej straty wynoszą około 13%, a dekapitalizacja sięga około 67% (w kraju 38%). Zasoby mieszkaniowe są znacznie wyeksploatowane, a ich zły stan pogarszają jeszcze szkody górnicze, większość z nich wymaga natychmiastowego remontu i to przeważnie kapitalnego, np. w Wałbrzychu 77% mieszkalnych zasobów wymaga remontu bieżącego i kapitalnego, zaledwie 4% jest w stanie dobrym.

Taki stan utrzymuje się, mimo stosunkowo dużych nakładów inwestycyjnych w przemyśle (wyższe niż średni poziom tych nakładów w kraju) co potwierdza rysunek 11.

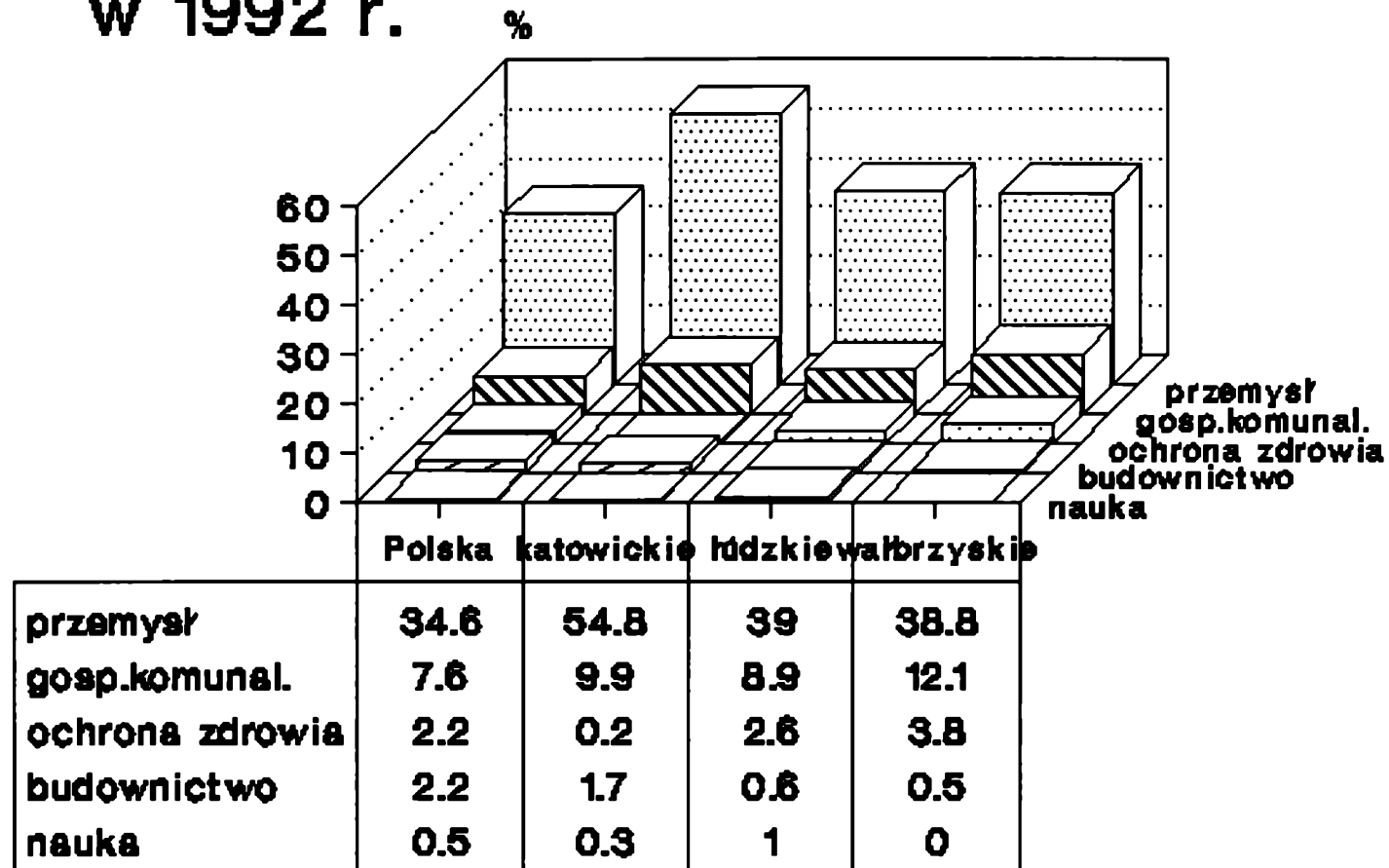
Według tego schematu w regionie w 1992 r. były poniesione wyższe niż przeciętna krajowa, nakłady inwestycyjne w gospodarce komu-

Rys. 10. Zużycie środków trwałych w woj. wałbrzyskim w 1992 r.

Źródło: Dane GUS

Rys. 11. Struktura nakładów inwestycyjnych w wybr. województwach w 1992 r.

Źródło: Dane GUS

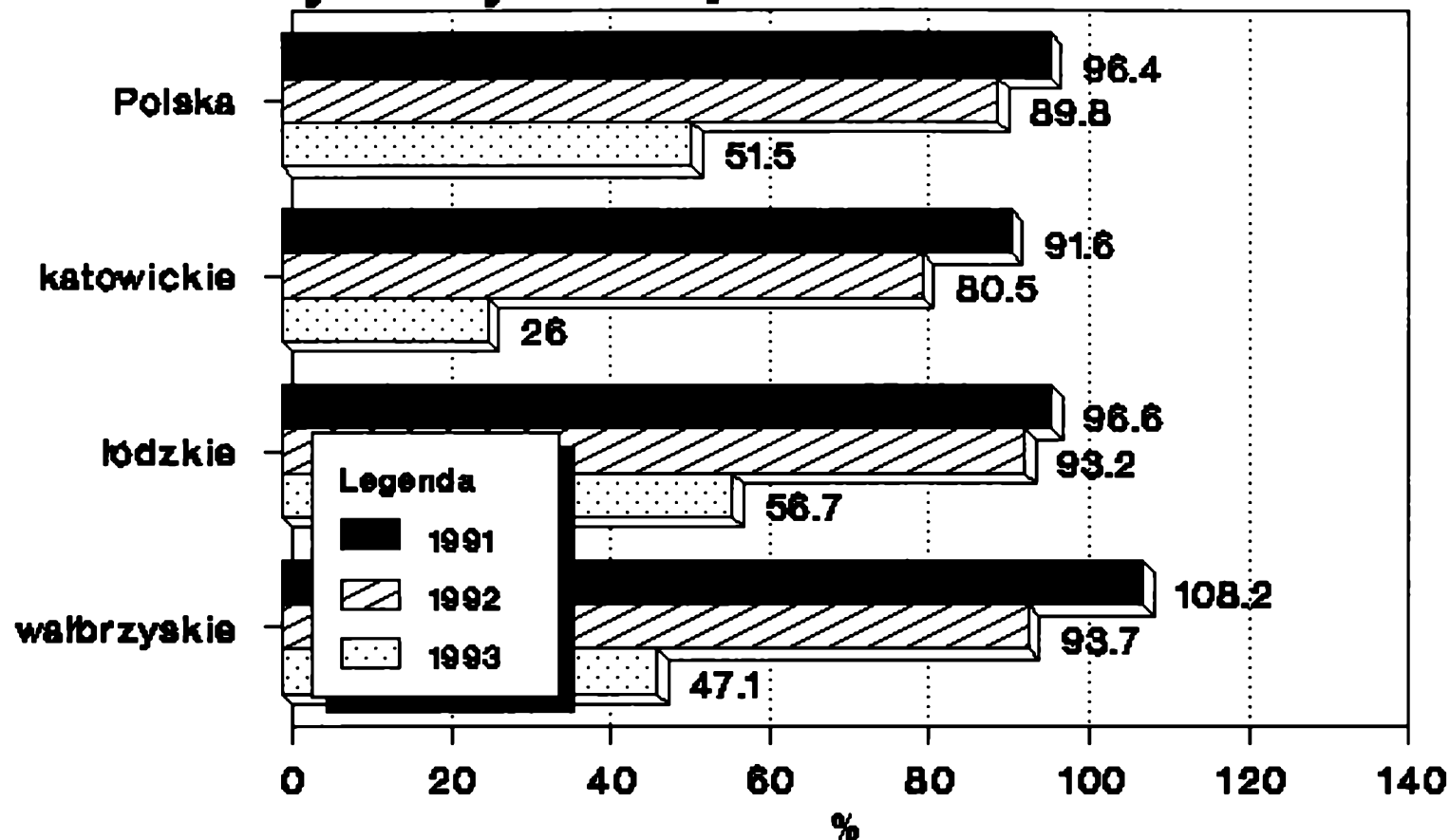
nalnej (12,5%), oraz na ochronę zdrowia. Minimalne nakłady były poniesione na budownictwo i zupełny ich brak występował w sferze nauki. Efektem minimalnych nakładów na budownictwo w 1992 r. były bardzo słabe wyniki w 5 miesiącach roku 1993, kiedy to osiągnięto tylko 47,1% poziomu z roku poprzedniego, co prezentuje rysunek 12.

Jak wynika z tego zestawienia, tendencja w liczbie mieszkań oddawanych do użytku jest spadkowa, taka jak w całej gospodarce narodowej. Jednak załamanie w ostatnim okresie jest w regionie o wiele drastyczniejsze.

Produkcja przemysłowa w roku 1992 wyniosła 15 236 mld zł, z tego sektor publiczny osiągnął 70,5%, tj. 10 745 mld zł, a sektor prywatny 29,5%, tj. 4 491 mld zł. Jak wynika z rysunku 13 jednak była to jeszcze tendencja spadkowa (niższa od średniej krajowej), ale już w I półroczu 1993 r. produkcja ta wyniosła 8 131,3 mld zł, uzyskując poraz pierwszy dynamikę dodatnią (przyrost według cen stałych wyniósł 14,3% w porównaniu do I półrocza 1992 r.).

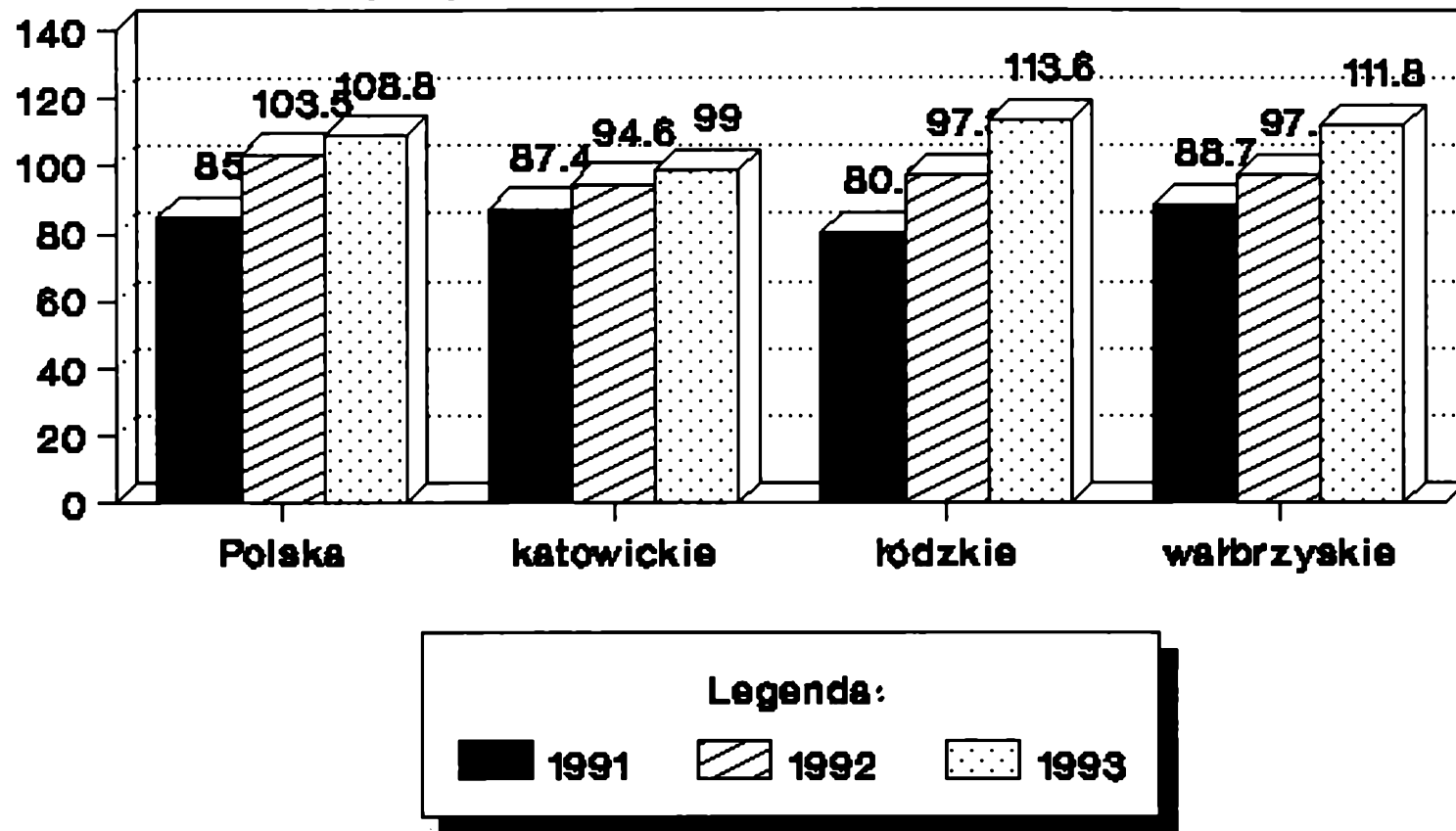
Dynamika ta była wyższa niż średnie tempo w całej gospodarce narodowej. Wskaźnik rentowności brutto w przemyśle w 1992 r. (za 11 miesięcy) w regionie wałbrzyskim był ujemny i wyniósł (-) 0,9%. W budownictwie przychody ze sprzedaży wyrobów i usług wyniosły w 1992 r. 674,6 mld zł (wyższe od roku poprzedniego o 23,6%). Wynikało to z faktu rozwoju prac budowlanych ogólnych i specjalistycznych. Wskaźnik rentowności brutto w budownictwie całym województwie wałbrzyskim za 11 miesięcy roku 1992 był także ujemny i wyniósł (-) 1,3%. W odróżnieniu od przemysłu, w którym w skali regionu dominuje jeszcze sektor publiczny (tak pod

Rys. 12. Mieszkania oddane do użytku (rok poprzedni = 100) w wybranych województwach

Źródło: Dane GUS (za rok 1993 obejmuje 5 m-cy)

**Rys. 13. Produkcja przemysłu
sprzedana w wybr.województwach
% (rok poprzedni =100)**

Źródło: Dane GUS (rok 1993 do czerwca)

względem wielkości sprzedaży jak i zatrudnienia) to w budownictwie dominuje sektor prywatny, potwierdza to tabela 6.

Tabela 6. Udział sektora prywatnego w zatrudnieniu oraz w sprzedaży w 1992 r. w gospodarce regionu wałbrzyskiego (w%)

<i>Rodzaj działalności</i>	<i>Udział w sprzedaży ogółem sektora prywatnego</i>	<i>Udział w zatrudnieniu ogółem sektora prywatnego</i>
<i>ogółem</i>	<i>26,8</i>	<i>26,8</i>
<i>przemysł</i>	<i>29,5</i>	<i>28,1</i>
<i>handel</i>	<i>97,6</i>	<i>97,5</i>
<i>budownictwo</i>	<i>82,8</i>	<i>75,5</i>
<i>transport</i>	<i>31,1</i>	<i>27,2</i>

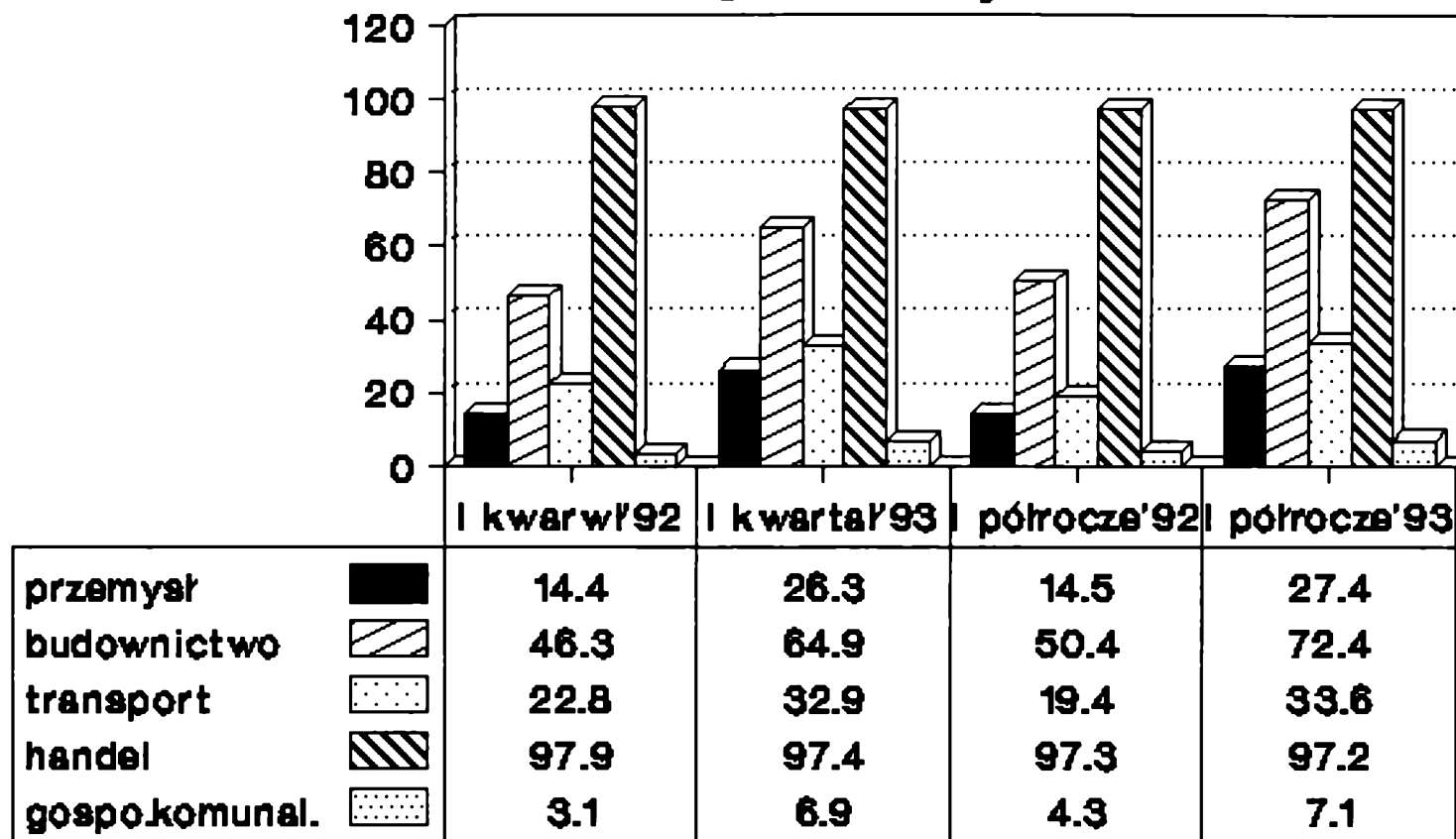
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane WUS Wałbrzych

Jak wynika z tych danych, sektor prywatny w przemyśle, budownictwie i handlu ma większy udział w sprzedaży niż w zatrudnieniu w ramach całej gospodarki regionu.

Zmiany udziału sektora prywatnego w sprzedaży oraz w liczbie zatrudnionych w I półroczu 1992 i 1993 r. prezentuje rysunek 14 i 15. Sektor prywatny dominuje praktycznie w handlu i budownictwie, gdzie skupia on większość zatrudnionych i osiąga większość przychodów. Marginesową rolę natomiast odgrywa jeszcze w gospodarce komunalnej oraz stanowi małe znaczenie w przemyśle i transporcie.

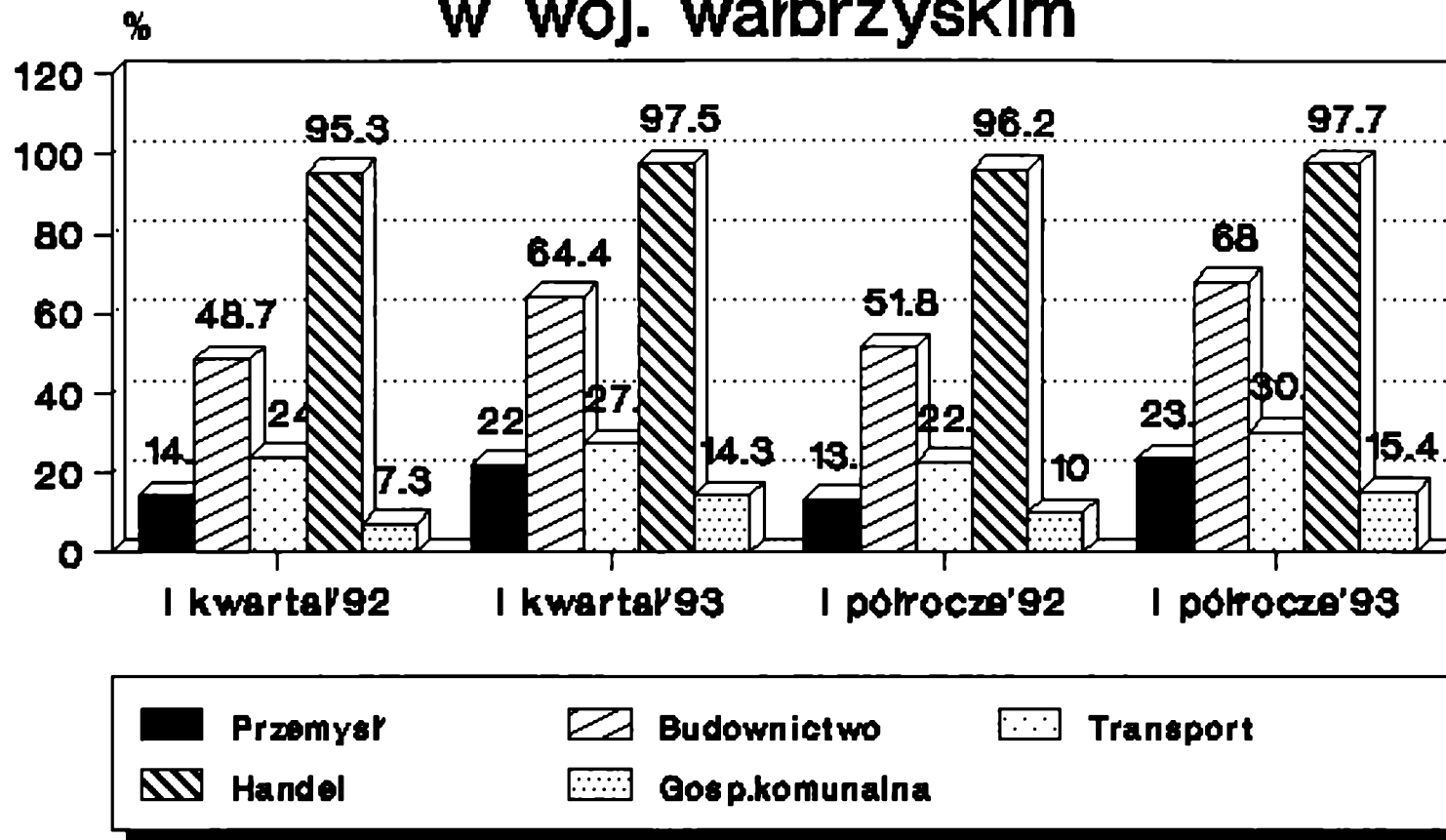
Przychody ze sprzedaży w województwie w I półroczu 1993 r, wyniosły ogółem 9 232,6 mld zł, w tym na sektor prywatny przypadało 2 933,98 mld zł (tj. 31,8%). Wielkości te przedstawia rysunek 16.

**Rysunek 14.   Udział sektora
prywatnego w sprzedaży
% w woj.wałbrzyskim**

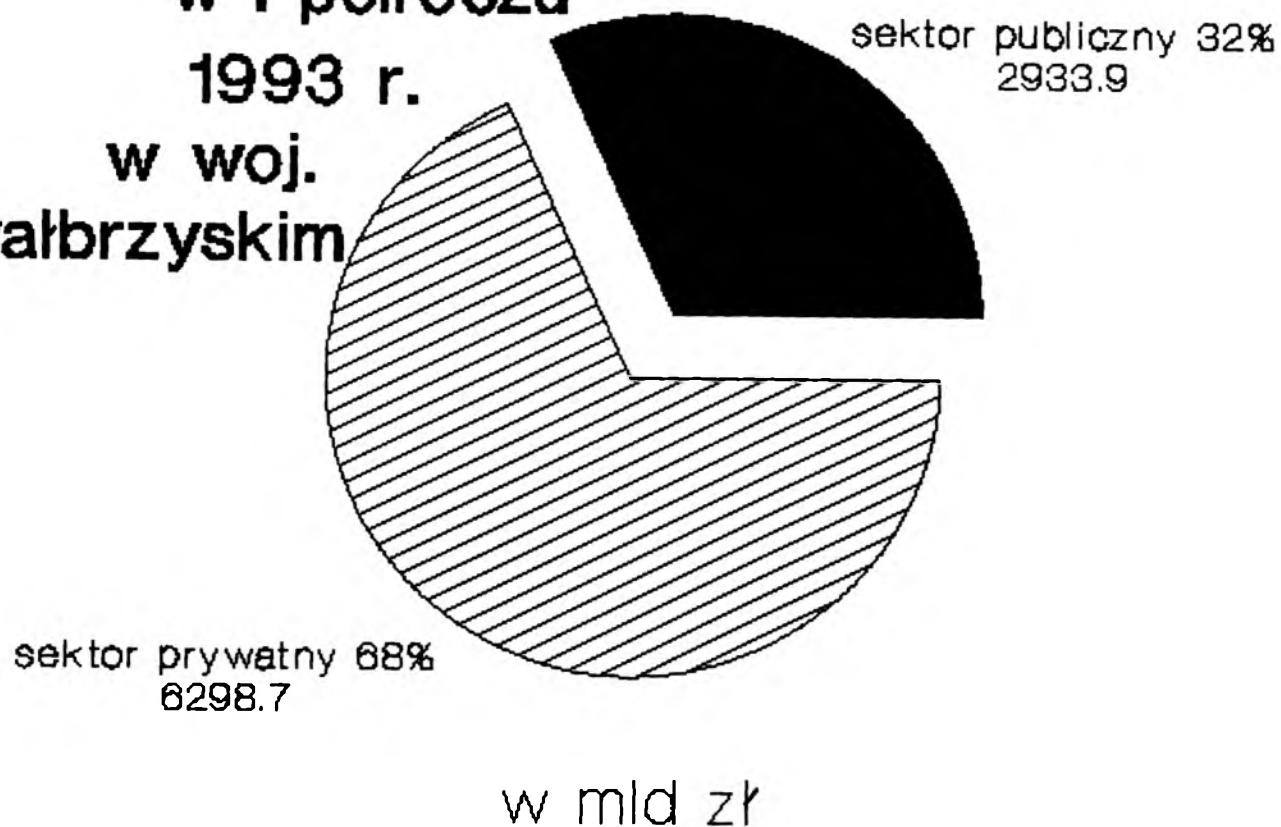
Źródło: Dane WUS Wałbrzych

**Rysunek 15.   Udział sektora
prywatnego w liczbie zatrudnionych
w woj. wałbrzyskim**

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

**Rys.16. Przychody ze
sprzedaży wyrobów i usług
w I półroczu
1993 r.
w woj.
wałbrzyskim**

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

Ogólna rentowność finansowa brutto (stosunek wyniku przychodu brutto do kosztów uzyskania przychodu) większych podmiotów gospodarczych regionu w I półroczu 1993 r. osiągnęła stan 0,9% (w ubiegłym roku (-) 2,2%). Natomiast sektor publiczny uzyskał odpowiednio 0,7% (w roku poprzednim (-) 3,6%) a sektor prywatny wykazał się wskaźnikiem rentowności na poziomie 1,2%, w roku ubiegłym 1,3%.

Srednia strata poniesiona w I półroczu 1993 r. na każdym 1 000 zł wartości sprzedanej wyniosła 20 zł (w roku 1992 - 59 zł), w tym w sektorze publicznym kwota straty wynosiła 31 zł (w roku 1992 - 74 zł). Natomiast sektor prywatny odnotował w tym okresie zysk 5 zł (w roku poprzednim było to strata wysokości 5 zł) na każdy 1 000 zł wartości sprzedaży.

Największym ujemnym wynikiem finansowym brutto w skali regionu w I półroczu 1993 r. charakteryzowały się przemysły: węglowy (-) 210,1 mld zł, szklarski (-) 12,1 mld zł, budowlany (-) 24,6 mld zł, transport (-) 7,2 mld zł, spożywczy (-) 13,9 mld zł.

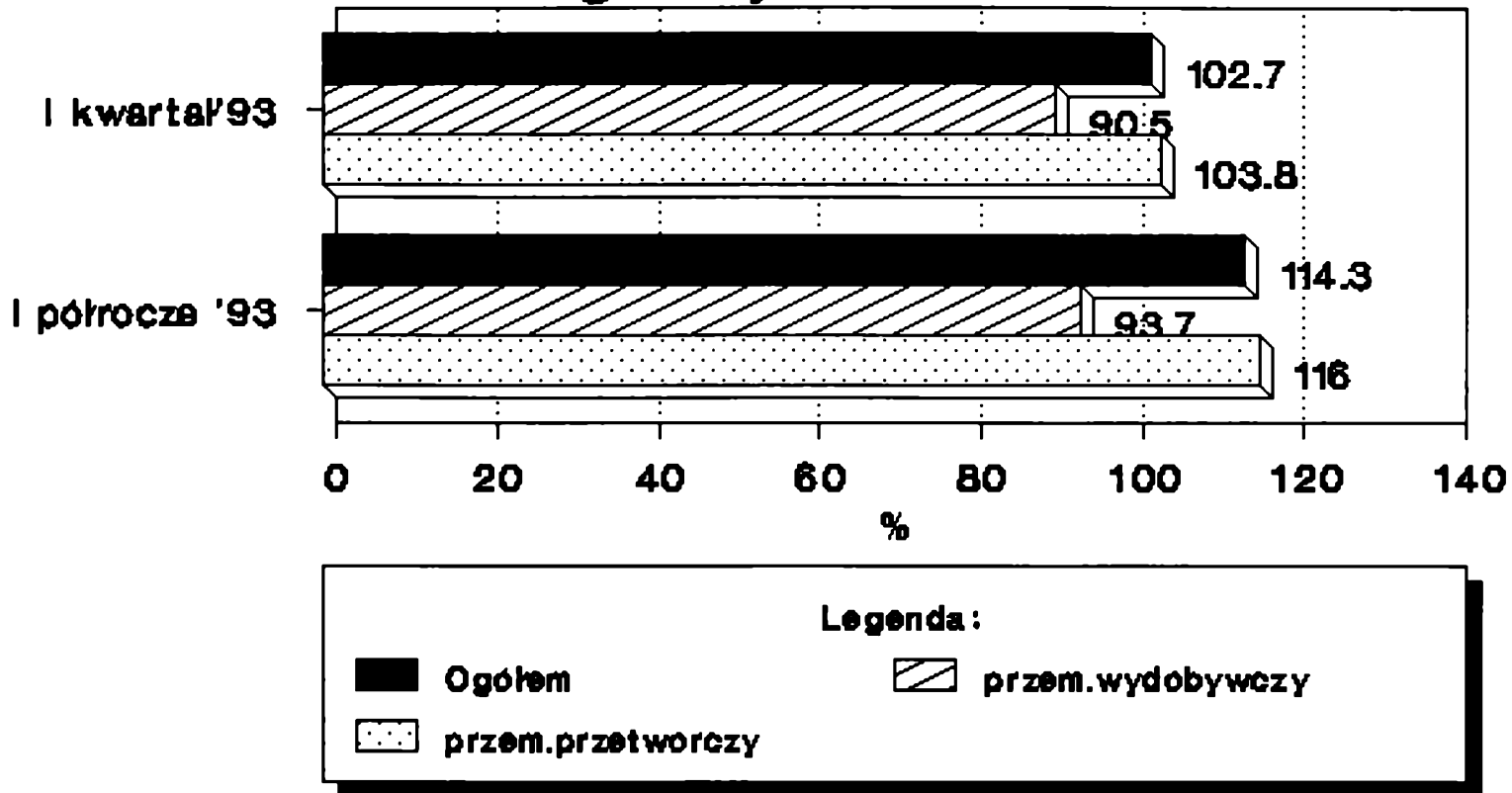
Do innych niekorzystnych zjawisk, które wystąpiły w gospodarce regionu należy zaliczyć wzrost zadłużenia przedsiębiorstw z tytułu kredytów i pożyczek. Wyniosło ono 26,2 % zobowiązań ogółem (wzrost o 40,6%), w tym wobec budżetu wzrost ten wyniósł 23,8%.

W przemyśle w I półroczu 1993 r., wystąpiły także zjawiska pozytywne (co jest wykazane na rysunkach 17, 18 19).

Według tendencji zaprezentowanych na powyższych schematach nastąpił znaczny wzrost produkcji przemysłowej (w porównaniu do roku 1992 wyniósł on 116%). Tylko spadek następował nadal w

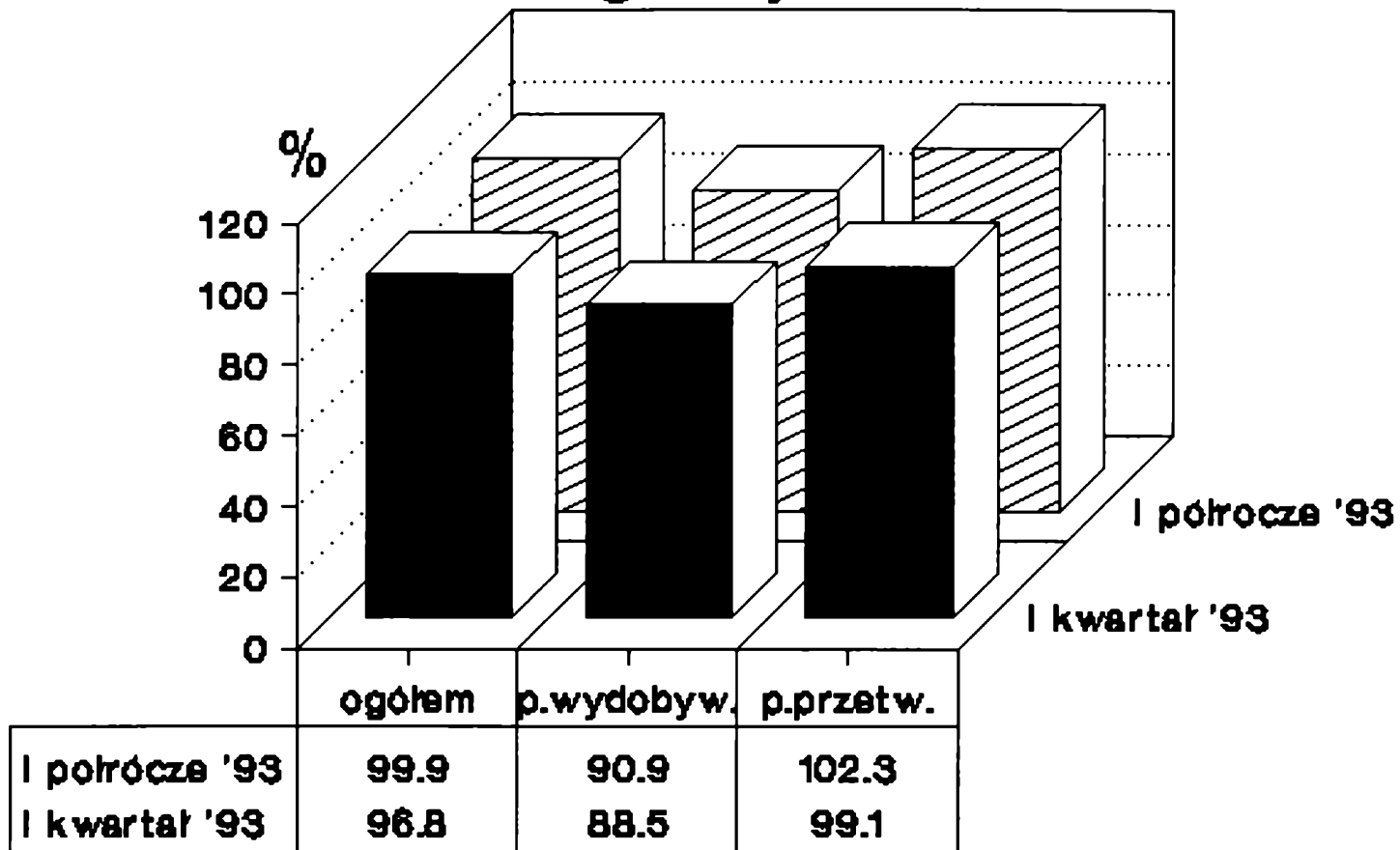

Rys. 17. Dynamika produkcji przemysłowej w woj. wałbrzyskim (okres analogiczny z 1992 r. = 100)

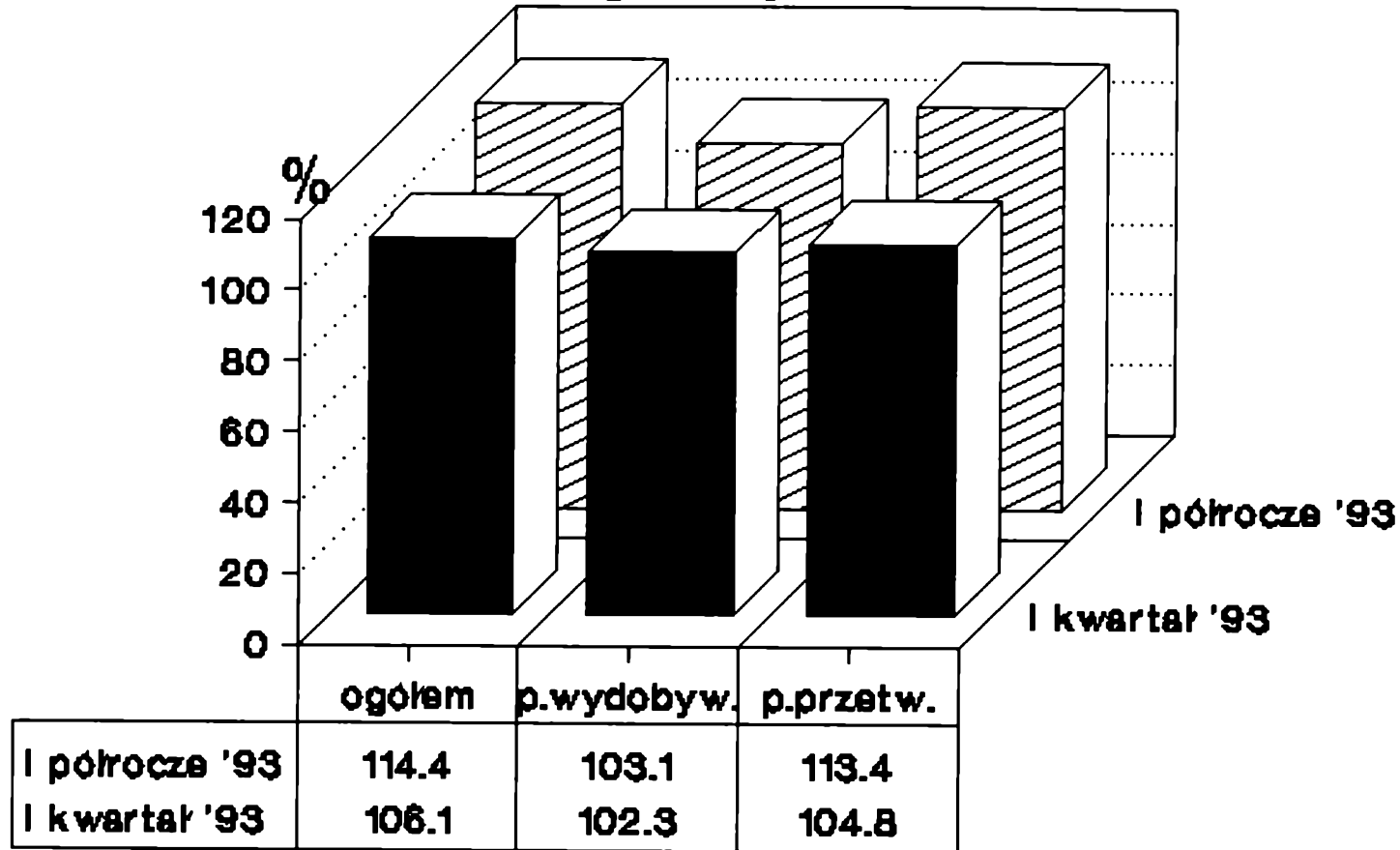
Źródło: Dane WUS Wałbrzych

Rysunek 18. Przeciętne zatrudnienie w przemyśle woj. wałbrzyskim (okres analogiczny 1992 = 100)

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

Rysunek 19. Wydajność pracy w przemyśle woj. wałbrzyskiego (okres analogiczny 1992 r. = 100)

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

przemysle wydobywczym. Przeciętne zatrudnienie wzrosło, oprócz przemysłu wydobywczego, wzrosła także wydajność pracy i to znacznie, w porównaniu do przyrostu zatrudnienia. Przemysł wydobywczy także osiągnął przyrost wydajności pracy (rysunek 19).

Produkcję ważniejszych wyrobów przemysłowych w regionie wałbrzyskim w I półroczu 1993 r. w porównaniu do analogicznego okresu roku 1992 prezentuje rysunek 20.

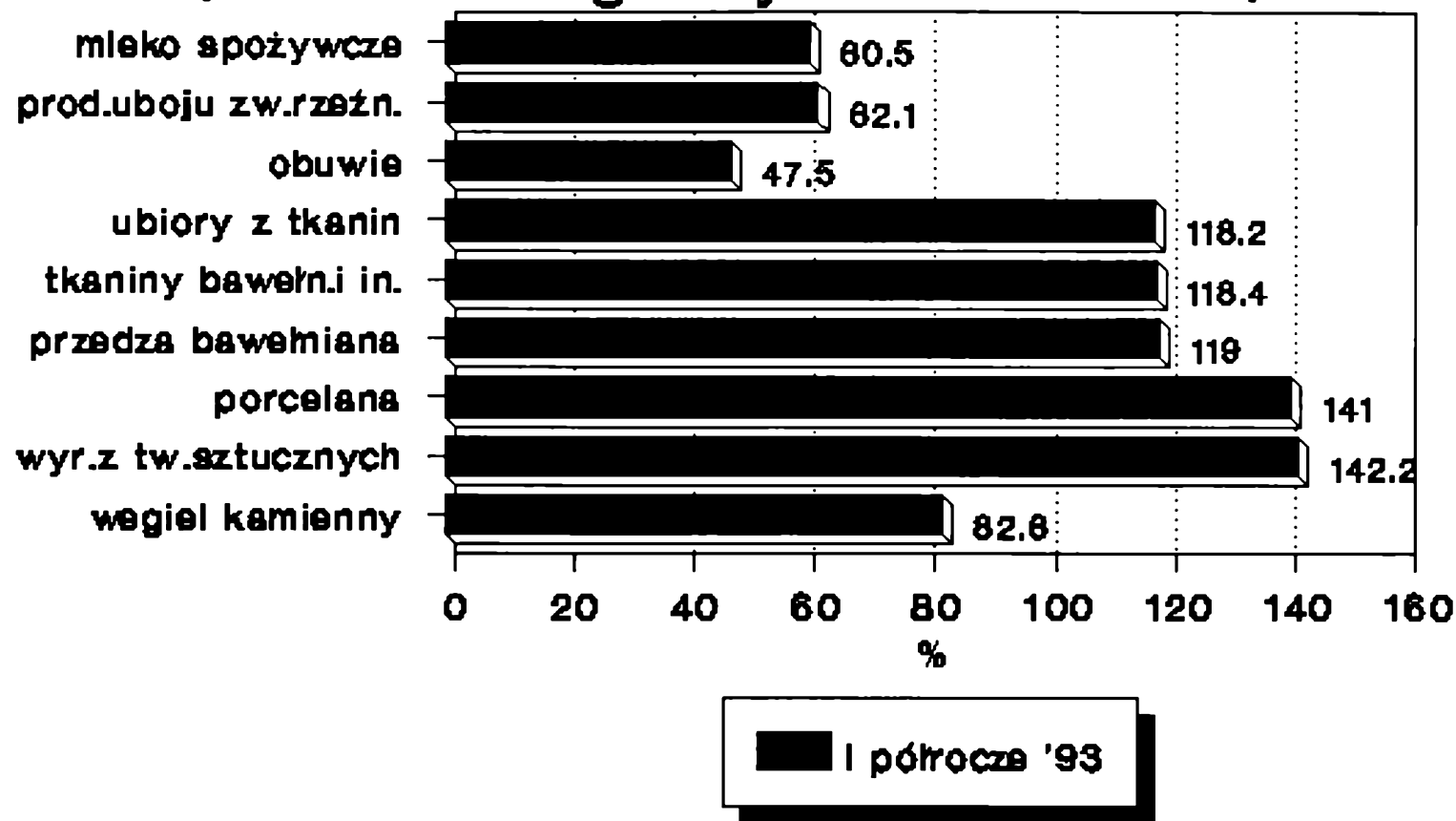
Ze schematu wynika, że osiągnięto znaczny przyrost w produkcji wyrobów z tworzywa sztucznego, porcelany i przemysłów dziewiarsko-włókienniczych. Natomiast produkcja artykułów spożywczych, obuwia i węgla kamiennego spadła.

W transporcie w I półroczu 1993 r. w województwie wałbrzyskim nastąpił spadek przewozu ładunku o 13,8% niż przed rokiem. W czerwcu 1993 r. przychody osiągnięte w transporcie były wyższe o 59% niż w analogicznym miesiącu roku ubiegłego. Natomiast w okresie I półrocza 1993 r. były one większe niż w I półroczu 1992 roku (w sektorze publicznym uzyskano dynamikę 117,8% a w prywatnym 248,3%). Przeciętne zatrudnienie w transporcie zmniejszyło się o 6,9% w I półroczu 1993 r. w porównaniu do analogicznego okresu roku ubiegłego (w sektorze prywatnym był to wzrost o 23,7% a w sektorze publicznym spadek o 15,9%).

W dniu 30.06.1993 r. istniało 27 259 prywatnych podmiotów gospodarczych (co stanowiło 92,9% wszystkich istniejących). Publicznych było ogółem 2 083. To zróżnicowanie w przekroju formalno-prawnym ilustruje rysunek 21.

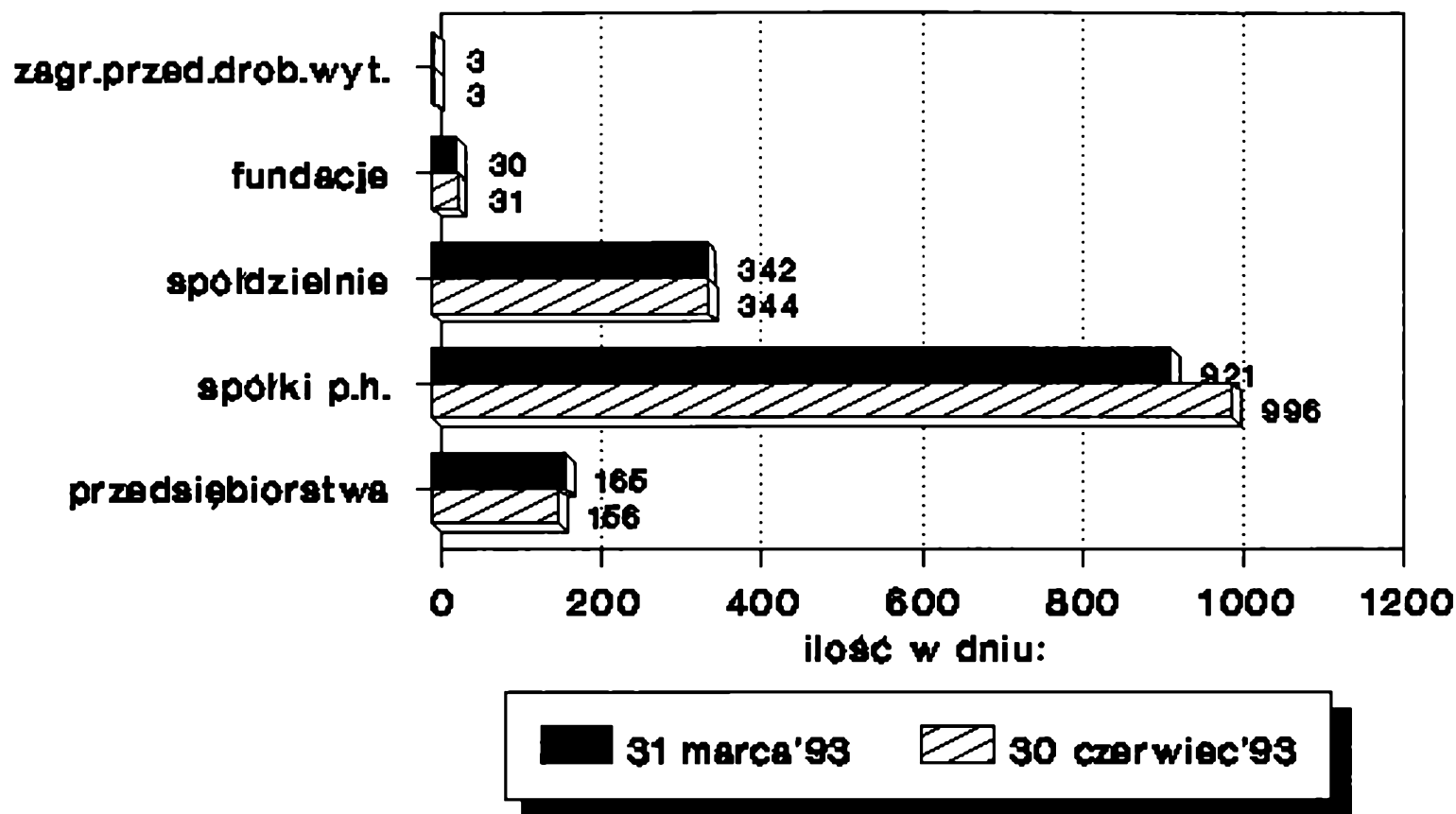
Z rysunku wynika, że najwięcej jest spółek prawa handlowego, które odznaczają się też największą dynamiką przyrostu.

Rys. 20. Produkcja wybranych wytworów przemysłowych w woj. wałbrzyskim (okres analogiczny 1992 r. = 100)

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

Rys. 21. Liczba podmiotów gospodar.wg REGON w woj.wałbrzkim

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

Tabela 7. Liczba podmiotów gospodarczych oraz zatrudnienie w przekroju branżowym w dniu 30.06.1993 r.

<i>Wyszczególnienie branż</i>	<i>Liczba jednostek /w szt/</i>	<i>Wielkość zatrudnienia /w tys. osób/</i>
<i>przemysł</i>	<i>5 085</i>	<i>76,2</i>
<i>handel</i>	<i>14 861</i>	<i>9,9</i>
<i>budownictwo</i>	<i>2 610</i>	<i>6,9</i>
<i>usługi niematerialne</i>	<i>4 023</i>	<i>3,9</i>

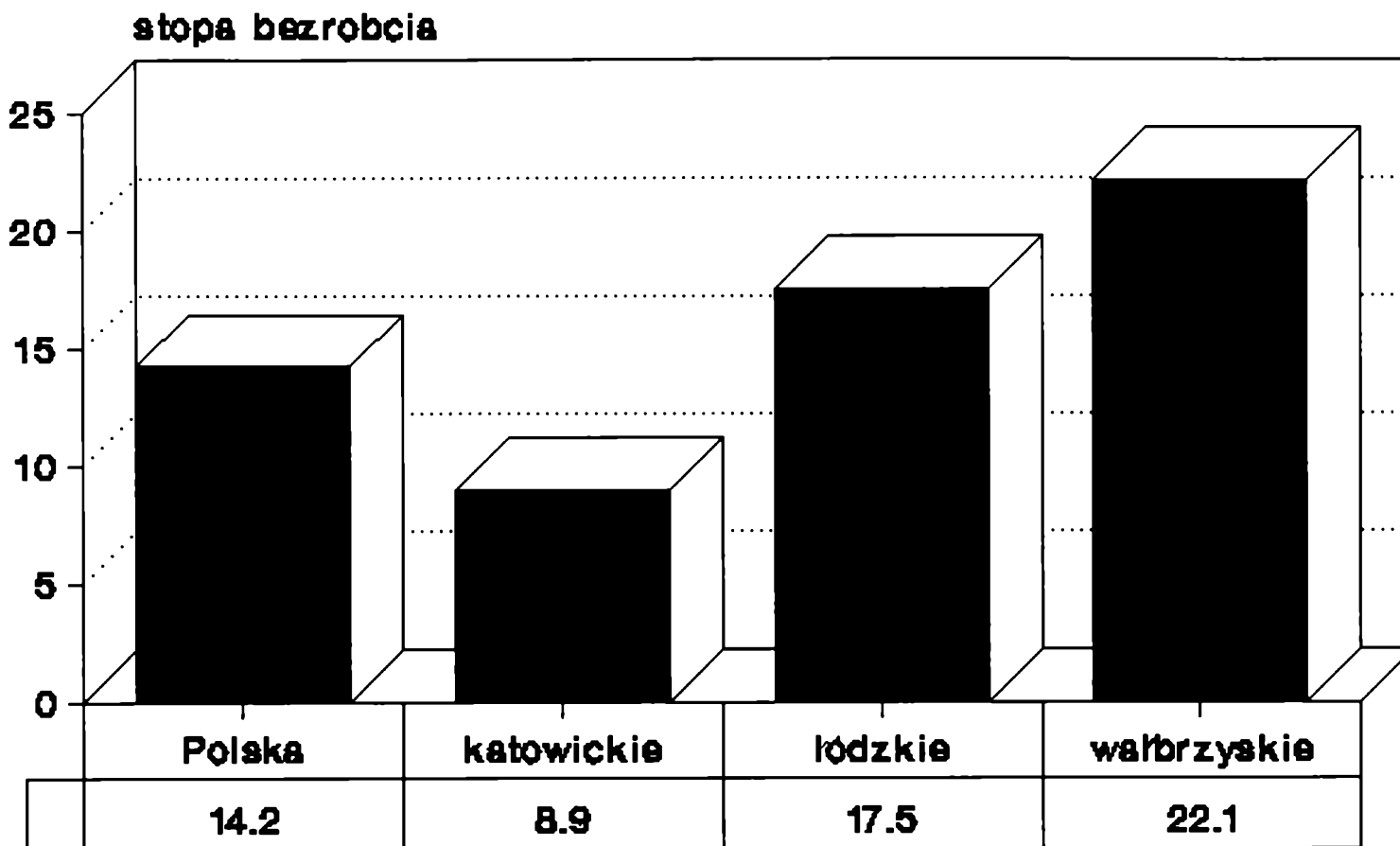
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane WUS Wałbrzych

Jak to prezentuje powyższe zestawienie, najwięcej podmiotów istniało w handlu, jednak przewagę w zatrudnieniu miał przemysł. Ogólna liczba (w skali regionu zarejestrowana w systemie REGON), wynosiła 29 342 jednostki, z czego 88,9% to przedsiębiorstwa osób fizycznych i spółki cywilne.

Na rynku pracy w regionie wałbrzyskim w końcu czerwca 1993 r. było 79 284 bezrobotnych. Średnie tempo wzrostu wyniosło w II kwartale 1993 r. 0,9% (w I kwartale - 1,6%). W końcu czerwca bezrobotni stanowili 22,5% liczby ludności zawodowo czynnej. Było to ponad 7% więcej niż przeciętna krajowa co prezentuje rysunek 22.

Z tego wynika, że stopa bezrobocia w regionie wałbrzyskim jest także wyższa od stopy bezrobocia w innych regionach określanych mianem depresji i jest zaliczana do najwyższej w kraju. Średnio w końcu czerwca na jedno wolne miejsce pracy przypadało 272 bezrobotnych. Od początku roku 1993 - 302 osoby skierowano na przyuczenie do zawodu lub przekwalifikowania. Przy pracach

**Rys. 22. Stopa bezrobocia
w wybranych województwach (30.06.93)**

Źródło: Dane GUS

interwencyjnych zatrudniono 1 959 osób a przy robotach publicznych 1 572 osoby.

Bezrobocie, według wykształcenia, było największe wśród grupy osób posiadających podstawowe i zawodowe wykształcenie co prezentuje rysunek 23.

Według rysunku 24 największą liczbą bezrobotnych stanowią ludzie w wieku od 18 do 34 lat (łącznie w dniu 30.06.1993 r. stanowili oni 58,1% bezrobotnych).

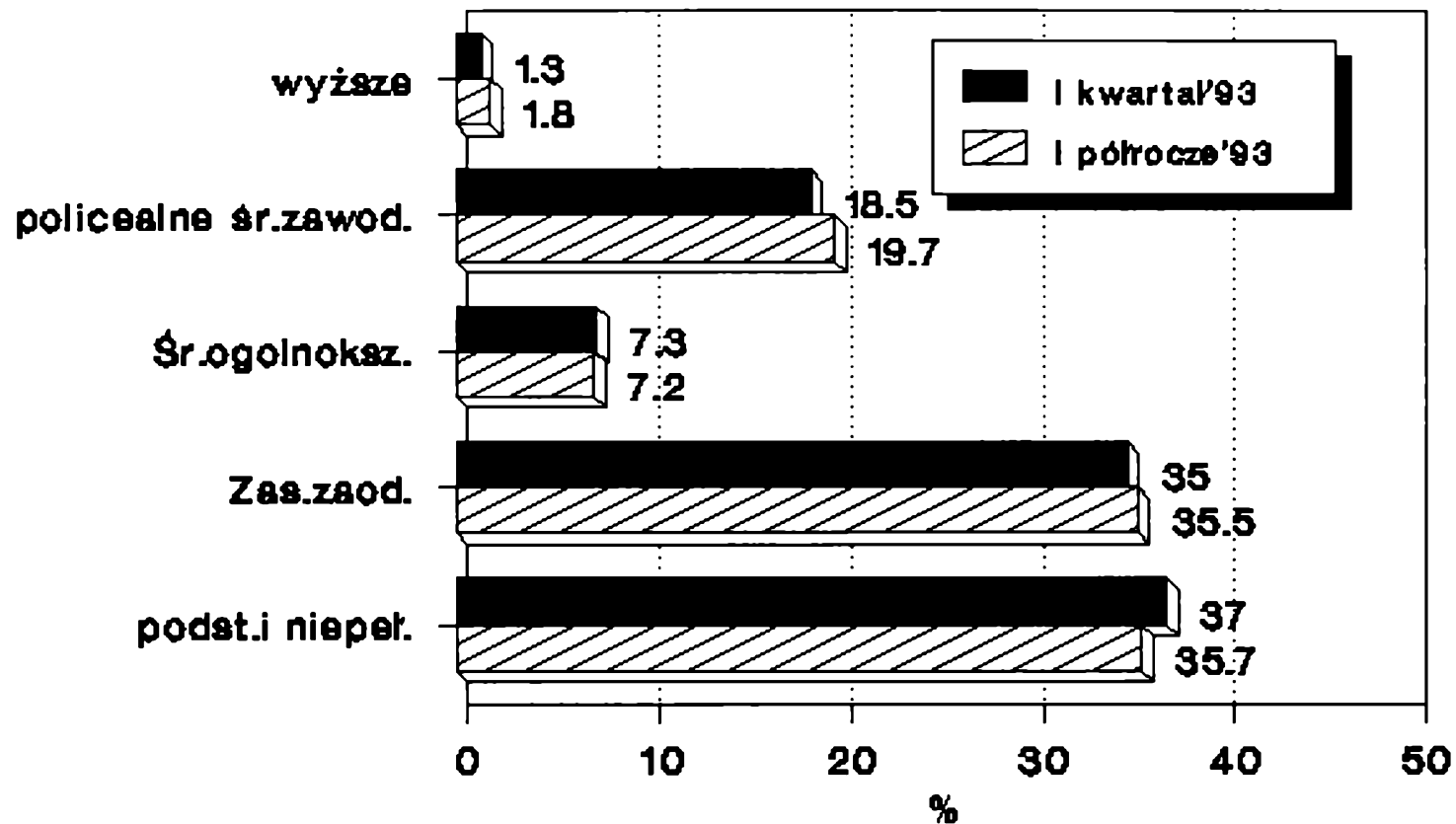
W przekroju gałęzi przemysłowych, liczba zatrudnionych znacznie spadła w przemyśle chemicznym, paliwowo-energetycznym oraz elektromaszynowym natomiast w innych utrzymuje się tendencja wzrostowa, co prezentuje rysunek 25.

Ogólną sytuację ekonomiczną regionu wałbrzyskiego w I półroczu 1993 r. w porównaniu do I półrocza roku poprzedniego, z podziałem na sektory: publiczny i prywatny, w przekroju branżowym prezentują rysunki 26, 27, 28, 29, 30.

Analizując dane należy m.in. stwierdzić, że nastąpiła znaczna dynamika przychodów sektora prywatnego, przy jednoczesnym małym jego udziale w wolumenie sprzedaży. Takie zjawiska występują we wszystkich prezentowanych gałęziach (poza handlem i budownictwem). Nastąpił także spadek zatrudnienia w handlu i gospodarce komunalnej, w transporcie i przemyśle (ogółem i w sektorze publicznym, gdyż sektor prywatny odnotował w tych wielkościach wzrost). Spadek zatrudnienia nastąpił także w budownictwie publicznym, natomiast w budownictwie ogółem i sektorze prywatnym obserwowano wzrost. To świadczy o znacznym już udziale tego sektora (prezentuje tą zależność także tabela 7) w budownictwie ogółem.

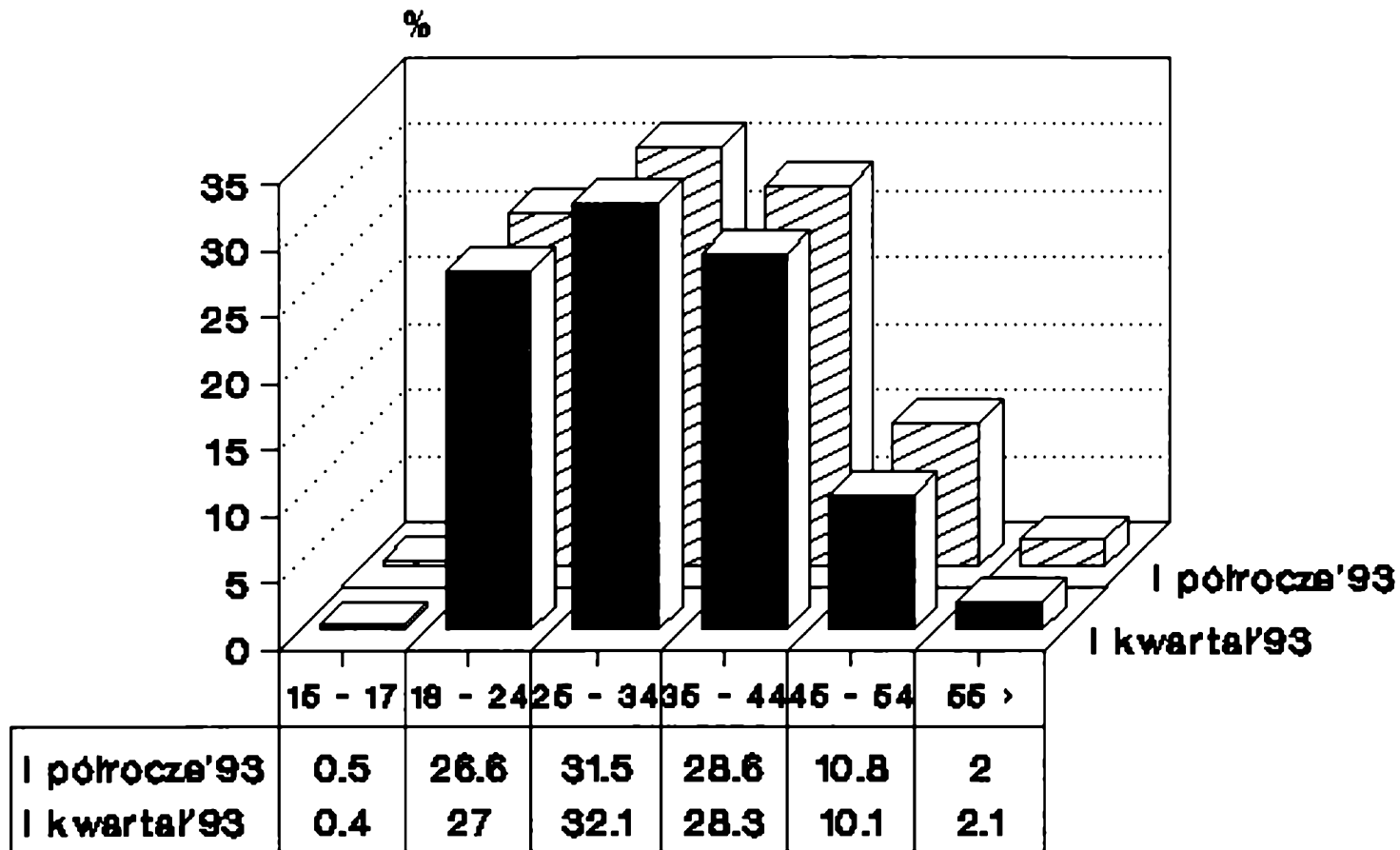
Rys. 23. Bezrobotni według wykształcenia w woj.wałbrzyskim (w %)

WYKSZTAŁCENIE:

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

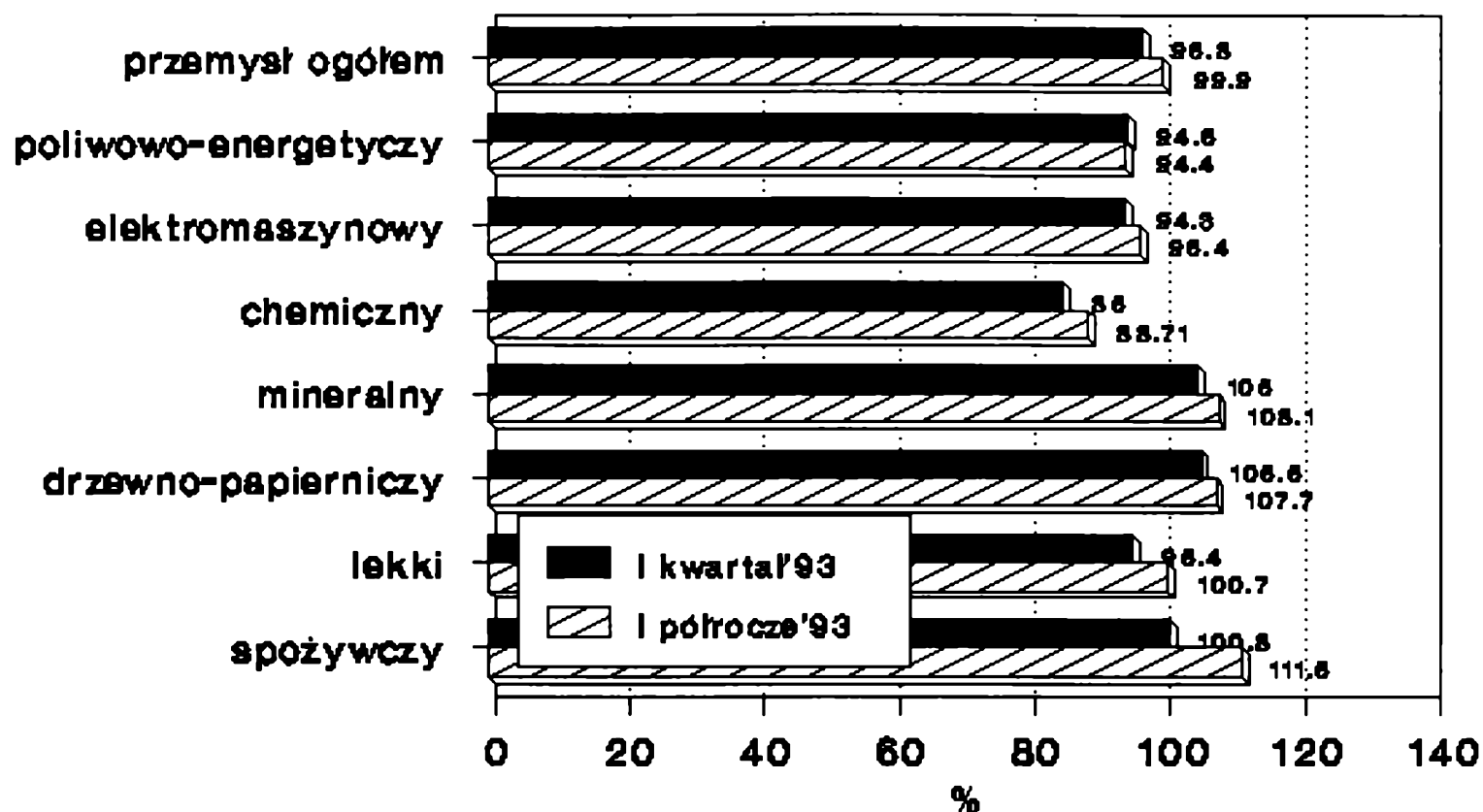
Rys. 24. Bezrobotni według wieku w woj.wałbrzyskim

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

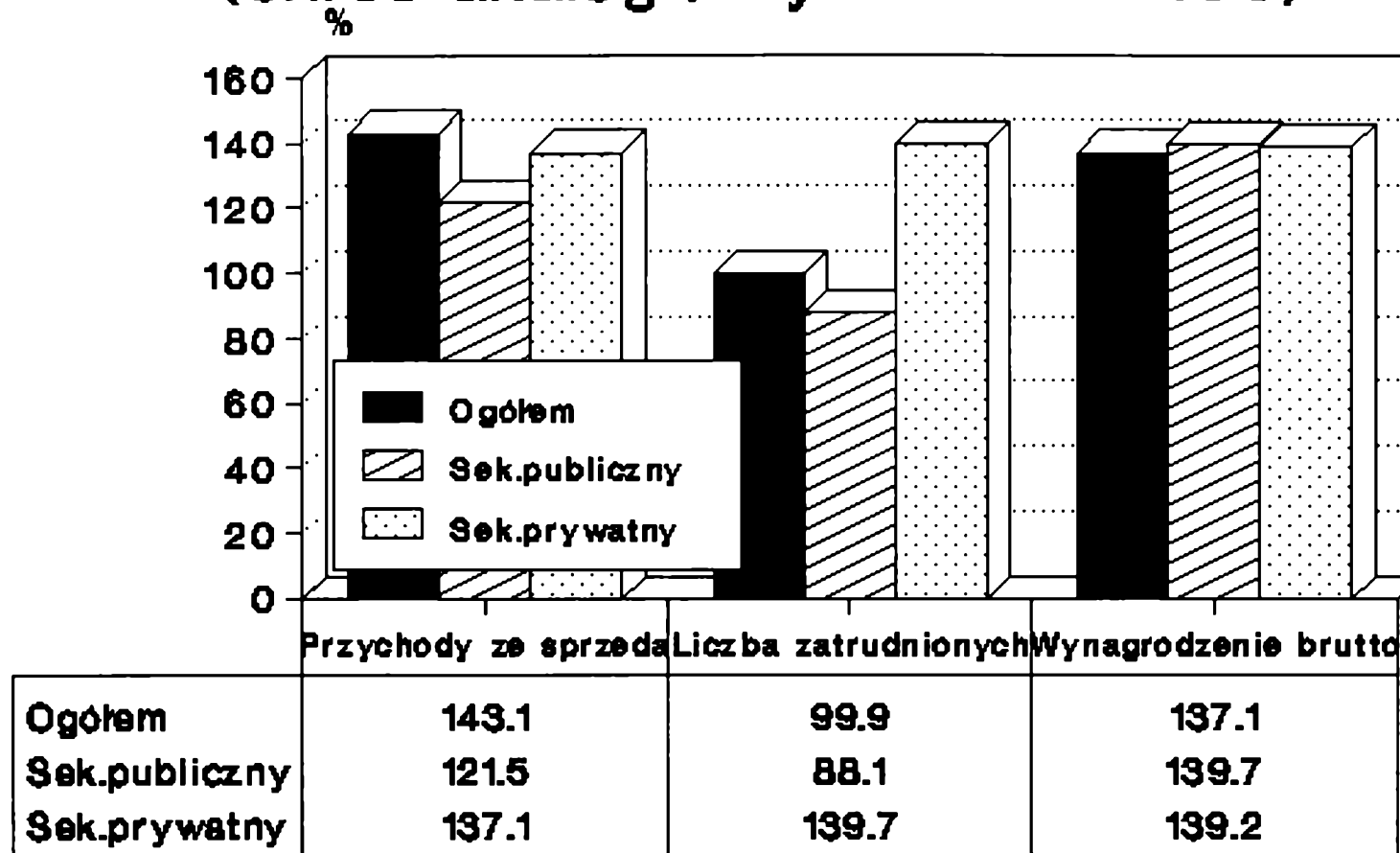
Rys. 25. Liczba zatrudnionych w wybranych przemysłach woj.wałbrzyskieg (okres analogiczny 1992 r. = 100)

GAŁĘZIE

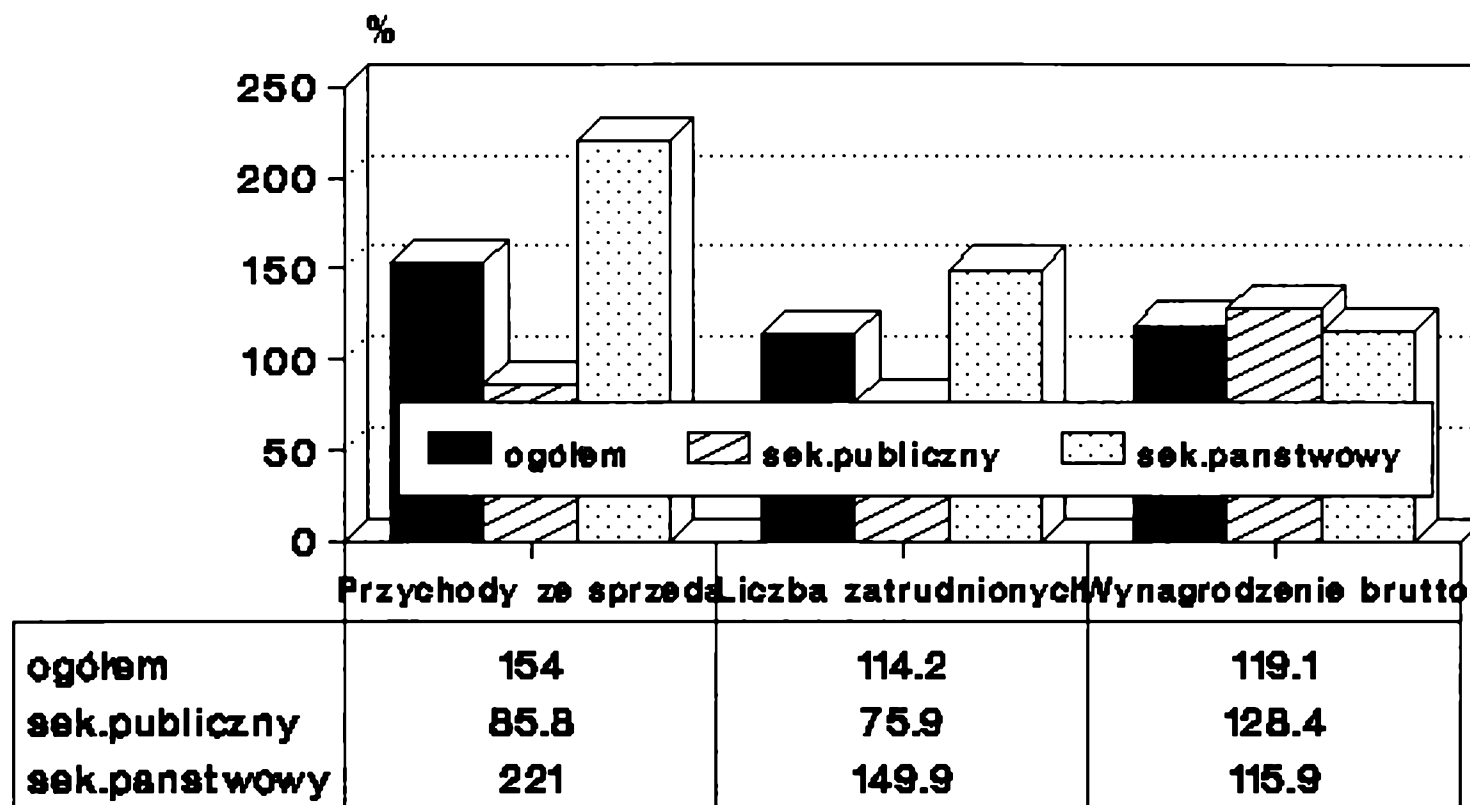
Źródło: Dane WUS Wałbrzych

**Rys. 26. Sytuacja przemysłu
w I półroczu '93 w woj.wałbrzyskim
(okres analogiczny 1992 r. = 100)**

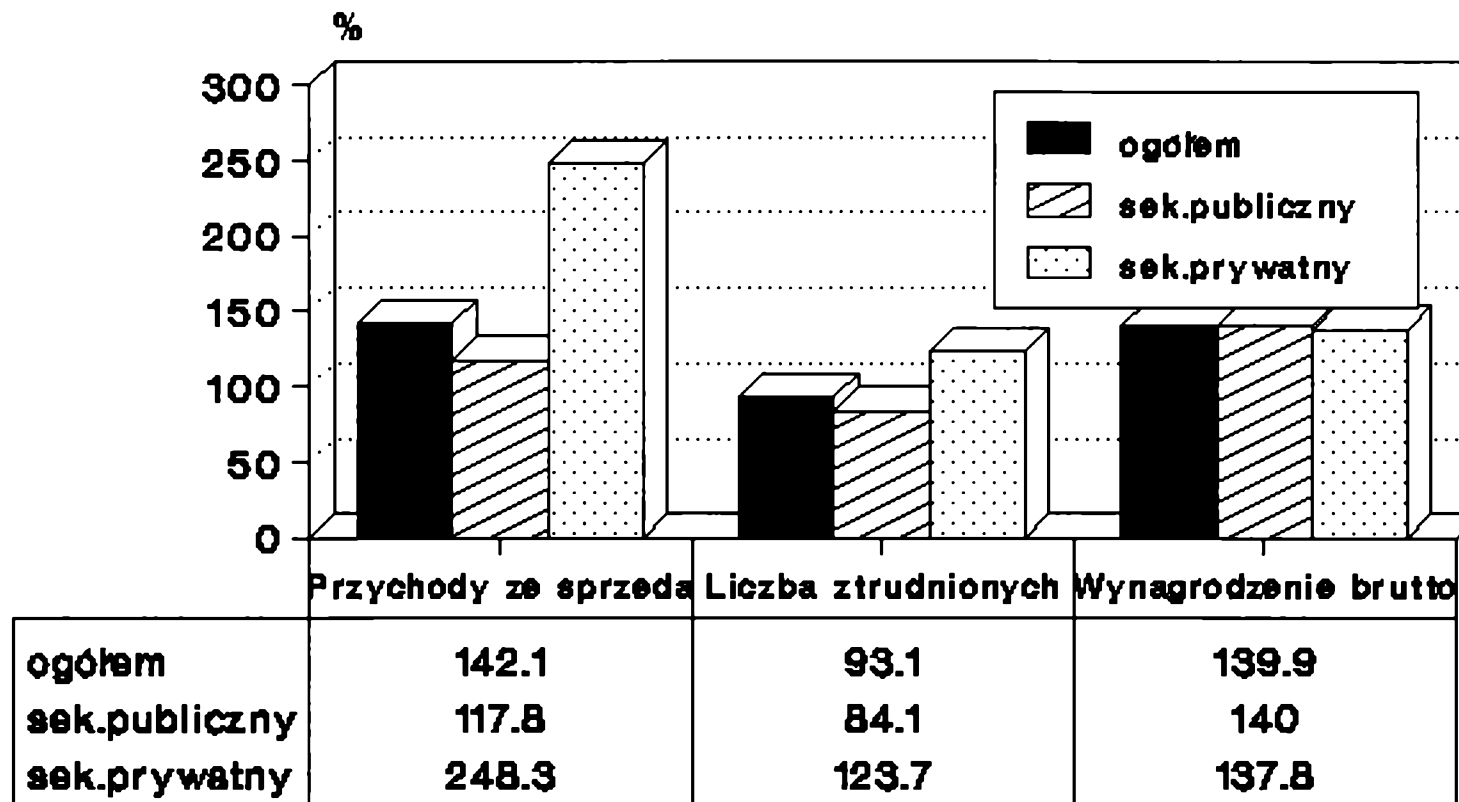
Źródło: Dane WUS Wałbrzych

**Rys. 27. Budownictwo
w I półroczu '93 w woj.wałbrzyskim
(okres analogiczny 1992 = 100)**

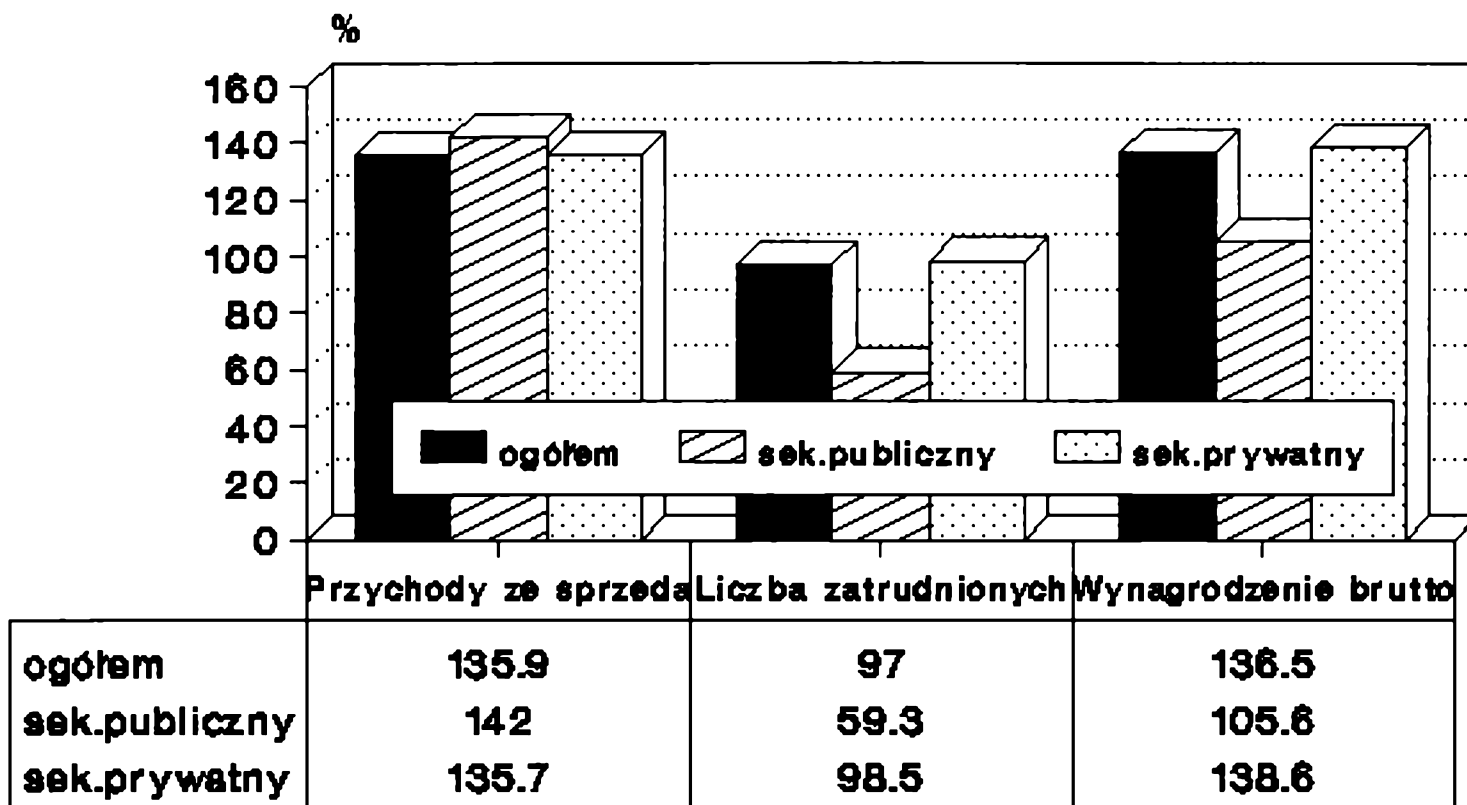
Źródło: Dane WUS Wałbrzych

**Rys. 28. Transport
w I półroczu'93 w woj.wałbrzyskim
(okres analogiczny 1992 r. = 100)**

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

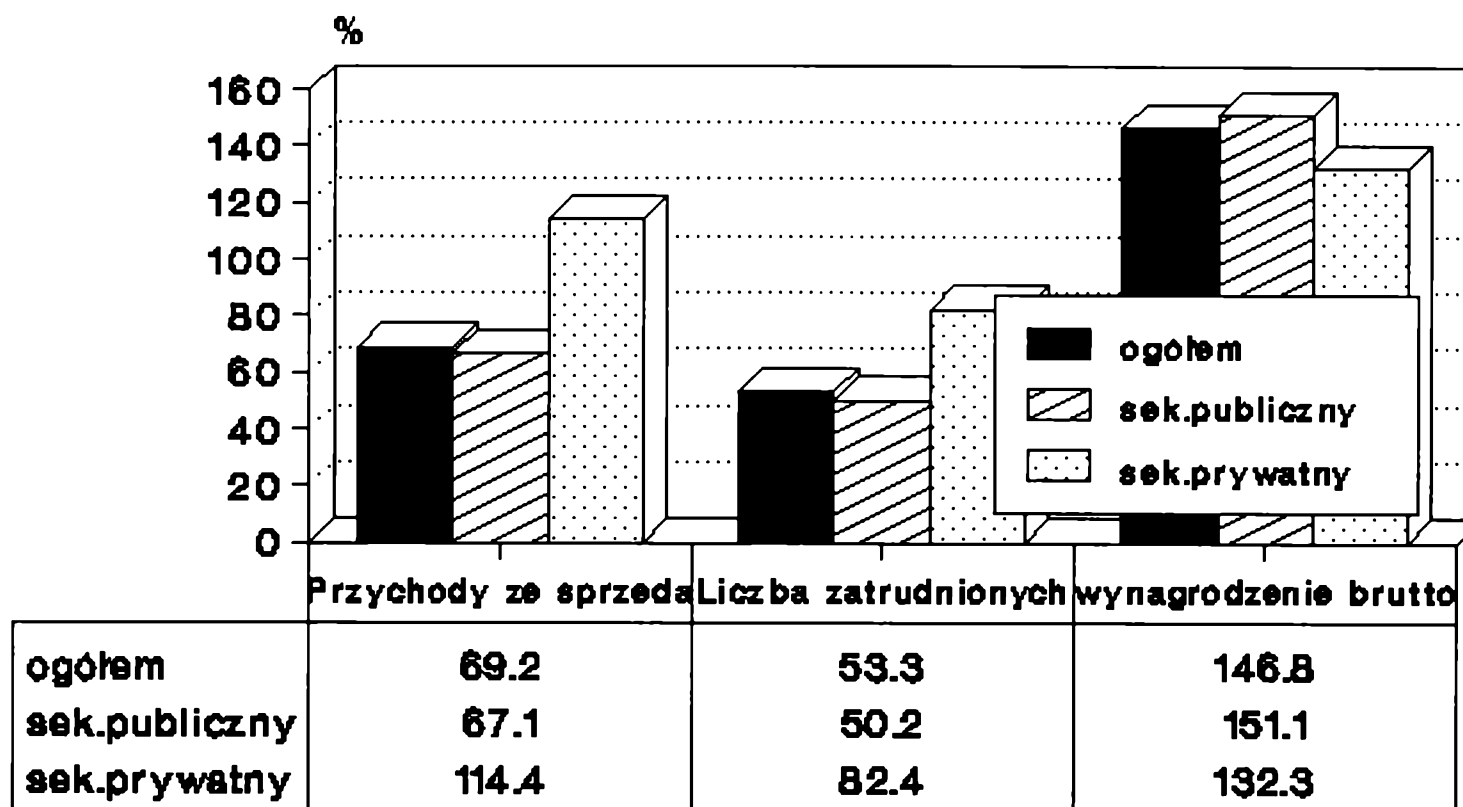
Rys. 29. Handel
w I półroczu '93 w woj.walbrzyskim
(okres analogiczny 1992 r. = 100)

Źródło: Dane Wus Wałbrzych

Rys. 30. Gospodarka komunalna w I półroczu '93 w woj. wałbrzyskim (okres analogiczny 1992 = 100)

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

Największy wzrost wynagrodzenia wystąpił (poza handlem) w sektorze publicznym, a w przekroju branżowym, we wzroście tych wynagrodzeń, dominowała gospodarka komunalna - ogółem i sektor publiczny (przemysł i handel - dominowały w sektorze prywatnym).

Województwo wałbrzyskie charakteryzuje się także zaawansowaną degradacją środowiska naturalnego. Dotychczasowy rozwój gospodarczy regionu (o silnym akcencie górnictwa węglowego), doprowadził do ostrego konfliktu pomiędzy funkcjami gospodarczymi a uzdrowiskową i turystyczną - a nawet obumieranie tych ostatnich.

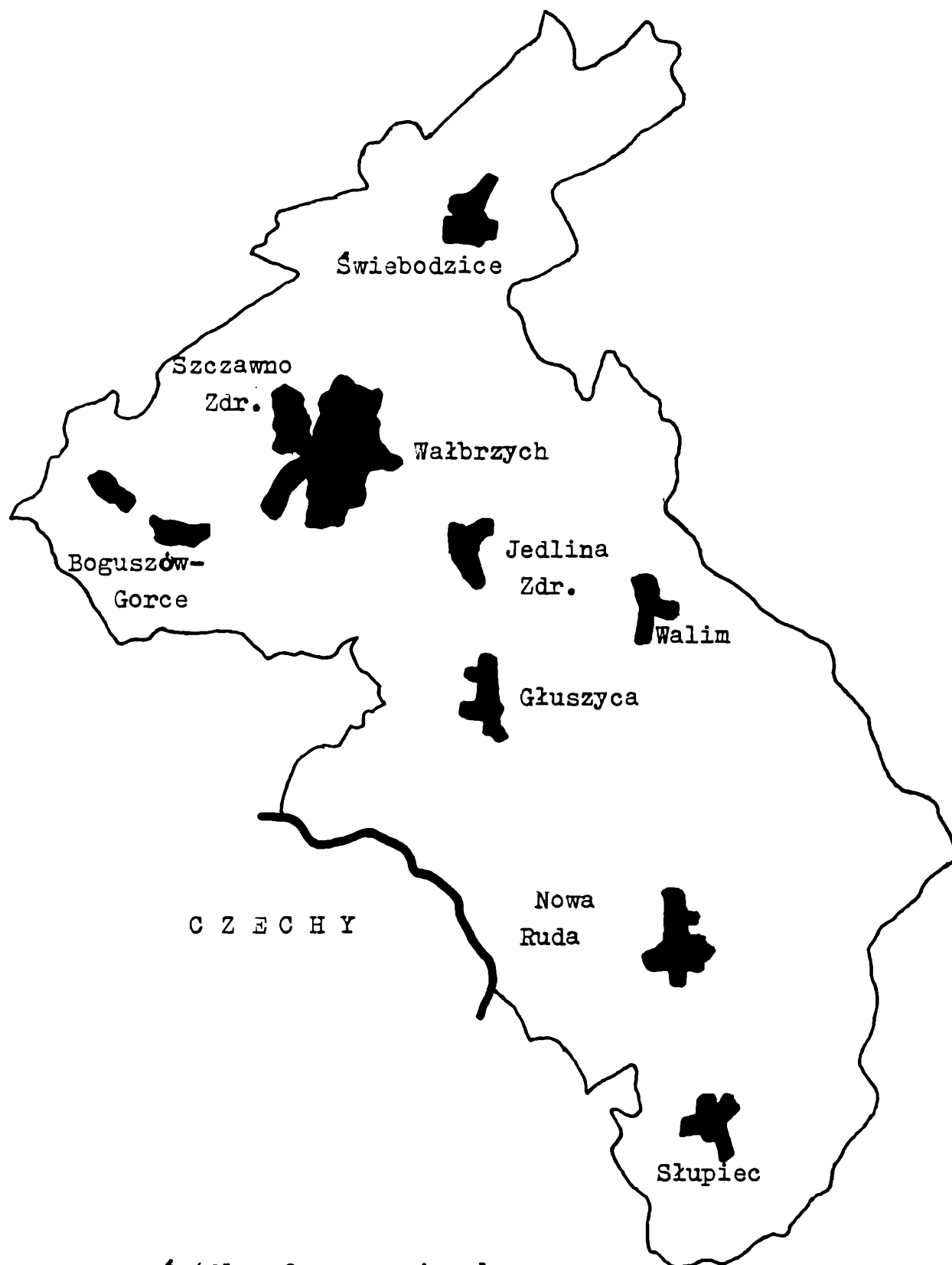
Na terenie województwa wałbrzyskiego (na mocy uchwały nr 21 Rady Ministrów z 1983 r.) ustanowiono Wałbrzyski Obszar Ekologicznego Zagrożenia, obejmuje on obszar 11,8% województwa (492 km²) i zamieszkiwany jest przez około 35% mieszkańców regionu (225 tys. osób)¹. W skład obszaru wchodzi 7 miast (Boguszków-Gorce, Głuszyca, Nowa Ruda, Świebodzice, Wałbrzych, Szczawno Zdrój i Jedlina Zdrój), w tym dwa z nich to miasta uzdrowiskowe - oraz trzy gminy wiejskie. Wielkość i położenie tego obszaru prezentuje rys 31.

W rejonie tym normy skażeń i zanieczyszczeń powietrza, gleby i wód przekroczone są drastycznie, np. w Wałbrzychu i Nowej Rudzie normy opadu i stężeń pyłowych są przekroczone 13 - 24 razy, na terenie aglomeracji Wałbrzych występuje mgła kwasu siarkowego 8 - 10 razy przekraczająca dopuszczalne normy. Kilkunastokrotnie

---

¹) Cz. Rolewicz: Zmiany w stanie środowiska przyrodniczego na obszarach ekologicznie zagrożonych w latach 1982 - 1988 - 1990. PAN KPZK, Zeszyt 165, Warszawa 1993, s. 22.

Rysunek 31. Mapa Wałbrzyskiego Obszaru Zagrożenia Ekologicznego

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane WUS Wałbrzych

przekroczone są normy stężenia formaldehydów itp. Negatywną presję na środowisko wywiera dominujący na tym obszarze przemysł paliwowo-energetyczny. Emituje on także 50% zanieczyszczeń pyłowo-gazowych, wytwarza dominującą część odpadów. W 4 kopalniach DŚZW koncentruje się około 85% nagromadzonych odpadów przemysłowych, które zlokalizowane w formie hałd na terenie miasta. Hałdy te szkodliwie oddziałują na otoczenie. Rocznie powstaje około 1 tys. ton odpadów z czego 99% występuje w miastach Wałbrzych i Nowa Ruda. Tylko przemysł węglowy odprowadza do wód powierzchniowych ponad 1/3 ścieków. O skali zagrożenia decyduje m.in. zacofanie technologiczne w DŚZW. O skali tego zjawiska świadczy zestawienie sporządzone w tabeli 8, w której dokonano porównania wielkości zanieczyszczeń na 1 km² w kraju i w regionie wałbrzyskim.

Tabela 8. Zanieczyszczenia komponentów środowiska naturalnego na 1 km² w Polsce i woj. wałbrzyskim w 1992 r.

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Polska</i>	<i>woj. wałbrzyskie</i>
<i>1) Ścieki przemysłowe i komunalne wymagające oczyszczenia odprowadzone do wód powierzchniowych na 1 km² w danym</i>	<i>11,1</i>	<i>16,8</i>
<i>2) Emisja SO₂ na 1 km² w tonach</i>	<i>6,0</i>	<i>3,0</i>
<i>3) Odpady przemysłowe uciążliwe dla środowiska na 1 km²</i>	<i>5704</i>	<i>28804</i>

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane Rocznika Statystycznego, GUS Warszawa 1993.

Jak prezentuje to powyższe zestawienie, oprócz emisji SO_2 - województwo to znacznie przekracza średnią krajową w pozostałych typach zanieczyszczeń.

Mimo tego, że wałbrzyskie ma charakter górski i wiele rzek bierze w nim swój początek, to tylko około 1% ich biegu odpowiada I klasie czystości, około 39% odpowiada II klasie, około 7% II klasie a pozostałe stanowią wody pozaklasowe.

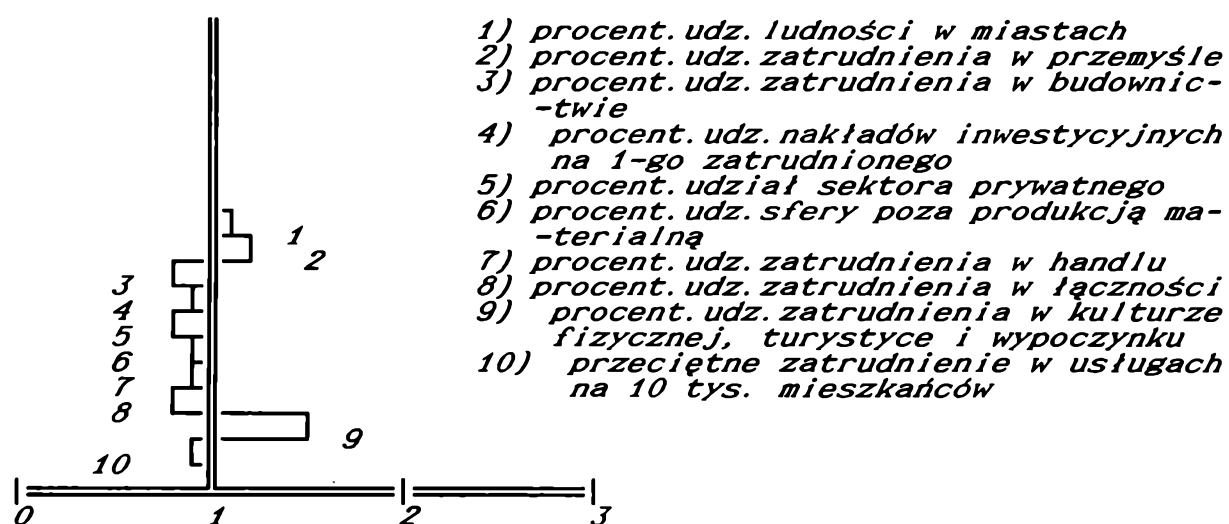
Na obszarze ekologicznego zagrożenia zamieszkuje 56% ludności regionu. Miasto Wałbrzych zaliczane jest do 18 miast świata o najbardziej zdegradowanym środowisku naturalnym.

4.3. BARIERY ROZWOJU REGIONU WAŁBRZYSKIEGO ORAZ ZAGROŻENIA WYNIKAJĄCE Z UKSZTAŁTOWANEGO MODELU GOSPODARKI

Obecna struktura gospodarcza województwa charakteryzuje się licznymi wewnętrznymi sprzecznościami i anachronizmami, wynika w decydującym stopniu ze splotu uwarunkowanych historycznie koncepcji i działań gospodarczych oraz politycznych. Struktura ta spowodowała, że region ma charakter hermetyczny w stosunku do otoczenia tak gospodarczego jak i geograficznego. Np. przejawia się to w trudnościach komunikacyjnych związanych z połączeniem zewnętrznym regionu. M.in. Warszawa jest oddalona o około 400 km. i z braku szybkiego połączenia (np. autostrady) komunikacja ze stolicą Polski jest utrudniona. Podróż koleją na tej trasie trwa zwykle 10 godzin. Sieć dróg w województwie wałbrzyskim rozwinięta jest dobrze, ale niskie parametry techniczne i eksploatacyjne powodują, że drogi te nie są dostosowane do obecnego natężenia i obciążenia ruchu. Dotyczy to także trakcji i szlaków kolejowych.

Dominująca rola przemysłu spowodowała, że zachwiane są proporcje działowo-gałęziowe między sferą produkcji materialnej a usługami materialnymi i socjalno-kulturalnymi. Takie działy gospodarki jak: budownictwo, gospodarka komunalna i mieszkaniowa, handel, turystyka, oświata i wychowanie, opieka zdrowotna, w wyniku niekorzystnych procesów, niewystarczająco rozwinęły się w

stosunku do potrzeb. Potwierdzają to badania przeprowadzone przy sporządzaniu Programu Restrukturyzacji Województwa Wałbrzyskiego, w oparciu o które sporządzono m.in. poniższy schemat.

Zródło: Program Restrukturyzacji Województwa Wałbrzyskiego: Wałbrzych 1991, rys.3.

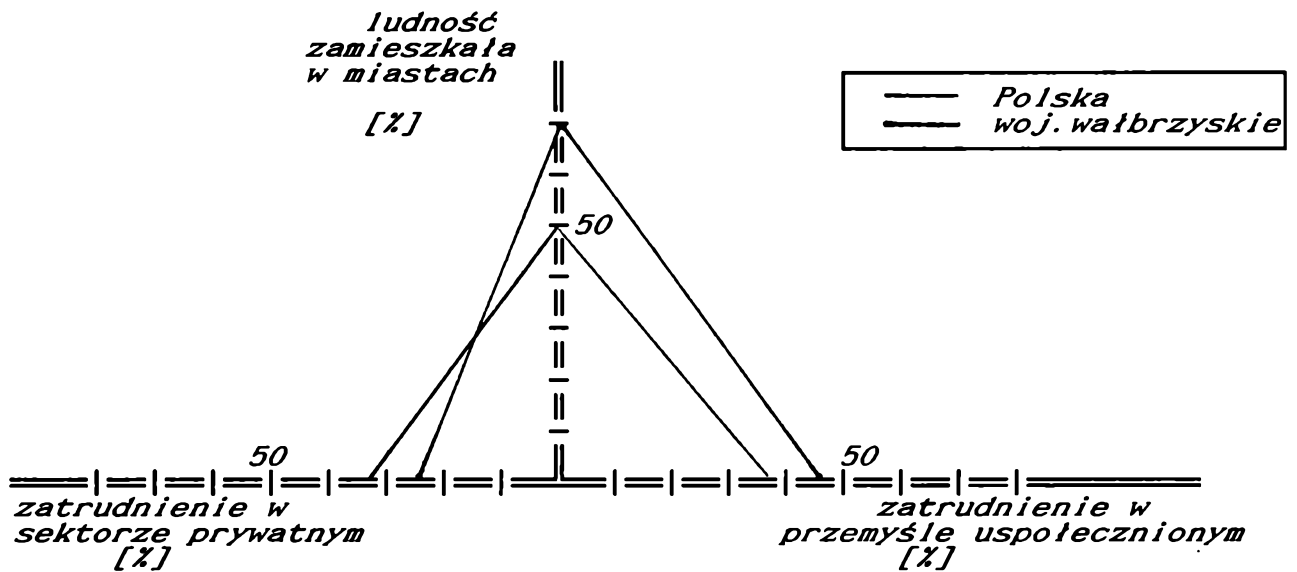
Rysunek 32. Porównanie wskaźników charakterystycznych dla struktury gospodarczo-społecznej regionu wałbrzyskiego z przeciętną krajową

Jedynka na osi odciętych oznacza przeciętną krajową. Dotychczas ukształtowana struktura w województwie wałbrzyskim przejawia się nieracjonalnymi proporcjami w zatrudnieniu. W całej sferze poza produkcją materialną pracuje ponad 24% ogółu zatrudnionych w gospodarce publicznej, w budownictwie – zaledwie około 4%, a w przemyśle prawie połowa.

Proporcje te znajdują potwierdzenie w poniższym rysunku 33 prezentującym trójkąt strukturalny sporządzony dla regionu wał-

brzyskiego i dla całej gospodarki narodowej.

Porównując oba trójkąty można stwierdzić, że trójkąt strukturalny dla województwa wałbrzyskiego ma znaczne przesunięcie w stosunku do średniej krajowej prezentowanej przez trójkąt struk-

Źródło: Program Restrukturyzacji Województwa Wałbrzyskiego. Wałbrzych 1991, w oparciu o rysunek 4.

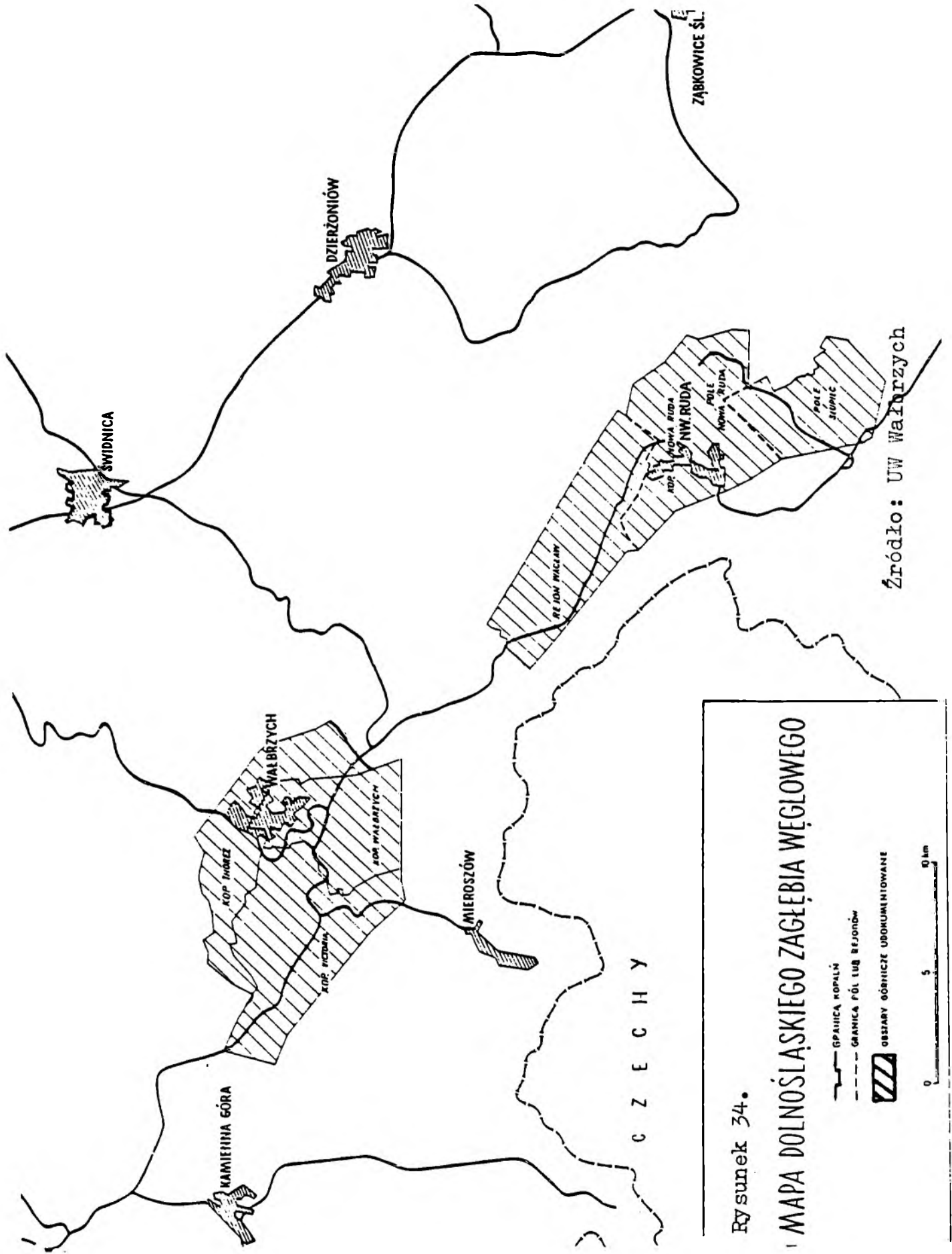
Rysunek 33. Różnica trójkątów strukturalnych Polski i województwa wałbrzyskiego

turalny dla całej gospodarki narodowej. Kształt i umiejscowienie trójkąta wałbrzyskiego odpowiada wzorcowi dla regionów uprzemysłowionych, w których dominują tradycyjne gałęzie przemysłu.

Do podstawowych barier rozwoju należy zaliczyć istniejący model gospodarczy oparty na eksploatacji zasobów naturalnych, który doprowadził do strukturalnego kryzysu gospodarki regionu.

Obecnie złoża węgla kamiennego w Dolnośląskim Zagłębiu są

na wyczerpaniu. Stanowią one około 3,3% pozafilarowych zasobów węgla koksowniczego w kraju (1,6% całkowitych zasobów bilansowych, pozafilarowych węgla kamiennego). Rozmieszczenie złóż węgla kamiennego w zagłębiu wraz z uwzględnieniem obszarów eksploatacyjnych prezentuje mapa DŚZW.

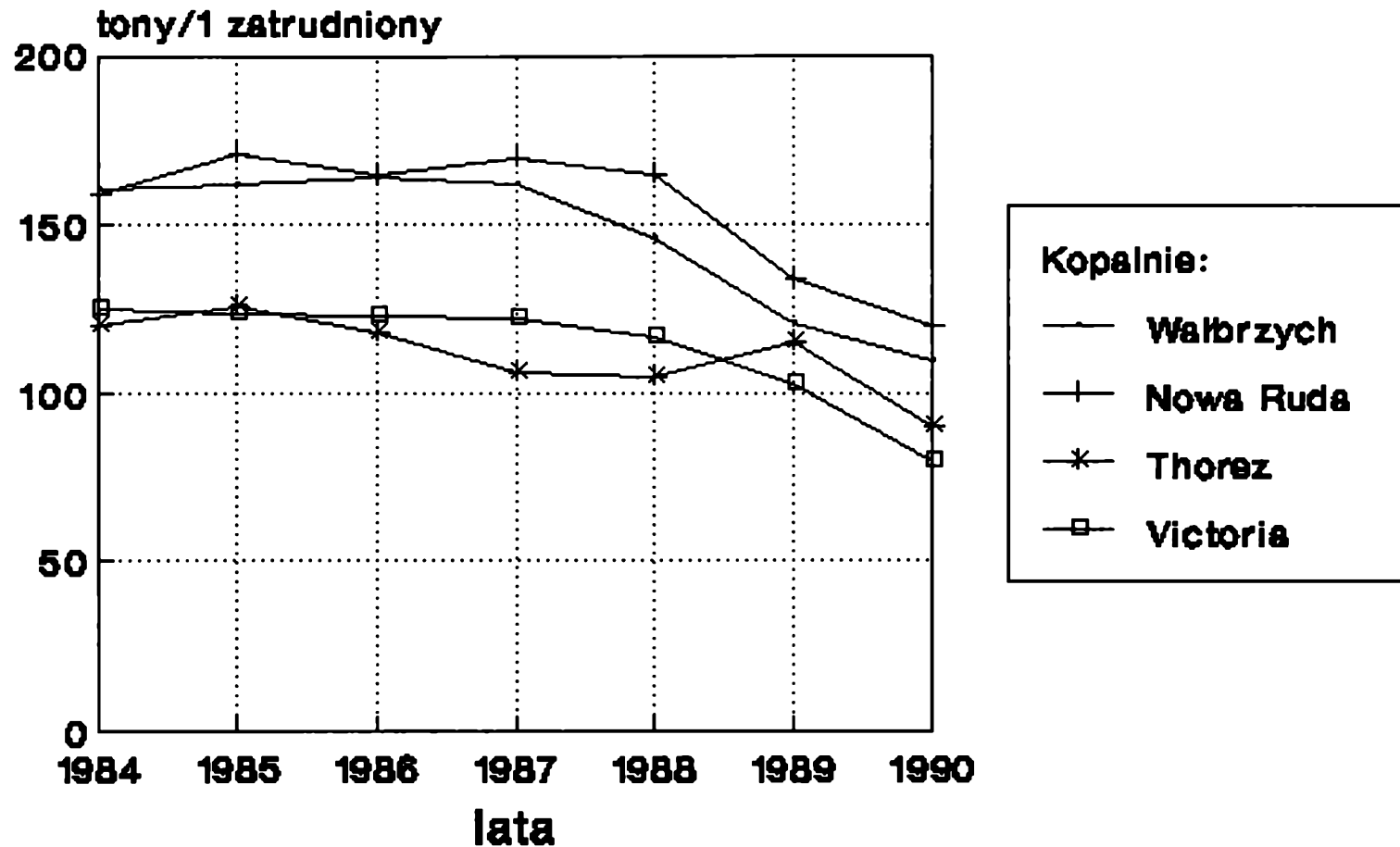
Jak wynika z powyższego rysunku, obszarowo w zagłębiu dominuje KWK "Nowa Ruda". W innych wielkościach także zajmuje ona czołowe miejsce. I tak na przykład pod względem wydajności wydobycia, co prezentuje rysunek 35. Jak wynika z rysunku wydajność pracy w końcówce lat 80-tych znacznie spadła we wszystkich czterech kopalniach. Poziom zatrudnienia w tym okresie jest przedstawiony na rysunku 36. Jak wynika z niego i w liczbie zatrudnionych KWK "Nowa Ruda" zajmuje pierwsze miejsce.

Porównując te dwa rysunki należy stwierdzić, że tak drastyczne załamanie się wydajności pracy było wynikiem m.in. cofnięciem dotacji oraz spadkiem zatrudnienia. Przykładowo KWK "Victoria", która miała najmniejszą wydajność posiadała drugą co do liczeb-
Tabela 9. Zróżnicowany stopień zużycia środków trwałych w poszczególnych kopalniach w 1990 r. [%]

<i>Kopalnie</i>	<i>Ogółem</i>	<i>Budynki</i>	<i>Maszyny</i>	<i>Środki trwałe</i>
<i>Wałbrzych</i>	<i>57,7</i>	<i>54,8</i>	<i>71,1</i>	<i>67,8</i>
<i>Victoria</i>	<i>63,1</i>	<i>57,8</i>	<i>81,5</i>	<i>61,2</i>
<i>Thorez</i>	<i>58,8</i>	<i>55,1</i>	<i>77,4</i>	<i>57,5</i>
<i>Nowa Ruda</i>	<i>44,4</i>	<i>38,3</i>	<i>67,4</i>	<i>71,6</i>

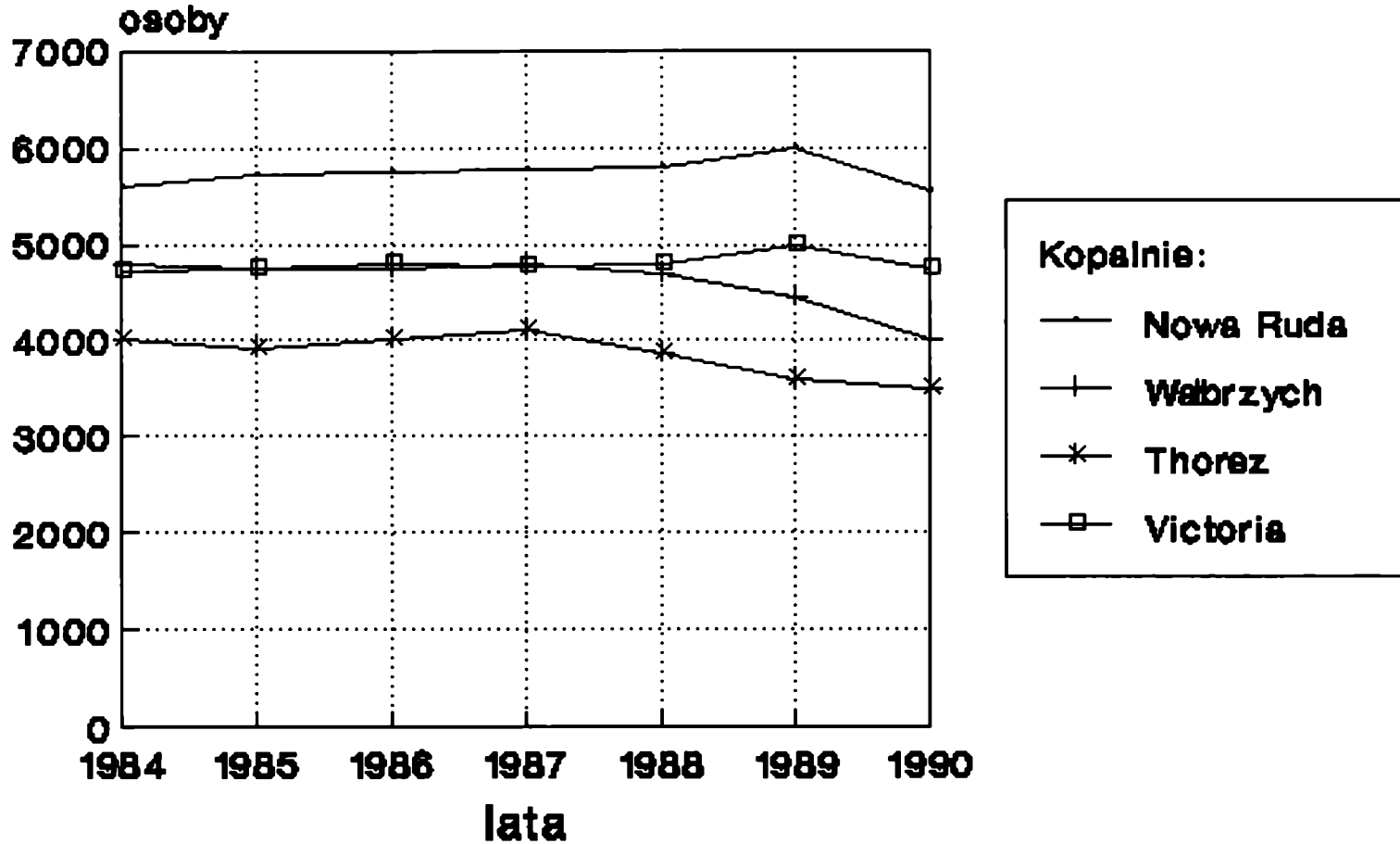
Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane WUS Wałbrzych

Rys. 35. Wydajność w kopalniach DsZW (tony/1 zatrudniony)

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

Rys. 36. Poziom zatrudnienia w poszczególnych kopalniach DsZW (osoby)

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

ności załogę. Taki fakt niewątpliwie rzutował na koszty wydobycia (o czym było wspomniane w poprzednim punkcie). Wyczerpywanie się pokładów węgla wpłynęło też negatywnie na stan kopalń, następował proces dekapitalizacji majątku produkcyjnego. Poziom tego zużycia obrazuje tabela 9.

Analizując dane zawarte w powyższej tabeli należy stwierdzić, że poziom zużycia środków trwałych jest bardzo wysoki. To również ma bardzo ścisły związek z nieracjonalnością wydobycia, a także wpłynęło na obniżenie wydajności pracy. Najwyższy stopień dekapitalizacji występuje w KWK "Victoria", najniższy ma KWK "Nowa Ruda", tylko dzięki stosunkowo nowym budynkom. Natomiast w pozostałych kategoriach można zaobserwować wielkości zbliżone do innych kopalń. Dotychczasowy przebieg likwidacji kopalń wywołuje także nowe problemy, które w sposób niekorzystny będą oddziaływały na rozwój miast: Wałbrzych, Boguszków-Gorce i Nową Rudę. Podstawowy problem dotyczy rozstrzygnięć odnoszących się do procesu technicznej likwidacji (czy ma ona przybrać formę ostateczną, czy też ma umożliwić w przyszłości dalszą eksploatację). Zależnie od przyjętej koncepcji proponuje się podjęcie następujących działań:¹

- zabezpieczenie wyrobisk w sposób udostępniający ich eksploatację w przyszłości,
- zatopienie wyrobisk kopalń,
- zasypywanie szybów, demontaż urządzeń wyciągowych itp.

---

¹) T. Janczykowski: Problemy środowiska naturalnego niecki wałbrzyskiej w związku z rozpoczętą likwidacją kopalń. Wałbrzych 1991, KWK "Thorez", s.1.

Inne problemy wynikające z faktu likwidacji kopalń, to konieczność rozwiązania problemów związanych z opracowaniem sposobów zabezpieczenia i kontrolowania wydzielania się metanu i innych gazów z górotworu na powierzchnię oraz usunięcie szkód górniczych powstałych po procesie likwidacyjnym.

Jednak do najbardziej niebezpiecznych zagrożeń zalicza się obawy przed niekorzystnymi zjawiskami hydrogeologicznymi. Wiąże się to z tym, że w trakcie 500 letniej eksploatacji wybrano pokłady bliskie powierzchni, które ułatwią nasączenie wodą górotworu, co spowoduje zmiany fizyko-mechaniczne (np. obniżenie gruntu). Efektem tego może być zjawisko osuwania się i odkształcania powierzchni ziemi. Innym niebezpieczeństwem, z tym związanym, jest możliwość wypływania niekontrolowanych wód przez liczne wyrobiska. Oprócz zatapiania terenów, woda może ulec nasyceniu licznymi gazami tam występującymi (np. siarkowodorem, dwutlenkiem węgla czy metanem). To będzie stanowiło poważne zagrożenie dla ludności. Na terenie Czech podczas likwidacji kopalni w Starej Karwinie w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim takie wypadki wystąpiły przez znaczne podniesienie wód gruntowych². Dodatkowym zagrożeniem mogą być zmniejszenia zasobów wód w rzekach, co w wypadku ich dużego skażenia, spowoduje jeszcze nasilenie wzrostu zanieczyszczeń.

Obawy dotyczą także wytworzonej równowagi hydrogeologicznej odnośnie zasobów wód mineralnych w uzdrowiskach, które mogą stopniowo ulec zanikowi (na tle nowych zmian w pobliskich kopalniach).

---

2)T.Janczykowski:opt.cit...s.2.

Do innych podstawowych barier, które wymagają przezwyciężenia, są już wspomniane wcześniej zanieczyszczone elementy środowiska przyrodniczego. Problem ten potęguje fakt, że około 45% zanieczyszczeń atmosferycznych pochodzi z przemysłu ciężkiego i energetycznego Czech oraz wschodnich landów Niemiec³.

W obszarze DŚZW skoncentrowane są liczne odpady przemysłowe. Wpływa to niekorzystnie na i tak zachwianą równowagę ekologiczną. Są one zlokalizowane w formie wysypisk, hałd górniczych oraz osadników odpadów przemysłowych. Obiekty te w ilości 147 zajmują łączną powierzchnię 700 ha i gromadzą około 200 mln ton odpadów⁴. Sytuację w kwestii zanieczyszczania środowiska prezentuje tabela 10.

Jak wynika z powyższego zestawienia, gospodarka w regionie wałbrzyskim "produkuje" duże ilości odpadów, natomiast tylko nieznaczny ułamek jest unieszkodliwiany.

Niezwykle istotny i trudnym do oszacowania, jest problem kosztów prac związanych z ratowaniem środowiska naturalnego. Przybliżone, szacunkowe koszty jednostkowe oceniane są w następującej wysokości⁵:

---

³) Współpraca przygraniczna w ochronie środowiska z ZSRR, Czechosłowacją i Niemcami. Instytut Ochrony Środowiska. Warszawa maj 1990 r. (maszynopis).

⁴) Problemy składowania i utylizacji odpadów w województwie wałbrzyskim. Wałbrzych, kwiecień 1991, s.1.

⁵) J.Pietruszka: Opracowanie wytycznych do oszacowania kosztów prac związanych z ratowaniem środowiska naturalnego woj. wałbrzyskiego. W; "Rozpoznanie i ocena zagrożenia ekologicznego w obszarze dominującej funkcji górniczej w woj. wałbrzyskim", Kraków, Domex, 1991, s.83.

- koszt rekultywacji 1 ha składowiska - ok. 40 mln zł.
- rekultywacji 1 ha terenów rolnych - ok. 25 mln zł,

Tabela 10. Stan środowiska naturalnego w województwie wałbrzyskim oraz przyrównanie jego do średniej krajowej

Wyszczególnienie	Lata			
	1989	1990	1991	1992
1) Emisja przemysłowych zanieczyszczeń powietrza :				
a) pyłowych:				
w woj. wałbrzyskim (tys. ton)	29,3	22,0	16,3	11,0
- ton/km ² :				
w woj. wałbrzyskim	7,0	5,7	3,9	2,6
w kraju	4,8	3,7	3,0	2,2
% zatrzymanych w urządzeniach redukujących:				
w woj. wałbrzyskim	87,2	86,1	87,4	88,6
w kraju	94,9	95,2	95,9	96,8
b) gazowych				
w woj. wałbrzyskim (tys. ton)	38,6	29,9	24,2	19,0
- ton/km ² :				
w woj. wałbrzyskim	9,2	7,6	5,8	4,6
w kraju	16,4	14,3	11,4	10,8
% zatrzymanych w urządzeniach redukujących:				
- w woj. wałbrzyskim	4,0	2,0	1,5	2,0
- w kraju	15,5	15,7	18,1	21,4
2) Odpady przemysłowe:				
w woj. wałbrzyskim -w tys. ton	5511,5	4206,0	3119,1	2535,0
na ton/km ² :				
- w woj. wałbrzyskim	1322,3	1009,1	748,3	608,2
- w kraju	556,5	459,0	562,2	389,7
unieszkodliwione [%]				
- w woj. wałbrzyskim	0,2	0,2	0,3	0,4
w kraju	0,3	0,2	0,3	0,4
3) Ścieki oczyszczone [%]				
w woj. wałbrzyskim	92,9	93,5	90,6	90,4
w kraju	64,8	67,4	69,8	71,3
4) Zużycie wody w hektometrach ³ w woj. wałbrzyskim	105,8	99,2	91,9	86,0

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z Roczników Statystycznych, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993.

- rekultywacji 1 ha terenów leśnych - ok. 12 mln zł,
- koszt obsadzenia 1 ha lasu (ok. 4,5 tys. szt) - ok. 1,5 mln zł,
- koszt budowy oczyszczalni - ok. 100 tys. zł za 1 m³ oczyszczonej wody na dobę.

Przykładowo, dla rekultywacji 700 ha składowisk w regionie konieczna (według tych przybliżonych szacunków) jest kwota 28 mld zł (ceny stałe z 1991 r.).

Innym czynnikiem wpływającym negatywnie na rozwój regionu jest znaczny niedostatek wód głębinowych oraz ograniczone zasoby wód powierzchniowych nadających się na cele komunalne. W rejonach Nowej Rudy, Ząbkowic, Dierzoniowa, Swidnicy, Swiebodzic i Wałbrzycha deficyt wody przekracza 30% (w okresach suszy dochodzi do 50%).

Kolejnym problemem, związanym także ze środowiskiem naturalnym, jest ujemny bilans ciepła w mieście Wałbrzych wynoszący (-) 32,5 Gcal/h i Swiebodzicach (-) 2,5 Gcal/h. Powoduje to wstrzymywanie likwidacji małych lokalnych kotłowni o przestarzałej technologii, uciążliwych dla środowiska z jednej strony, a z drugiej przeznaczenie znacznych kwot na budowę nowej zbiorczej kotłowni oraz modernizację już istniejących. Kwot tych oczywiście nie ma.

Do najistotniejszych barier w rozwoju regionu wałbrzyskiego należy zaliczyć bardzo duże (jak na warunki Polski) i wciąż rosnące bezrobocie. Narastanie tego zjawiska w liczbach bezwzględnych i wielkościach względnych prezentuje tabela 11.

Województwo wałbrzyskie zostało w całości zaliczone do regionów zagrożonych wysokim bezrobociem strukturalnym. W związku z tym może korzystać z uprawnień zagwarantowanych w ustawach:

"w sprawie wydłużenia okresu pobierania zasiłków w regionach administracyjnych (gminach) zagrożonych szczególnie wysokim bezrobociem strukturalnym"⁶ oraz "w sprawie odliczania od dochodu wydatków inwestycyjnych na terenie gmin o szczególnym zagrożeniu

Tabela 11. Liczba bezrobotnych w województwie wałbrzyskim w okresie lipiec 1990 - lipiec 1993 r.

<i>Data</i>	<i>Liczba bezrobotnych (w tys osób)</i>	<i>stopa bezrobocia (w %)</i>
<i>lipiec 1990 r.</i>	<i>15,16</i>	<i>5,3</i>
<i>listopad 1991 r.</i>	<i>54,0</i>	<i>16,6</i>
<i>lipiec 1993 r.</i>	<i>77,9</i>	<i>22,1</i>

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

wysokim bezrobociem strukturalnym"⁷. Obecna stopa bezrobocia wynosząca ponad 22% - jest znacznie wyższa od przeciętnej krajowej (wrzesień 1993 r. - 15%), Należy przy tym zwrócić uwagę, że w ogólnej liczbie bezrobotnych nie ma jeszcze żadnego górnika, a trzeba pamiętać, że około 20 tys. pracowników związanych z węglem stanowi potencjalną "armię" bezrobotnych po likwidacji kopalń. Taki stan odbije się katastrofalnie na regionalnym rynku pracy i sytuacji gospodarczej regionu. Proces ten może ulec wzmocnieniu poprzez narastanie niepokojów i niezadowolenia spo-

---

⁶) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 czerwca 1993 r. Dz.U. nr 45.

⁷) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 czerwca 1993 r. Dz.U. nr 59.

łecznego, co znajduje potwierdzenie w licznych strajkach i protestach.

Kolejną barierą jest poziom usług świadczonych przez instytucje rynku finansowego. Banki (stanowiące podstawę takiego rynku) w regionie nie osiągnęły jeszcze takiego stopnia rozwoju, aby odgrywać rolę inspiratora wspierającego rozwój i restrukturyzację. Oprócz działalności dotyczącej udzielania kredytów (dominuje tu jeszcze wąsko rozumiana specjalizacja), nie prowadzą one praktycznie żadnych innych usług nakierowanych na sektor prywatny.

Wymienione bariery i zagrożenia wynikają z przyjętych i ukształtowanych w przeszłości faktów społeczno-ekonomicznych, do których zalicza się przede wszystkim:⁸

- bierne przejęcie infrastruktury regionu, intensywnie zagospodarowanej przed wojną,
- decydująca rola przemysłu wydobywczego,
- rabunkową gospodarkę zasobami,
- rabunkową eksploatację zastalej infrastruktury przemysłowej, rolnej i społecznej,
- problem rolnictwa górskiego, niska wydajność,
- trudności komunikacyjne miasta Wałbrzych z całym regionem,
- brak lokalnego patriotyzmu i poczucia odpowiedzialności za przyszłość regionu,
- długotrwałe poczucie tymczasowości.

---

8) R. Pustelniak, J. Gruszka: Wstępne założenia do "Restrukturyzacji" to jest plan i realizacja struktury przestrzenno-gospodarczej regionu wałbrzyskiego. Wałbrzych 1991, s.9 - 10.

Te i inne czynniki spowodowały powstanie ostrego kryzysu strukturalnego w gospodarce regionalnej. Skutki tego kryzysu przerastają możliwości władz lokalnych i regionalnych. Wynika to m.in. z faktu, że gospodarka narodowa przeżywa obecnie głębokie złamanie, w związku z czym występuje dotkliwy brak wolnych środków na działania zapobiegające i przewyciężające zagrożenia i bariery występujące w gospodarce regionu wałbrzyskiego.

ROZDZIAŁ 5

KIERUNKI I METODY RESTRUKTURYZACJI REGIONU

5.1. DOTYCHCZASOWE DZIAŁANIA ZWIĄZANE Z REALIZACJĄ PROCESU RESTRUKTURYZACJI

Po II Wojnie Światowej m.in., w wyniku bardzo silnej i ekstensywnej eksploatacji (skutkiem tego była dekapitalizacja i dewastacja majątku produkcyjnego), zaczęły pojawiać się symptomy świadczące o kumulacji negatywnych zjawisk ekonomiczno-społecznych w regionie. Do nich zalicza się: duży poziom bezrobocia, dewastację środowiska naturalnego, załamanie działalności gospodarczej w podstawowych dotychczas dziedzinach wytwórczych i inne. Pod wpływem nasilenia się niektórych z tych negatywnych tendencji podejmowano działania mające na celu neutralizację skutków kumulowania się ich negatywnego oddziaływania. Był to proces złożony i wielce skomplikowany. Dlatego dopiero w październiku 1968 r. opracowano dokument pt. "Wstępny projekt koncepcji rozwoju Wałbrzycha i powiatu wałbrzyskiego"¹. Następny dokument dotyczący zmian w regionie to "Materiały studialne do programu rozwoju ziem górskich województwa wrocławskiego w latach 1970 - 1975". Ten program opracowano w 1971 roku we Wrocławiu w ramach prac koordynowanych przez WKP. Kolejny sporządzony projekt pt. "Program rozwoju regionu Sudetów" - opracowało w 1979 r. Biuro Planowania Regionalnego we Wrocławiu². Okazało

---

¹) Wstępny projekt koncepcji rozwojowej Wałbrzycha i powiatu wałbrzyskiego. Wałbrzych 1968 MRN i PRN IX.

się, że we wszystkich tych opracowaniach wskazano na czynniki hamujące rozwój i proponowano pożądane kierunki zmian. Jednak żaden z tych przykładów nie został ostatecznie zrealizowany w pełnym zakresie efektów rzeczowych.

W dekadzie lat osiemdziesiątych także nie podejmowano większych inicjatyw programujących, gdyż kryzys gospodarczy w Polsce powodował "odłożenie" tych badań na pomyślniejsze lata. Prace z tych lat prowadzono jedynie w celu udokumentowania zasobów węgla. Według Raportu Komisji Górniczej "Solidarności" z 20.02.1990 r. - wynikało, że dokumentację wykonano błędnie, gdyż niewłaściwie oszacowano 60% pokładów. Podane w dokumencie wyliczenia zasobów były fikcyjne, gdyż prawdopodobnie chodziło o tzw. "odroczenie" w czasie likwidacji kopalń zagłębia. M.in. na podstawie tak spreparowanej dokumentacji PWE "Dolny Śląsk" podjęło działania mające na celu reorganizację i restrukturyzację poprzez połączenie trzech kopalń w oparciu o budowany szyb "Kopernik"³ w jedną całość. Jednak inwestycja ta była błędna. Nieprawidłowa lokalizacja nowego szybu tj. centralnie w regionie wyeksploatowanym spowodowałaby wydłużenie dróg w kierunku przodków eksploatacyjnych. To jednocześnie wpłynęłoby na podwyższenie temperatury, co w efekcie oznaczałoby po uruchomieniu, konieczność skrócenia pracy do 4 godzin. Na realizację tego

---

2) Program rozwoju Sudetów. Wrocław, Biuro Planowania Regionalnego 26VII, 1979 (maszynopis).

3) Charakterystyka przemysłu województwa wałbrzyskiego. Stan faktyczny i możliwości restrukturyzacji przemysłu węglowego i paliwowego. Wałbrzych, Urząd Wojewódzki 1989, s. 14.

przedsięwzięcia wydatkowano bardzo znaczne nakłady. W roku 1989 zaniechano kontynuowania tej inwestycji z braku perspektyw opłacalności.

Od początku roku 1989 podejmowano liczne działania w celu powstrzymania negatywnych procesów zachodzących w regionie. Do nich, w oparciu o dokonaną analizę, można m.in. zaliczyć następujące poczynania:

W październiku 1989 r. - opublikowano opracowanie pt. "Wstępne założenia do programu restrukturyzacji przemysłu województwa". W nich dokonano oceny zasobów stanu przemysłu regionu i wskazano na konieczność dokonania przekształceń w jego strukturze. Natomiast już w listopadzie 1989 r. URM zażądał przekazania teleksem podstawowych wskaźników techniczno-ekonomicznych dotyczących regionu.

Na posiedzeniu kolegium wojewody w grudniu 1989 r. przedstawiono opracowanie pt. "Charakterystyka przemysłu województwa wałbrzyskiego: stan faktyczny i możliwości restrukturyzacji przemysłu węglowego i paliw". Tymczasem w styczniu w Urzędzie Wojewódzkim opublikowano kolejne studium pt. "Wstępna koncepcja restrukturyzacji przemysłu województwa wałbrzyskiego".

W kwietniu 1990 r. odbyło się spotkanie delegacji wałbrzyskiej z przedstawicielami resortów centralnych. Na spotkaniu tym próbowano wskazać możliwości i kierunki przeobrażeń poszczególnych dziedzin życia w regionie.

Pod wpływem napięć i niepokojów społecznych w maju 1990 r. opracowano dokument pt. "Problemy restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego", który następnie przedłożono komisjom sejmowym, w celu udokumentowania narastania depresji gospodarczo-społecznej

w regionie i konieczności dokonania kompleksowej przebudowy. Także w dniu 24 maja 1990 r. na podstawie umów między państwowych powołano w Paryżu w Ministerstwie Przemysłu (kierowanym przez Jacques'a Cherege'a) - Komitet Pilotażowy Wałbrzycha pod przewodnictwem Michela Boue⁴.

W oparciu o materiały zebrane przez dwie misje rządu francuskiego ogłoszono we wrześniu 1990 r. projekt pt. "O gospodarczą restrukturyzację zagłębia węglowego i województwa wałbrzyskiego" oraz uzupełniający go a zarazem będący jego rozszerzeniem dokument pt. "Szkolenie zawodowe w Basenie Zatrudnienia i Województwa"⁵.

Równolegle z tym we wrześniu także w Urzędzie Wojewódzkim w Wałbrzychu opracowano: "Założenia programu restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego".

W dniu 15.10.1990 r. powołano Pełnomocnika Rządu ds. Restrukturyzacji Regionu Wałbrzyskiego, w randze dyrektora generalnego w Ministerstwie Pracy i Polityki Socjalnej⁶. Także jesienią 1990 r. po licznych sporach proceduralnych podjęto decyzję o powołaniu Regionalnej Agencji Restrukturyzacji jako spółki akcyjnej. W skład założycieli tej spółki wchodził m.in.: Fundusz Zmian Strukturalnych i Urząd Wojewódzki w Wałbrzychu. Agen-

---

⁴) Suplement do informacji o dotychczasowych działaniach na rzecz restrukturyzacji gospodarki województwa wałbrzyskiego z 11 października 1990 r. Wałbrzych WRG UW.

⁵) Szkolenie zawodowe w Basenie Zatrudnienia i Województwa. Misja badawcza w Polsce. AFPA. Wałbrzych wrzesień 1990.

⁶) Uchwała Rady Ministrów z 25.10.1990 r.

cja ta faktycznie rozpoczęła funkcjonować w maju 1991 r.

Inną decyzją podjętą w tym okresie, były ustalenia dotyczące powołania w Wałbrzychu Banku Restrukturyzacji SA⁷.

Ponadto w grudniu 1990 r. trzy kopalnie zagłębia postawiono w stan likwidacji. Decyzję tą podpisał Minister Przemysłu (końcową datą likwidacji jest 31 grudnia 1995 r. - ostatnia czwarta kopalnia została postawiona w stan likwidacji decyzją Ministra Przemysłu z dnia 22 stycznia 1992 r., decyzja weszła w życie z dniem 1 kwietnia 1992 r.).

W grudniu 1990 r. opracowano także Program restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego w zakresie budownictwa, gospodarki komunalnej i infrastruktury technicznej. Twórcą tego opracowania jest Wydział Infrastruktury Technicznej w Urzędzie Wojewódzkim.

Na żądanie przedstawicieli regionu w marcu 1991 r. na terenie miasta Wałbrzycha dochodzi do spotkania strony rządowej (pod przewodnictwem ówczesnego wicepremiera i ministra finansów L. Balcerowicza) z reprezentantami regionu. Mimo dość rzeczowej i ostrej dyskusji, nie osiągnięto pokładanych celów tj. większego zaangażowania się centrum w sprawę przebudowy regionu. W marcu 1991 r. ukazuje się także opracowany na zlecenie pełnomocnika rządu projekt pt. "Program Restrukturyzacji województwa Wałbrzyskiego" opracowany przez zespół pod kierunkiem prof. M. Egemana. Jest to wersja wstępna rozbudowana następnie i uzupełniona. Program ten został przyjęty wstępnie przez sejmik samorządowy województwa. Jednak nie nadano mu formy dokumentu

---

⁷) Statut Banku Restrukturyzacji SA w Wałbrzychu (projekt), Wałbrzych, UW 1990.

rządowego (wg zastrzeżeń Ministra Przekształceń Własnościowych i Ministra Finansów program ten nie spełnia podstawowych wymogów stawianych przed takim dokumentem).

W dniach 17 - 18 czerwca zorganizowano seminarium pt. "Stan obecny i potrzeby w zakresie opracowań prognostycznych, planistycznych i instruktażowo-metodycznych związanych z restrukturyzacją regionu wałbrzyskiego". Podstawowym celem tej konferencji było ustalenie tego co dotychczas osiągnięto w kierunku przebudowy. Była to jednocześnie inauguracja działania Agencji Rozwoju Regionalnego SA. w Wałbrzychu. Drugim organizatorem było Biuro Doradztwa "Mabager" IOPM ORGMASZ z Warszawy⁸.

We wrześniu 1991 r. w dniach 16 - 20 obradowała konferencja nt. "Ekonomicznych i społecznych aspektów restrukturyzacji regionalnej". Organizatorami m.in. byli; Stowarzyszenie Inicjatyw Polsko-Niemieckich we Wrocławiu oraz Fundacja im. Friedricha Eberta, Przedstawicielstwo w Polsce z Warszawy. Konferencja ta miała charakter międzynarodowy i jednym z celów było zapoznanie się z doświadczeniami zagranicznymi. Efektem konferencji była m.in. wydana 1992 r. książka pt. "Ekonomiczne i społeczne aspekty restrukturyzacji".

W IV kwartale 1991 r. i pierwszym kwartale 1992 r. NIK przeprowadził kontrolę przebiegu procesów restrukturyzacji w regionie. Wyniki ujawniły wiele nieprawidłowości, które zostaną omówione w

---

⁸) Stan obecny i potrzeby w zakresie opracowań prognostycznych, planistycznych i instruktażowo-metodycznych związanych z restrukturyzacją regionu wałbrzyskiego. Agencja Rozwoju Regionalnego SA w Wałbrzychu. Wałbrzych lipiec 1991.

dalszej części pracy.

W pierwszej połowie 1992 r. nastąpiła rezygnacja misji francuskiej. Decyzja o tym została podana na konferencji prasowej zorganizowanej we Wrocławiu w byłym Klubie Dziennikarza przez jej koordynatora Yves Renaudin. Główne powody, którymi uzasadniano tą decyzję to m.in. nie utworzenie regionalnego funduszu gospodarczego (powstał w terminie późniejszym), brak zapisu w ustawie budżetowej odnośnie wprowadzenia ułatwień oraz ulg finansowych i prawnych mających na celu pomoc w inplantacji przedsiębiorstw zagranicznych w regionie, bierna postawa rządu.

W dniu 19 listopada 1992 r. pod wpływem nasilenia się niepokojów społecznych w regionie (m.in. w formie strajku regionalnego) powstał Międzyresortowy Zespół do spraw Restrukturyzacji Regionu Wałbrzyskiego pod przewodnictwem podsekretarza stanu w Ministerstwie Przemysłu i Handlu E. Nowaka (który po rozmowach podał się do dymisji, jego miejsce zajął Minister Przemysłu i Handlu). Miał on za zadanie przyspieszyć i usprawnić proces restrukturyzacji. Ustalenia te częściowo nie weszły w życie. Zespół ten przestał istnieć po wyborach we wrześniu 1993 r.

W wyniku ustaleń wspomnianego zespołu, a także pod wpływem sporów kompetencyjnych między Pełnomocnikiem Rządu ds. Restrukturyzacji a Wojewodą Wałbrzyskim oraz Ministerstwem Przemysłu i Handlu dnia 12 grudnia 1992 r. URM postanowił, że likwidacji ulegnie biuro i Urząd Pełnomocnika Rządu. Kompetencje w zakresie restrukturyzacji w regionie przejął wojewoda, stając się równocześnie Pełnomocnikiem Rządu ds. Restrukturyzacji Województwa Wałbrzyskiego. Równocześnie w tym okresie powstała Fundacja Regionu Wałbrzyskiego, na czele którego stanął były pełnomocnik rządu.

W początku 1993 roku (o czym już szerzej było wcześniej wspomniane) na mocy ustawy o przedsiębiorstwach państwowych resort przemysłu, dokonał połączenia trzech kopalń wałbrzyskich w jedno przedsiębiorstwo KWK "Wałbrzych".

W czerwcu 1993 r. Biuro ds Restrukturyzacji Urzędu Wojewódzkiego i Agencja Rozwoju Regionu opracowała i zaprezentowała "Plan rozwoju województwa wałbrzyskiego". Według autorów określany jest jako trzecia ostateczna próba kompleksowego zaprogramowania przekształceń regionu.

W wyniku zmian politycznych w kraju pod koniec listopada 1993 r. dotychczasowy wojewoda J.Świtenki został zastąpiony przez H.Gołębiowskiego. Oznacza to równocześnie zmianę na stanowisku Pełnomocnika Rządu. Z wojewodą odeszli dotychczasowi animatorzy przemian w regionie, pracujący w urzędzie wojewódzkim.

Działań i wydarzeń mających na celu dokonanie przekształceń w strukturze społeczno-gospodarczej regionu było więcej, jednak nie wszystkie są istotne i nie odegrały znaczącej roli. Dlatego zostały powyżej zaprezentowane najistotniejsze.

Jednak mimo tak licznych działań i zamierzeń, w odczuciu społecznym oraz w wynikach kontroli NIK-u, wskazuje się na wiele zjawisk niekorzystnych.

Ogólnie restrukturyzacja regionu wałbrzyskiego oceniana jest jako negatywny przykład przeprowadzenia procesu restrukturyzacji regionów depresji. W ramach tego procesu dotychczasowe działania ograniczyły się w zasadzie tylko do czynności przygotowawczych w sferze organizacyjnej, prawnej, instytucjonalnej i finansowej, przy czym wprowadzone rozwiązania nie tworzyły warunków sprzyja-

jących dokonywaniu przeobrażeń w regionie.

W raporcie NIK zwraca się szczególną uwagę na brak koordynacji procesów restrukturyzacji w trzech osobnych ośrodkach (pełnomocnik rządu, wojewoda i działającego z upoważnienia ministra przemysłu i handlu - koordynatora likwidacji kopalń). Między tymi ośrodkami dochodziło także do licznych sporów kompetencyjnych, wynikających m.in. z braku istnienia uregulowań wzajemnego współdziałania⁹. W końcu 1992 r. doprowadzono do częściowego rozwiązania tej niekorzystnej sytuacji. Jednak mimo tego, że wojewoda poprzez przejęcie obowiązków pełnomocnika rządu stał się głównym podmiotem restrukturyzacji, to do chwili obecnej (początek stycznia 1994 r.) nie przekazano mu uprawnień organu założycielskiego w stosunku do likwidowanych kopalń mimo zapewnień i uzgodnień poczynionych w końcu 1992 r. Bez tych uprawnień nie jest możliwa prawidłowa realizacja przez wojewodę procesu restrukturyzacji.

We wszystkich opracowaniach dotyczących restrukturyzacji tego regionu zwraca się uwagę na szczupłość środków finansowych. Dlatego naganne jest niewykorzystanie możliwości finansowania przedsięwzięć restrukturyzacyjnych w regionie ze źródeł środków budżetowych, z niewydatkowanej dotacji do likwidacji kopalń. Kwota 43 mld zł, nie wydatkowana na ten cel w 1991 r. została przejęta przez Państwową Agencję Węgla Kamiennego w Katowicach¹⁰.

Negatywnie oceniona została również działalność Agencji Restrukturyzacji Regionalnej i Agencji Inicjatyw Lokalnych. Ich

---

9)Obraz Regionu. W:"Życie Gospodarcze" nr 36, 1992, s. 8.

działalność kredytowa do połowy 1992 r. przyniosła według deklaracji pożyczkobiorców powstanie tylko 300 nowych miejsc pracy. Długotrwała procedura towarzysząca utworzeniu Funduszu Regionu Wałbrzyskiego poddana została także krytyce, od chwili wzmiankowania do utworzenia Funduszu minęło prawie trzy lata. Dotychczas nie powstał Bank Restrukturyzacji Regionu, mimo opracowania statutu i przygotowania wstępnej siedziby na ul. Zamkowej. Łączne koszty poniesione na prace związane z tym projektem wyniosły 600 mln zł. Taki stan wynika m.in. z faktu, że do chwili obecnej NBP i MF wstrzymują się z wydaniem pozytywnej opinii. W chwili obecnej zaniechano wszelkich prac związanych z tym przedsięwzięciem. Bank ten miał finansować konkretne przedsięwzięcia restrukturyzacyjne i inwestycyjne, tworzenie nowych miejsc pracy oraz prowadzenie robót publicznych.

Nie zrealizowano także przewidzianych w programach restrukturyzacji specyficznych rozwiązań ekonomicznych. Dotyczy to utworzenia wolnego obszaru celnego w Wałbrzychu, a także nadania wojewodzie statutu specjalnej strefy ekonomicznej. Decyzje te należą do kompetencji organów centralnych.

Proces likwidacji kopalń został niewłaściwie przygotowany i wadliwie jest realizowany. Kopalnie zostały postawione w stan likwidacji zanim został opracowany program restrukturyzacji. Przepisy, które wykorzystano do likwidacji 3 kopalń wałbrzyskich dotyczą przedsiębiorstwa państwowego, natomiast nie uwzględniono przepisów Prawa Górniczego, które ustalają szcze-

---

¹⁰⁾ Informacja o wynikach kontroli przebiegu restrukturyzacji regionu wałbrzyskiego, NIK, Warszawa 1992, s. 7.

gólny tryb likwidacji zakładów górniczych. W wypadku KWK "Nowa Ruda" w rozumieniu przepisów o przedsiębiorstwie państwowym nie została ona postawiona w stan likwidacji. Natomiast postawiono w taki stan tylko, zgodnie z Prawem Górniczym, jej podziemny zakład górniczy.

Ministerstwo Przemysłu i Handlu nie przeprowadziło postępowania przygotowawczego obejmującego m.in. program likwidacji kopalń. Obowiązki takie nałożono na likwidatorów. Oni, nie znając ostatecznych ustaleń Ministerstwa co do sposobu likwidacji (czy ma to być z zabezpieczeniem złóż czy też wyrobiska mają kasacji oraz czy będzie prowadzona eksploatacja "antracytu"), nie są w stanie dokonać takich opracowań. Konsekwencją jest brak konkretnych projektów technicznych, określających gospodarke zasobami i sposobów likwidacji wyrobisk górniczych uwzględniających stosunki wodne oraz ochronę powierzchni. Brak także harmonogramów likwidacji i ograniczenia zatrudnienia oraz wymaganych Prawem Górniczym planów ruchu obejmujących cały proces likwidacji. W wyniku takich rostrzygnięć wysuwane są coraz to nowe koncepcje i terminy likwidacji kopalń, natomiast w kopalniach niewiele ulega zmianom (poza pogarszaniem się warunków pracy). Mimo porozumień zawartych między związkami zawodowymi a stroną rządową, obejmujących ustalenie specjalnych osłon socjalnych dla zwalnianych pracowników kopalń nie podjęto żadnych konkretnych działań, co w powiązaniu z brakiem tworzenia dla górników nowych miejsc pracy stawia pod znakiem zapytania terminy likwidacji kopalń.

Pomimo nieprawidłowości w przygotowywaniu, organizowaniu i finansowaniu procesów restrukturyzacji Rada Ministrów

nie rozpatrzyła przygotowanego w II półroczu 1991 r. projektu w sprawie zarządzania procesami restrukturyzacji gospodarki regionu wałbrzyskiego. Za przykład niegospodarności może posłużyć Fabryka Porcelany Książ, która mimo dużych możliwości rozwojowych, poprzez błędne decyzje zarządzające, została postawiona w stan likwidacji. Została ona wykupiona za kwotę odpowiadającą zadłużeniu (wartość fabryki była oceniana wyżej), przy czym Izba Skarbowa w Wałbrzych przesunęła terminy płatności wobec budżetu w stosunku do nowych nabywców prawie o rok. Według ustaleń NIK, kierownictwo fabryki jak i instytucje nadzorujące i współpracujące nie potrafiły ani podjąć skutecznych działań dla uratowania fabryki przed bankructwem ani także osiągnąć godziwą cenę jej sprzedaży .

Koszty pomocy ekspertów z Francji były bardzo wysokie. Dzień pracy eksperta kosztował 8 tys. franków francuskich. W ciągu trwania współpracy wydano na ten cel 3,6 mln franków¹¹. Efektem prac był fragmentaryczny opis stanu istniejącego mało przydatny w procesie przebudowy.

Dotychczasowe działania restrukturyzacyjne (pomimo uznania przez rząd przebudowy regionu wałbrzyskiego jako pilotującej dla regionów o szczególnym zagrożeniu bezrobociem strukturalnym), podjęto w 1990 r. bez sprecyzowania i zhierarchizowania kierunków przekształceń oraz ustalenia strategii postępowania i źródeł finansowania. Opracowany wadliwy program nie został dotychczas skorygowany i rozpatrzony przez właściwe orga-

---

¹¹) M. Opałło: Przestrzenne aspekty restrukturyzacji przemysłu a rozwój regionalny. IRiSS. Warszawa 1993, s. 108.

ny rządu. Brak instytucji finansowego wspierania przedsięwzięć restrukturyzacyjnych w regionie spowodował, że nawet udostępnione skromne środki finansowe nie zostały w pełni wykorzystane.

Duży wpływ na niekorzystny przebieg zjawisk miało swoiste postępowanie instytucji rządowych, których aktywność przejawiała się głównie w podejmowaniu licznych ustaleń i zobowiązań z reguły nie realizowanych.

Dlatego wydają się konieczne działania zmierzające do przewartościowania dotychczasowej polityki państwa w zakresie przekształceń regionalnych, a zwłaszcza wyraźnego skonkretyzowania zakresu form interwencjonizmu państwowego w tej dziedzinie.

5.2. CHARAKTERYSTYKA WARIANTÓW PROGRAMÓW RESTRUKTURYZACJI DOTYCHCZAS OPRACOWANYCH DLA REGIONU WAŁBRZYSKIEGO

Przy przebudowie gospodarki regionu niezwykle istotnym zagadnieniem jest opracowanie programu restrukturyzacji. Program taki musi być kompleksowy, czyli powinien uwzględniać nie tylko stan obecny, cele przeobrażeń, środki i narzędzia, ale także zawierać scenariusz przebiegu tych przemian. Kolejną cechą tego programu to elastyczność, czyli możliwość dokonywania modyfikacji w trakcie realizacji.

W regionie wałbrzyskim podjęto liczne działania (o czym była mowa w poprzednim punkcie) stanowiące próby opracowania programów restrukturyzacji. W wyniku tych prac sporządzono kilka projektów. Chronologicznie pierwszym było opracowanie pt. "Założenia programu restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego". Opracowanie to wykonano w Wydziale Rozwoju Gospodarczego Urzędu Wojewódzkiego w Wałbrzychu i opublikowana w miesiącu wrześniu 1990 r.

Treść założeń tworzą dwa rozdziały, zbiór 7 map oraz aneks opartu na wybranych danych statystycznych charakteryzujących strukturę społeczno-gospodarczą regionu wałbrzyskiego.

Rozdział pierwszy pt. "Uzasadnienie i uwarunkowania restrukturyzacji" w pierwszej dominującej części opisuje poszczególne elementy charakteryzujące gospodarkę i warunki społeczne oraz przy-

rodnicze regionu. Jest to typowo część opisowo-informacyjna. Autorzy w sposób kompleksowy eksponują podstawowe elementy struktury regionu wałbrzyskiego. Jednak jest to opis bardzo syntetyczny, odnoszący się do gospodarki województwa. Takie ujęcie (konieczne z punktu widzenia objętości) zawiera fragmentaryczną prezentację regionu wałbrzyskiego. W drugiej części rozdziału pierwszego opisano przesłanki przemawiające za koniecznością restrukturyzacji województwa. M.in. wymienione są ogólne, zdaniem autora, uniwersalne kryteria decydujące o podjęciu działań rozpoczynających przebudowę gospodarki. Następnie wskazano zagrożenia płynące w przypadku kontynuowania dotychczasowego modelu rozwojowego. W zakończeniu zamieszczono krótki ustęp (1/2 formatu A5) zatytułowany "oczekiwania społeczne regionu - cel restrukturyzacji". Wbrew tytułowi wspomina się tylko o negatywnych nastrojach społecznych oraz o tym "..., że centralne resorty wykazują brak dostatecznego zrozumienia wagi sytuacji..."¹. Ponadto formułuje się postulat powołania przy Wojewodzie Rady Regionalnej ds. Restrukturyzacji.

Rozdział drugi nosi tytuł "koncepcja programu restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego". Na wstępie autorzy piszą, że "wybór strategii działań restrukturyzacyjnych następować musi w porozumieniu wszystkich zainteresowanych podmiotów"². Natomiast ich koncepcja ma charakter propozycji, które składają się na następującą sekwencję - opisną poniżej.

---

¹) Założenia programu restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego. Wałbrzych 1990, UW.s. 19.

²) j.w. s.20.

Na wstępie budowy programu (według autorów) należy określić "docelowy preferowany model rozwoju gospodarki - cel restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego". Jednak jak to zaznaczona na str. 21, ze względu na przyczyny zewnętrzne dokonano tylko opisu ramowego zarysu docelowego kierunku rozwoju gospodarki regionu. Poza ogólnymi sformułowaniami dotyczącymi tego, że konieczne jest opracowanie ekspertyzy (wskazuje się tutaj na ekspertów zagranicznych - prawdopodobnie francuskich) oraz, że w przyszłości gospodarka regionu ma być analogiczną do "nowoczesnych gospodarek rynkowych..."³. Ponadto wymienia się następujące konkretne cechy modelu docelowego. Po pierwsze, dominującą ma być własność prywatna. Dalej - przemysł ma być oparty na technologiach proekologicznych. Dominującą branżą powinna być elektronika. Nową dziedziną, na którą wskazuje ten dokument, powinna być produkcja urządzeń ochrony środowiska. Natomiast w turystyce widziany jest przyszłościowy atut regionu.

W drugim podpunkcie wymienia się "etapy i narzędzia restrukturyzacji". W tej części założeń wskazano na tzw. "przedsięwzięcia bazowe", które mają wyprzedzić i przygotować program restrukturyzacji. Jest to zagadnienie dość istotne i mimo skrótowego ujęcia opracowano je w sposób dobry i stanowiący jedną całość. Natomiast w części dotyczącej narzędzi wymienia się tylko przekrój instytucjonalny, który sprzyjałby przeprowadzeniu restrukturyzacji. (W jego skład zaliczono m.in. Agencję Restrukturyzacji, Specjalną Strefę Ekonomiczną, Wolny Obszar Celny, Regionalny Bank Restrukturyzacji)⁴. Omawiając i wskazując na ułatwienia

---

^{4;3}) j.w. s. 21. i s. 30.

oraz charakter tych instytucji w procesie restrukturyzacji. W trzeciej części rozdziału drugiego opisano "rolę i zadania podmiotów uczestniczących w restrukturyzacji". Wbrew tytułowi wspomina się tutaj tylko o samorządzie lokalnym, instytucjach wojewódzkich i centralnych, które zaprezentowano w sposób marginalny. Na zakończenie drugiego rozdziału sformułowano propozycje dotyczące przykładowego programu restrukturyzacji w zakresie: górnictwa, budownictwa mieszkaniowego, rolnictwa i gospodarki żywnościowej oraz turystyki. Niestety niewskazano kierunków konstrukcji programu, jedyne podkreślono konieczność likwidacji kopalń. W bardzo skrótowej formule opisano przyczyny i konieczności tych likwidacji. Są to jedynie powtórzenia tez wcześniej już opisanych. Inne powtórzenia dotyczą zanieczyszczenia środowiska, zaniedbania w sferze infrastruktury. Należy podkreślić, że wskazane poczynania mają charakter tylko przykładowy albo zawierają propozycję rozstrzygnięć wariantowych. Nie stanowią jednak kompletnego programu strategii przekształceń strukturalnych.

W końcowej części założeń zamieszczono podsumowanie stanowiące syntetyczne streszczenie treści przy równoczesnym sformułowaniu wniosków i wskazaniu "idei" modelu docelowego.

Opracowanie to ma charakter jedynie opisowy i informacyjny. Na treści zaważył dobrze opracowany rozdział pierwszy oraz mapy i aneks w postaci tabel statystycznych. Natomiast próba podjęcia wskazań dotyczących kierunków, sposobów i narzędzi restrukturyzacji jest zbyt ogólna oraz fragmentaryczna. To powoduje, że przy powtórzeniach prawd oczywistych (typu - o konieczności restrukturyzacji czy likwidacji kopalń) nie odpowiada tytułom

poszczególnych części opracowania. Tytuł całego opracowania też jest zbyt obszerny. Mimo tych wad, opracowanie jest pierwszą kompleksową pracą dotyczącą restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego.

Innym projektem dotyczącym przebudowy regionu była praca opublikowana 25 września 1990 r. przez Misję Rządu Francuskiego pt. "O Gospodarczą Restrukturyzację zagłębia węglowego i województwa wałbrzyskiego" oraz suplement który się ukazał w tym samym czasie pt. "Szkolenie zawodowe w basenie zatrudnienia i województwa".

Ekspertyza została opracowana w sierpniu i wrześniu 1990 r. i składa się z pięciu części.

Część pierwsza pt. "Cele i lokalne uwarunkowania restrukturyzacji" na wstępie prezentuje problematykę zamknięcia kopalń i ich konsekwencji dla regionu. Następnie wspomiane są "mocne punkty"⁵ gospodarki w sensie branżowym. To jednak nie bardzo wiąże się z poprzednim wątkiem (sama prezentacja raczej akcentuje słabe strony). Dalej autorzy wspominają o problemie bezrobocia łącząc ten proces z faktem zamknięcia kopalń. Następnie wymienione są miasta o gospodarce monokulturowej. Kolejnym zagadnieniem jest "zanieczyszczenie środowiska i deficyt zaopatrzenia w wodę"⁶. W tej części prezentuje się poszczególnych komponentów środowiska jak: powietrze i woda. Proces recesji demograficznej w regionie

---

⁵) O gospodarczą restrukturyzację zagłębia węglowego i województwa wałbrzyskiego. Misja francuska. 25 września 1990, Wałbrzych, s.8.

⁶) j.w. s.12.

w latach 80-tych to kolejny problem poruszany w ekspertyzie. W dalszej części opisano bardzo ogólnie problem prywatyzacji, wskazując na zalety sektora prywatnego. Metody prywatyzacji omówiono w sposób bardzo powierzchowny, tj. ograniczając się jedynie do idei akcjonariatu pracowniczego i kapitału prywatnego. W kolejnym fragmencie tego opracowania następuje ogólna prezentacja sytuacji politycznej w regionie (określana jako niepewna). Ta część opracowania sporządzona jest fragmentarycznie i dotyczy mało istotnych problemów. Praktycznie nie zawiera istotnego przyczynku w ogólnej problematyce pracy. Przykładowo stwierdzenie że, ryzyko wybuchu społecznego to efekt m.in. "konserwatyzmu górników i ich skłonności do uporów" albo "mała skłonność robotników Wałbrzycha w ostatnich czasach, do wspólnych protestów i akcji bezpośrednich (strajki, manifestacje)", to czynnik niesprzyjający wybuchowi społecznemu⁷.

Następnie sformułowano problem, który skupia się na tym, że kopalnie "są skazane na zamknięcie w przeciągu krótszego lub dłuższego okresu"⁸. Dalej w sposób ogólny i skrótowy prowadzi się rozważania o konsekwencjach dla regionu płynących z tego faktu.

W drugiej części raportu pt. "tworzenie miejsc pracy" są podane konkretne przykłady projektów roku 1990, a dotyczące podjęcia działalności gospodarczej. Wymieniono tu m.in. gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwa towarzyszące (przykład gminy Mieroszów). Następnie zaprezentowano przykład z zakresu budownictwa (przykład

---

7) j.w. s.19.

8) j.w. s.20.

dotyczy WPB, które już nie istnieje) oraz innych jedenaście dziedzin w oparciu o konkretne przedsiębiorstwa, z których także część już nie istnieje, inne zostały sprywatyzowane, a niektóre jak np. ZPMG "Wamag" dalej brykają się z problemami (raczej przyczyniając się do powiększania liczby bezrobotnych niż ich zmniejszania).

Wybór omawianych jednostek gospodarczych i problemów wydaje się być przypadkowy i mało istotny dla strategii restrukturyzacji. Tak zaprezentowany materiał nie wniósł nic nowego i istotnego do elementów twórczych dotychczasowych opracowań.

Trzecia część, zatytułowana "restrukturyzować działalność gospodarczą". Układ treści koncentruje się na omówieniu takich rodzajów działalności gospodarczej jak: "rolnictwo i przemysł rolno-spożywczy", "budownictwo i inżynieria lądowa", "branża kaolinu", "branża drzewna", "przemysł tekstylny i odzieżowy", "turystyka" i "kultura i zamierzenia kulturalne". W takiej samej kolejności opisano możliwości, przeszkody i bariery oraz niektóre działania podjęte w wymienionych elementach gospodarki regionu. W tej części opisywanego opracowania przytoczone są dane statystyczne, jednak w sposób wrywkowy i nie zawsze reprezentacyjny. Czwarta część pt. "odnowić miasta" prezentuje wybrane problemy większych miast województwa. Dotyczy to przede wszystkim infrastruktury (remontu i budowy mieszkań, produkcji i dystrybucji wody oraz zbieranie i oczyszczanie ścieków). Prezentacja tych dziedzin ma także ogólny charakter, dotyczy często danych zawartych w planach lat 80-tych, nigdy nie wykonanych (np. str. 102 - 103, na których prezentowane są wstrzymane budowy w poszczególnych miastach i ilość mieszkań nie

oddanych do użytku).

Ostatnia część opracowania nosi tytuł "przekształcić otoczenie gospodarcze". W części tej omawiane są takie elementy gospodarki regionalnej jak: komunikacja, system bankowy, izby zawodowe, woda, informacja. M.in. w punkcie "połączenia lotnicze" następuje omówienie połączeń Francji z Wałbrzychem poprzez szczegółową kalkulację ceny biletu, godzin odlotu z Paryża do Warszawy i dalej do Wrocławia. Wspomina się także o połączeniu kolejowym. Wymienione elementy są uznane przez autorów jako bariery rozwoju i przyszłych działań restrukturyzacyjnych.

Projekt ten nie można określić mianem programu restrukturyzacyjnego. W sposób bezpośredni nie określa on modelu docelowego gospodarki, brak konkretnych scenariuszy i narzędzi oraz sposobów i procedur dokonywania przemian. Jest to tylko opis niektórych elementów układu społeczno-gospodarczego regionu. Ekspertyza ta spotkała się z chłodnym przyjęciem ze strony władz polskich tak na szczeblu centralnym jak i lokalnym.

Dnia 30 marca 1991 r. opublikowano "Program Restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego". Program ten opracowano na zlecenie Pełnomocnika Rządu ds. Restrukturyzacji, autorami był zespół prof. M. Egemana. Program ten przez dłuższy czas traktowany był jako ostateczny, pojawiło się także kilka różnych jego wersji.

Autorzy zastosowali dwa różne ujęcia, jedno z punktu widzenia gałęziowego, drugie terytorialnego. Takiemu kryterium odpowiada też podział pracy, na który składają się dwie zasadnicze części. Pierwsza część nosi tytuł "restrukturyzacja województwa wałbrzyskiego w podstawowych dziedzinach działalności gospodarczej

i społecznej". Opracowanie składa się z dziesięciu rozdziałów omawiających podstawowe dla województwa wałbrzyskiego sfery życia: przemysł, rolnictwo, handel, leśnictwo, turystyka, handel, oświata, ochrona zdrowia, problemy ekologiczne oraz problemy infrastrukturalne. W poszczególnych częściach identyfikuje się te strefy, analizuje się stan obecny, stawia diagnozę i ogólnie zakreśla się kierunki zmian. Określa się też metodę realizacji tych zmian. Chociaż raczej wskazuje się tutaj na obowiązujące rozwiązania i na rolę organów administracji centralnej, regionalnej i lokalnej, co nie stanowi novum. Autorzy często ograniczają się do wysuwania postulatów np. "O odpowiednie wyekwipowanie wałbrzyskiego oddziału "policji ekologicznej" powinno zadbać Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa"⁹. Stwierdzenie to jest niewątpliwie słuszne, ale nie wiąże się w sposób bezpośredni z możliwościami kompetencyjnymi organów prowadzących restrukturyzację. Inny przykład to stwierdzenie, że konieczna jest "likwidacja ekologicznej klęski lasów"¹⁰. Jest to postulat także słuszny, ale bez wskazania środków i sposobów realizacji nie jest zbyt łatwy do przeprowadzenia. W części poświęconej górnictwu bardzo rzeczowo ukazano w punktach kierunki restrukturyzacji górnictwa. Jednak przy metodach restrukturyzacji i źródłach finansowania następuje zbyt duże uogólnienie. Jedynym jasnym postulatem jest propozycja tworzenia tzw. Komórek Restrukturyzacji społeczno-zawodowych¹¹ na

---

⁹) Program restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego. 30 marca 1991. Wałbrzych. s. 8. 32

¹⁰) j.w. s. 33.

szczeblu kopalń i ponad nimi.

Komórki te miałyby zajmować się zwalnianymi pracownikami. Postuluje się, że "pracownicy opuszczający kopalnie powinni mieć prawo wyboru przyszłego, nowego zawodu czy zajęcia". Hasło to jest jak najbardziej słuszne, jednak w obecnej sytuacji gospodarczej regionu jest mało realne.

Charakterystyczną cechą tego opracowania są liczne zapożyczenia i powtórzenia wcześniejszych opracowań, jak omawianych wcześniej założeń. Przykładem jest str. 4 i dalej w cytowanych założeniach oraz str.44 i dalej w programie, gdzie zmiany kolejności poszczególnych zdań i małej kosmetyki. Jest to dosłownie bazowanie i wykorzystanie wcześniejszego opracowania (przykładem licznych powtórzeń może być zdanie "na cele zaopatrzenia kieruje się ponad połowę produkcji, podczas gdy na rynek - 28% oraz eksport - 16", zdanie to zostało zmienione tylko o wymianę "oraz" na "a" oraz pominięcia myślników).

W części drugiej, zatytułowanej "restrukturyzacja województwa wałbrzyskiego przez rozwój subregionów", autorzy na początku dużo sił i energii włożyli w udowodnienie tezy, że restrukturyzacja powinna mieć przekrój terytorialny a nie tylko branżowy¹². To wydaje się być stwierdzeniem oczywistym. Natomiast dziwić też mogą rozważania na temat regionów (str. 88) i czy Wałbrzych jest stolicą regionu, czy subregionu jeżeli wcześniej przyjmuje się założenie, że region jest odpowiednikiem województwa (występuje to nawet na tej samej stronie). Dalej zaskakujące jest stwier-

---

11) j.w. s. 41.

12) j.w. s. 87.

dzenie a raczej odkrycie tzw. "filozofii rozwoju regionalnego" (str. 87). Z tekstu wynika, że jest to odkrycie nowatorskie i zalecane przez autorów w skali całego kraju. Autorzy opracowania wykazują przesadny dystans do dotychczasowych opracowań z zakresu polityki regionalnej.

W regionie wałbrzyskim wyróżniono trzy subregiony. Za kryterium ich wyodrębnienia przyjęto stan zasobów naturalnych i poziom przestrzennego zagospodarowania województwa. Następnie omówione są podstawowe dziedziny życia społeczno-gospodarczego. Również i w tych fragmentach spotyka się powtórzenia z części pierwszej, co przyznają sami autorzy na str. 87. Dalej prezentowane są kierunki restrukturyzacji oraz metody i środki. To stanowi, że opracowanie w takim ujęciu jest bardziej przejrzyste i odpowiada rzeczywistej sytuacji w poszczególnych częściach regionu. Niektóre podstawowe postulaty zawarte w tym programie a mające decydujące znaczenie o przebiegu przekształceń nie zostały dotychczas w praktyce zrealizowane. Do nich zalicza się m.in. Specjalną Strefę Ekonomiczną, Bank Restrukturyzacji czy wolny obszar celny. Niepodjęcie tych działań spowodowało, że program już obecnie się zdezaktualizował. Natomiast w trzeciej części programu zawarto w formie graficznej dane na temat "frekwencji wyborczej i wyników wyborów prezydenckich w województwie wałbrzyskim (I i II tura 1990 r.)". Jest to część przypadkowa a ponieważ nie został skomentowana dlatego trudno coś powiedzieć o intencjach autorów, jednak do programu nic ona nie wnosi poza dodatkowymi stronami. Natomiast za bardzo cenne należy uznać spis opracowań i materiałów źródłowych, z których korzystali autorzy, dający przekrój dotychczasowych prac w tym zakresie prob-

lemu. Program został wstępnie zaakceptowany pozytywnie przez sejmik samorządowy. Jednak nie otrzymał miana dokumentu rządowego. Duże zastrzeżenie do tego programu postawiło Ministerstwo Finansów, szczególnie co do źródeł finansowania przedsięwzięć. Ogólnie oceniając ten projekt, stanowi on w znacznym zakresie kompendium wiedzy na temat sytuacji gospodarczej regionu. Jest rzetelny i lepiej opracowany niż projekt francuski. Jednak ma też swoje słabe strony, które w znacznym stopniu ograniczają jego użyteczność (zbyt duża ogólność i postulatywny charakter).

Należy także wspomnieć o opracowanym na przełomie kwietnia i maja 1991 r. modelu strukturalnym "programu restrukturyzacji Regionu Wałbrzyskiego" na zlecenie i przy udziale byłego Pełnomcnika Rządu. W modelu tym, patrz rys. 35, przyjęto zbiór danych wyjściowych (*terms of reference*), które wpływają na konieczność budowy odrębnej struktury organizacyjnej. Podstawą strategii działań według tego schematu jest wielowarstwowy model instrumentacji ciągłego procesu restrukturyzacji. Model ten składa się z czterech warstw. Zbiór wstępnie uporządkowanych zadań restrukturyzacyjnych. Warstwę interdyscyplinarną jednostkowych wniosków "decyzyjnych". Ponadto warstwę korelacji wniosków jednostkowych oraz hierarchię zadań.

Schemat ten miał stanowić podstawę modelu numerycznego oprogramowania sprzężonego z bankiem danych. Oprogramowanie to jednak nie zostało zrealizowane. Autorami miał być zespół naukowców (Politechnika i Uniwersytet Wrocławski) powołanych przez Pełnomcnika Rządu. Idea tego projektu wiąże się z programem restrukturyzacji omówionym poprzednio i według jego autorów stanowi jego uzupełnienie¹³. Dlatego często spotyka się egzemplarze łącz-

Rysunek 37. PROJEKT MODELU „PROGRAMU” KOMPLEKSOWEJ RESTRUKTURYZACJI REGIONU WAŁBRZYSKIEGO (INSTRUMENTACJA CIĄGŁEGO PROCESU DECYZYJNEGO)

WARSTWA I ZBIÓR WSTĘPNE UPOZADKOWANYCH ZADAŃ RESTRUKTURYZACYJNYCH (HIERARCHIA INTUICYJNA)

WARSTWA ZADAŃ (PROBLEMÓW) STRATEGICZNYCH PROCESU PILOTAŻOWEJ RESTRUKTURYZACJI REGIONU

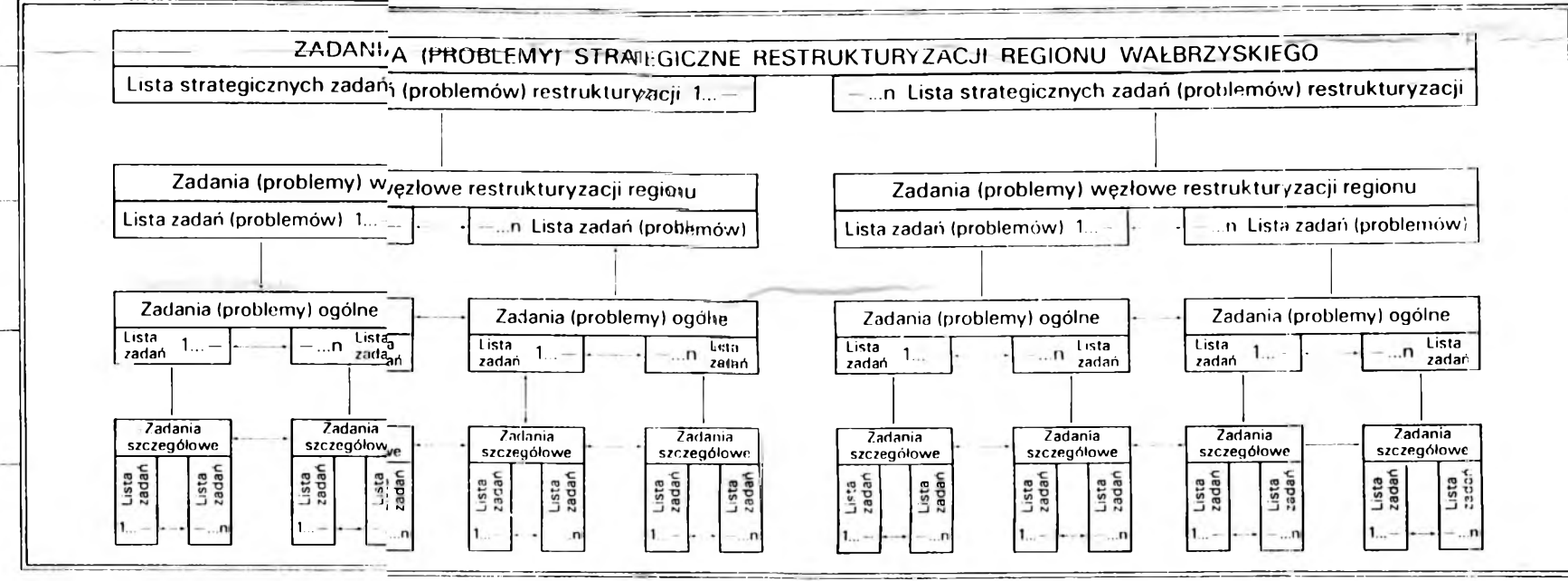
WARSTWA ZADAŃ (PROBLEMÓW) WĘZŁOWYCH PROCESU PILOTAŻOWEJ RESTRUKTURYZACJI REGIONU

WARSTWA ZADAŃ (PROBLEMÓW) OGÓLNYCH PROCESU PILOTAŻOWEJ RESTRUKTURYZACJI REGIONU

WARSTWA ZADAŃ (PROBLEMÓW) SZCZEGÓŁOWYCH PROCESU PILOTAŻOWEJ RESTRUKTURYZACJI REGIONU

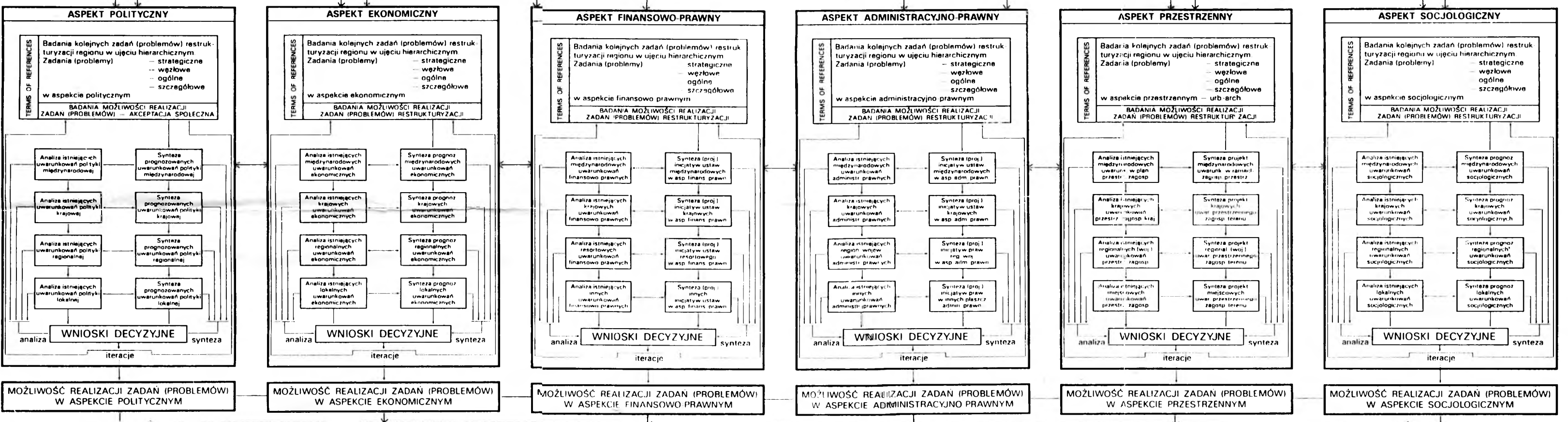
HIERARCHICZNA STRUKTURA ZADAŃ (PROBLEMÓW) PRZEWIADZANYCH W PROGRAMIE RESTRUKTURYZACJI PILOTAŻOWEJ REGIONU WAŁBRZYSKIEGO (KLASYFIKACJA INTUICYJNA)

ZAŁOŻENIA WYJŚCIOWE PROCESU BADAŃ NAD PROGRAMEM KOMPLEKSOWEJ RESTRUKTURYZACJI REGIONU WAŁBRZYSKIEGO TERMS OF REFERENCES

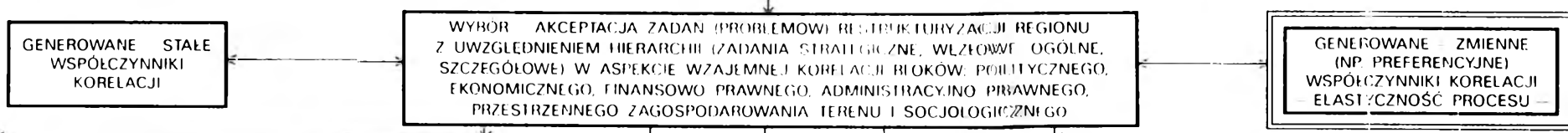

AKCEPTACJA SPOŁECZNA PROCESU RESTRUKTURYZACJI

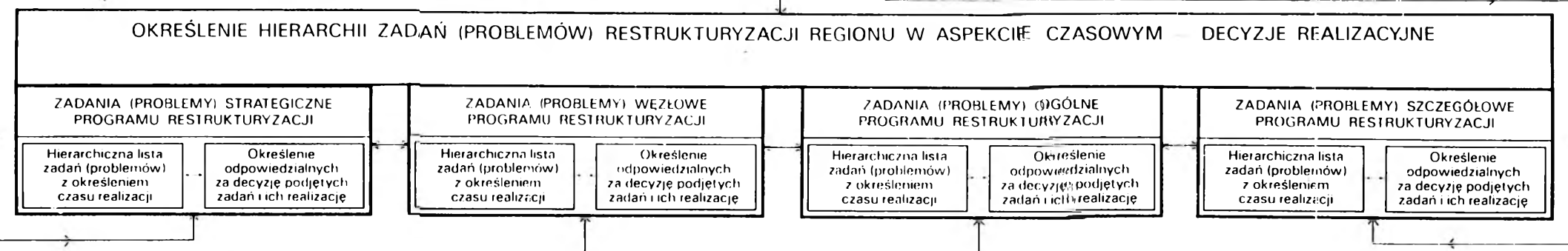
WARSTWA II INTERDYSCYPLINARNE JEDNOSTKOWE WNIOSKI „DECYZYJNE” OPINIUJĄCE ZADANIA RESTRUKTURYZACYJNE (PROCES)

WARSTWA III KORELACJA WNIOŚKÓW JEDNOSTKOWYCH

WARSTWA IV HIERARCHIA ZADAŃ W ASPEKcie ZBA DANEGO TZW. „CIEZARU GATUNKOWEGO” Z OKREŚLENIEM TERMINÓW REALIZACJI

AUTORZY:
WSTĘPNEGO PROJEKTU MODELU PROGRAMU RESTRUKTURYZACJI
INŻ. JÓZEF GRUSZKA
DR INŻ. ROMUALD PUSTELNIK

WSPÓŁPRACA:
BIURO PEŁNOMOCNIKA RZĄDU DS. RESTRUKTURYZACJI REGIONU WAŁBRZYSKIEGO

ne. Schemat ten wydaje się jednak nie zbyt atrakcyjny, aby można go w praktyce było wdrożyć do scenariuszy procesów restrukturyzacji.

W pierwszej połowie czerwca 1993 r. opracowany został przez Biuro ds. Restrukturyzacji Urzędu Wojewódzkiego i Agencję Rozwoju Regionalnego "Plan rozwoju województwa wałbrzyskiego", który według autorów jest kolejną (trzecią) próbą kompleksowego zaprogramowania przekształceń gospodarki. Poprzednie programy nie sprawdziły się dlatego m.in., że "...jednostronność i znaczna abstrakcyjność poprzednich programów " ...to wynik przygotowania ich przez pracowników naukowych¹⁴. Przy opracowywaniu tego programu uniknięto tego "błędu", został on opracowany przez instytucje lokalne. Według autorów, novum jest specyfikacja silnych i słabych stron regionu w poszczególnych dziedzinach gospodarczych m.in. zasoby przyrody i ekologia, infrastruktura techniczna. Warto tu przypomnieć, iż w ekspertyzie francuskiej o mocnych i słabych punktach było wspomniane na str. 8. Wymieniane mocne i słabe strony okazują się jednak powtórzeniami, np. do słabych stron zaliczono schyłkowe gałęzie przemysłu, niski stopień przetwarzania surowców miejscowych, monokultura przemysłowa w wielu gminach czy dekapitalizac-

---

¹³) R. Pustelniak: Ogólne założenia metodologiczne instrumentacji procesu restrukturyzacji na przykładzie regionu wałbrzyskiego. Hierarchia zadań i ich aspekt czasowy (maszynopis - powielony) Wałbrzych Wrocław czerwiec 1991, s.6.

¹⁴) E. Wróbel: Ostatnie podejście. W: "Życiu Gospodarczym", nr 25, 1993, Dodatek wałbrzyski "ŻG" nr 14, s. 1.

ja majątku trwałego. Należy jednak dodać, że w takie rozgraniczenie i opracowanie autorzy włożyli dużo pracy sporządzając rzetelne opracowanie.

Jednak ujęcie jest tylko statyczne i prezentuje stan na początek 1993 r. Plan, podobnie jak poprzedni program, dzieli województwo na trzy subregiony, a także omawia dodatnie i ujemne cechy. Wskazuje także kierunki, w których powinna być dokonana przebudowa regionu wałbrzyskiego. Jako cele zaprezentowano cztery główne kierunki działań pokrywających się z celami w poprzednich opracowaniach. Plan nie może więc być uważany za nowatorskie opracowanie, gdyż jest tylko dokumentem zbieżnym z poprzednimi. Jedną jego zaletą jest identyfikacja w sposób wyraźny punktów słabych i mocnych regionu. Dokonano to w oparciu o wszechstronną analizę sytuacji gospodarczej regionu. Jego słabą stroną jest brak konkretnie wskazanych źródeł finansowania czy prawnych aspektów przebudowy.

Oceniając dotychczasowe opracowania należy stwierdzić, że zawierają one zbyt wiele wad i brak spójności oraz wytyczonych ścieżek rozwojowych. Są zbyt ogólne. Jednak dokładniejsza analiza wskazuje, że mogą posłużyć jako przewodniki w restrukturyzacji gospodarki. Jednak największą ich słabością jest to, że w minimalnym stopniu wpłynęły one na obraz rzeczywistości. Praktyka społeczno-ekonomiczna toczy się nadal własnymi torami. Mimo opracowania opisanych programów. Powodem tego może być fakt, że jak dotychczas żadna instytucja nie zaangażowała się w ich rzeczywiste wdrożenie do polityki gospodarczej. Niestety rzeczywistość gospodarcza się ciągle zmienia i nie będzie czekała na gotowy program. Dlatego oprócz prac związanych z

opracowaniem czy aktualizacją programów restrukturyzacji należy natychmiast podjąć działania wstępne, przygotowujące restrukturyzację i wdrożenie programu.

5.3. PRÓBA SFORMUŁOWANIA DOCELOWEGO MODELU REGIONU WAŁBRZYSKIEGO W WARUNKACH POTENCJALNYCH OGRANICZEŃ

Założenia metodyczne modelu docelowego dotyczą przyszłej struktury społeczno-gospodarczej regionu wałbrzyskiego, ukształtowanych w warunkach potencjalnych szans rozwojowych i ograniczeń wewnętrznych jak i zewnętrznych.

Przez model docelowy regionu wałbrzyskiego rozumieć będziemy zbiór opisujących główne ciągi niezbędnych i strategicznych przedsięwzięć organizacyjnych i układów finansowych zasilających pocesy tych zmian strukturalnych. W związku z tym model będzie składał się z kilku powiązanych ze sobą bloków problemowych w skład których wchodzi następujące moduły tego modelu.

Moduł opisujący proces jakościowych zmian w strukturach projektowanych w modelu opisujący podmioty uczestniczące w tych przeobrażeniach oraz granice ich kompetencyjności. W module tym zawarte będą również ustalenia dotyczące prób rozwiązań dotychczasowych podejmowanych przez gremia przedstawicieli rządu, samorządów terytorialnych oraz opinie ekspertów dotyczące tej restrukturyzacji regionu.

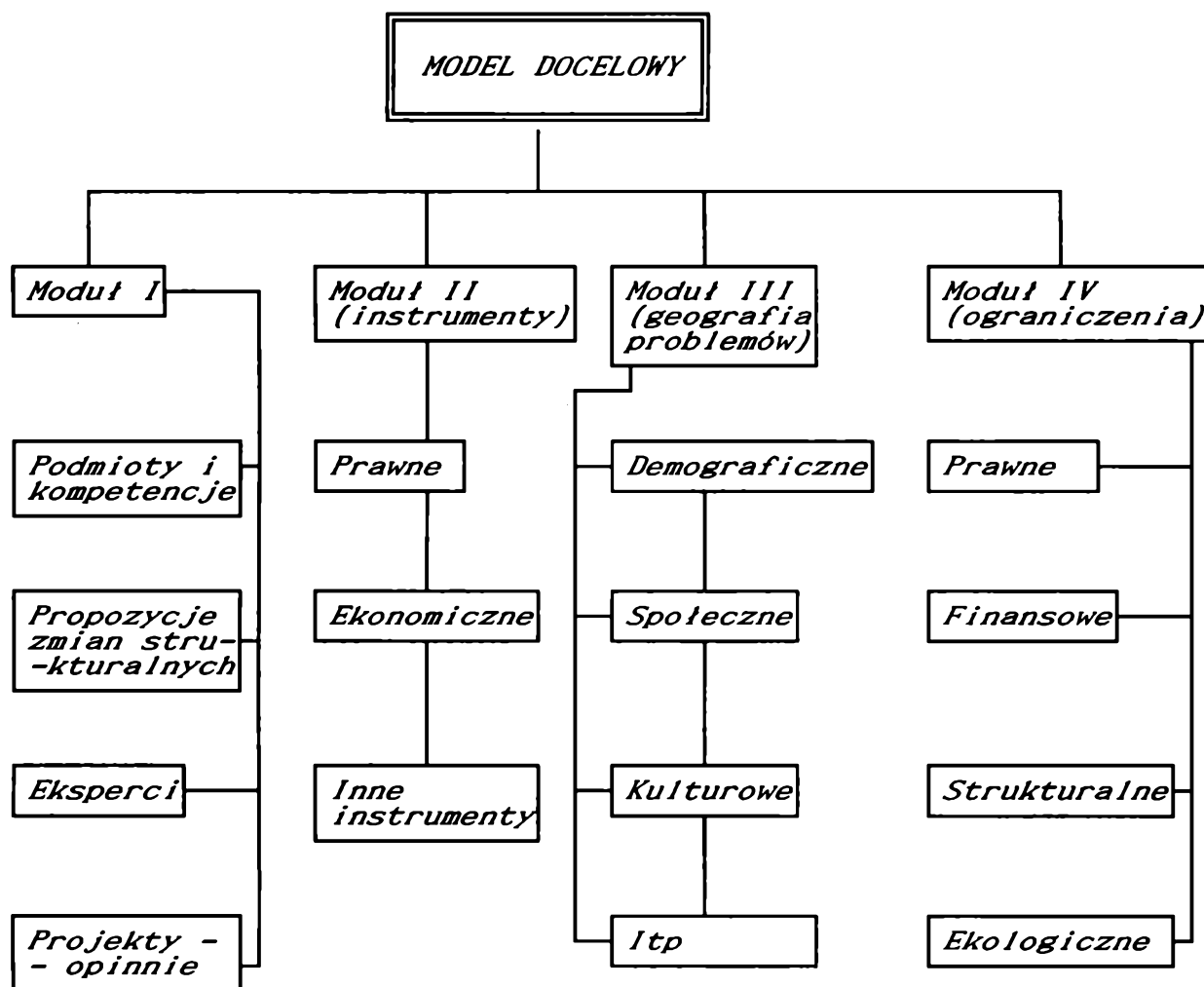
Moduł drugi zawierać będzie zbiór instrumentów prawno-ekonomicznych ułatwiających przeprowadzenie skutecznych działań restrukturyzacyjnych w dziedzinach strategicznych przyjętych jako cel tego modelu.

Moduł trzeci zawierać będzie opis "geografii problemów" występu-

jących w poszczególnych fazach przebiegu procesów kompleksowej restrukturyzacji regionu.

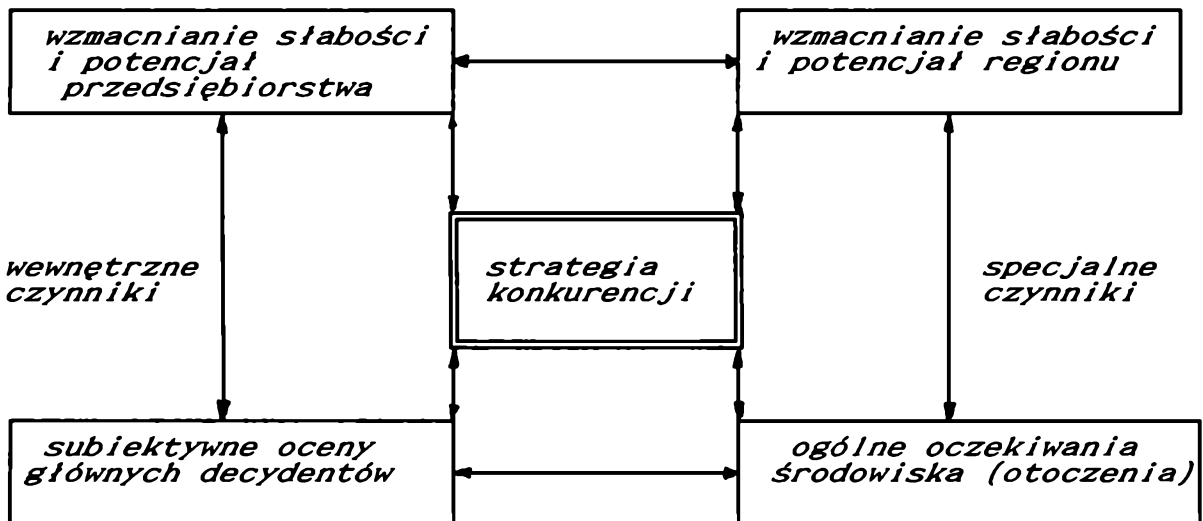
Kolejny moduł zawierać będzie zbiór rzeczywistych ograniczeń wiążących się z koniecznością ich uwzględnienia w procesie projekcji przewidywanych kierunków przemian.

Uproszczony schemat ideowy dotyczący działań restrukturyzacyjnych zmierzający do budowy modelu docelowego a obejmujący powyżej opisane moduły prezentuje rysunek 38.

Rysunek 38. Struktura modelu ideowego strategii przedsięwzięć restrukturyzacji woj. wałbrzyskiego

Zanim nastąpi opisywanie rzeczywistości odpowiadającej poszczególnym modułom należy zaprezentować główne czynniki decydujące o rozwoju regionu. Najlepszą prezentacją modelu tych czynników wydaje się być opracowany przez prof. R.Wolffa strategiczny czworokąt rozwoju regionalnego zaprezentowany w opracowaniu pt. "*Regionale Wachstumsstrategien für Rendsburg und Umgebung*" (Regionalne strategie wzrostu dla Rendsburga i okolic). Prezentuje to rysunek 39.

Zródło: R.Wolff:Regionale Wachstumsstrategien für Rendsburg und Umgebung. Flensburg - Goteborg, Nordische Universitat e.V. 1988, s.23.

Rysunek 39. Strategiczny czworokąt rozwoju regionalnego

Jak wynika z powyższego schematu poszczególne czynniki wpływające na strategię rozwoju czyli konkurencji pokrywają się z zawartością modułów modelu ideowego działań restrukturyzacyjnych prezentowanego na rysunku 36. Jak zwrócił uwagę R.Wolff w swoim opracowaniu, na prawidłowy rozwój regionu mają wpływ dwa podstawowe elementy tj. silne przedsiębiorstwa działające w re-

gionie oraz sam region jako stabilny system gospodarczo- społeczny.

Na podstawie tak zbudowanych modeli równocześnie, przy uwzględnieniu dotychczasowych spostrzeżeń oraz w oparciu o istniejące opracowania obejmujące programy restrukturyzacji a także opinii przedstawicieli instytucji i społeczności regionalnej, można sformułować podstawowe kierunki przebudowy i rozwoju województwa wałbrzyskiego, za które należy przyjąć:

- likwidację Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego, dla tego procesu należy utworzyć skuteczne osłony socjalne zwalnianym z kopalń pracownikom,

- ograniczenie znaczenia przemysłu w gospodarce regionu (przy równoczesnej preferencji przemysłu elektrycznego, elektrochemicznego, porcelany stołowej i galanterii porcelanowej, precyzyjnego, włókienniczego, odzieżowego i spożywczego),

- istniejący przemysł musi być rozwijany w oparciu o zastosowanie nowoczesnych "czystych technologii" charakteryzujących się surowco- i energooszczędnością, wyższą wydajnością pracy, mających cechy proekologiczne (produkcja tego przemysłu musi odpowiadać zapotrzebowaniom rynków krajowych i zagranicznych),

- kompleksową odbudowę, przebudowę i rozbudowę systemów produkcyjnych i usługowych infrastruktury społeczno-ekonomicznej przystosowanych do celów przyszłej gospodarki tego regionu,

- określenie kierunków porządkowania gospodarki wodno-ściekowej w zakresie obowiązujących standardów europejskich oraz dostosowania do zapotrzebowania regionu,

- unowocześnienie sieci dróg (w tym modernizacja przejść granicznych) oraz kolei poprzez budowę sieci obwodnic, poprawę

jakości nawierzchni i dróg szybkiego ruchu (możliwość włączenia regionu do planów budowy sieci autostrad w Polsce oraz połączeń InterCity),

- podjęcie działań związanych z ograniczeniem emisji pyłów i gazów do atmosfery oraz zmniejszenia odpadów uciążliwych dla środowiska w celu poprawy stanu ekologicznego regionu, podjęcie działań rekultywacyjnych,

- ochrona strefy górskiej oraz istniejących rezerwatów i parków krajobrazowych (rozbudowa monitoringu, porozumienia międzynarodowe z Czechami i Niemcami),

- zwiększenie efektywności gospodarowania w rolnictwie (poprzez m.in. zmianę struktury własnościowej ziemi i rozwój rolnictwa proekologicznego, rozbudowa infrastruktury na wsi oraz upowszechnienie oświaty rolnej).

Realizacja wyszczególnionych kierunków pozwoli stworzyć podstawy do rekonstrukcji gospodarki regionu, wykorzystując naturalne walory klimatyczno-krajobrazowe (25,4% powierzchni regionu jest prawnie chroniona¹) oraz wytworzony dotychczas potencjał ekonomiczny i bazę surowcową. Region wałbrzyski powinien w przyszłości specjalizować się w kierunku tworzenia bazy turystycznej i rekreacyjnej oraz usług leczniczych (w oparciu o istniejącą bazę sanatoryjną). Dotychczasowe działania stawiały turystykę wraz z lecznictwem uzdrowiskowym w regionie na trzecim miejscu po przemyśle i rolnictwie. Działalność turystyczna była traktowana jako "zło konieczne", które dostarczało wpływów do budżetu centralnego, w regionie pozostawiało tylko problemy.

---

1) Rocznik statystyczny 1993. GUS, Warszawa 1993, s. 321.

Tabela 12. Zasoby bazy turystycznej w woj. wałbrzyskim i ich wykorzystanie w latach 1991 i 1992 oraz zestawienie z wielkościami w skali kraju

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Polska</i>	<i>województwo wałbrzyskie</i>	<i>udział procentowy woj. wałbrzyskie- go w wielkościach krajowych</i>
<i>Rok 1992 (I - IX)</i>			
<i>1) Korzystający z noclegów (w tys. osób):</i>			
<i>a) ogółem</i>	<i>8849,6</i>	<i>212,0</i>	<i>2,4</i>
<i>b) hotele</i>	<i>3139,5</i>	<i>47,7</i>	<i>1,5</i>
<i>c) domy wycieczkowe i pensjonaty</i>	<i>908,5</i>	<i>24,1</i>	<i>2,7</i>
<i>d) schroniska młodzieżowe</i>	<i>527,7</i>	<i>14,0</i>	<i>2,7</i>
<i>e) ośrodki wczasowe</i>	<i>1910</i>	<i>71,0</i>	<i>3,7</i>
<i>2) Miejsca noclegowe:</i>			
<i>a) ogółem</i>	<i>703026</i>	<i>17365</i>	<i>2,5</i>
<i>b) hotele</i>	<i>58340</i>	<i>1281</i>	<i>2,2</i>
<i>c) domy wycieczkowe i pensjonaty</i>	<i>28043</i>	<i>1289</i>	<i>4,6</i>
<i>d) schroniska młodzieżowe</i>	<i>31643</i>	<i>1226</i>	<i>3,9</i>
<i>e) ośrodki wczasowe</i>	<i>10311</i>	<i>7304</i>	<i>2,4</i>
<i>Rok 1991 (I - IX)</i>			
<i>1) Korzystający z noclegów (w tys. osób):</i>			
<i>a) ogółem</i>	<i>8699,1</i>	<i>233,9</i>	<i>2,7</i>
<i>b) hotele</i>	<i>2999,5</i>	<i>55,0</i>	<i>1,8</i>
<i>c) domy wycieczkowe i pensjonaty</i>	<i>931,3</i>	<i>28,7</i>	<i>3,1</i>
<i>d) schroniska młodzieżowe</i>	<i>578,5</i>	<i>27,4</i>	<i>4,7</i>
<i>e) ośrodki wczasowe</i>	<i>2466,7</i>	<i>81,7</i>	<i>3,3</i>
<i>2) Miejsca noclegowe:</i>			
<i>a) ogółem</i>	<i>743058</i>	<i>29847</i>	<i>4,0</i>
<i>b) hotele</i>	<i>57396</i>	<i>1303</i>	<i>2,3</i>
<i>c) domy wczasowe i wypoczynkowe</i>	<i>30843</i>	<i>1346</i>	<i>4,4</i>
<i>d) schroniska młodzieżowe</i>	<i>43077</i>	<i>2570</i>	<i>6,0</i>
<i>e) ośrodki wczasowe</i>	<i>13393</i>	<i>10411</i>	<i>2,5</i>

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o Rocznik statystyczny województw 1991 i 1992; GUS Warszawa 1991 i 1992, s. 140 (tab. 24) i 141 (tab. 25) oraz s. 155 (tab. 27) i 156 (tab. 28).

Obecnie może ona pełnić funkcję aktywizacyjną. Jednak, aby to mogło zaistnieć, należy zbudować kompleksowy "przemysł turystyczny", który byłby motorem napędowym rozwoju regionu.

Jednym z problemów wynikającym z dotychczasowego modelu gospodarczego jest fakt niskiego standardu świadczonych usług w zakresie turystyki spowodowanych starzeniem się istniejącej bazy (praktyczny brak ośrodków o wysokim standardzie).

W oparciu o dane z tabeli 12 można stwierdzić, że w porównaniu do posiadanych zasobów w regionie wałbrzyskim w mniejszym stopniu następuje wykorzystanie tej bazy. Struktura bazy posiada niski standard, dominują ośrodki wczasowe i schroniska młodzieżowe, natomiast o wiele mniejsze jest nasycenie hotelami (w odniesieniu do sytuacji w przekroju krajowym), które stanowią zazwyczaj podstawę zasobów bazy turystycznej o najwyższym standardzie. Dodatkowo nastąpiło znaczne zmniejszenie się zasobów bazy turystycznej w roku 1992, a także wielkości wykorzystania ich w stosunku do poziomu krajowego.

W 1993 r. w regionie wałbrzyskim było 387 jednostek prowadzące działalność w zakresie turystyki i wypoczynku. Jest to znaczny wzrost liczebny, gdyż w 1992 r. było ich 224 a w 1991 r. tylko 154. Strukturę prawno-własnościową prezentuje tabela 13.

Jak prezentują dane, w powyższym zestawieniu, dominującym sektorem jest własność prywatna, a właściwie zakłady osób fizycznych. Są to jednostki małe do takich zaliczone w sektorze prywatnym przez WUS Wałbrzych zostało spośród nich aż 282. Za duże uważane jest jedynie 10 jednostek w sektorze prywatnym i 11 w sektorze publicznym. Na niewielką skalę działalności wskazuje

Tabela 13. Struktura prawno-własnościowa jednostek zajmujących się turystyką i wypoczynkiem w 1993 r.

<i>Forma prawna</i>	<i>sektor publiczny</i>	<i>sektor prywatny</i>
<i>Ogółem</i>	<i>32</i>	<i>355</i>
<i>własność komunalna</i>	<i>20</i>	<i>-</i>
<i>własność prywatna krajowa</i>	<i>-</i>	<i>352</i>
<i>w tym osób fizycznych</i>	<i>-</i>	<i>242</i>
<i>własność państwowa</i>	<i>12</i>	<i>-</i>
<i>własność zagraniczna</i>	<i>-</i>	<i>1</i>

Źródło: Informacja statystyczna o sytuacji społeczno-gospodarczej w grudniu 1993 r. WUS Wałbrzych 1994, s. 44 - 45, (tab. 20; 21).

także liczba zatrudnionych. W grudniu 1993 r. w sektorze prywatnym zatrudnionych było 341 osób, co przy liczbie jednostek 355 daje mniej niż jedną osobę na jednostkę prowadzącą taką działalność. W sektorze publicznym w tym czasie pracowało 315 osób (48% wszystkich pracujących), co średnio daje ok. 10 zatrudnionych w jednym ośrodku czy zakładzie z zakresu turystyki i wypoczynku. Jednak sektor publiczny wypracował w roku 1993 tylko 36% przychodów ze sprzedaży swoich wyrobów i usług (co daje 31 986 mln. zł); wskazuje to na wyższą efektywność zatrudnienia w sektorze prywatnym a co za tym idzie i większą wydajność. Liczba zatrudnionych w tej dziedzinie gospodarki regionu w ostatnich latach zmniejszyła się gwałtownie. W 1989 r. pracowało w niej 3,1 tys. osób w 1991 r. - 1,8 tys., w 1992 r. już tylko 1 tys. a w roku 1993 tylko 656 osób. To także wskazuje na istniejące ogranicze-

nia w turystyce i wypoczynku mimo tego, że wskazuje się na niej jako przyszłość regionu. Liczba miejsc noclegowych w skali województwa oceniana jest na około 10 000, z czego 50% to miejsca w obiektach sezonowych.

Uzdrowiska, atut województwa wałbrzyskiego, to Duszniki, Polanica, Kudowa, Łądek, Międzygórze, Długopole, Szczawno i Jedlina (łącznie wszystkie sanatoria dysponowały w 1992 r. - 2982 łóżkami).

Według autorów "Studium ekorozwoju dla regionu wałbrzyskiego"² oraz "programu restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego" pojemność turystyczna regionu (uwzględniono tutaj tylko 44,5% obszaru województwa, tj. tereny najatrakcyjniejsze z punktu widzenia wypoczynku i rekreacji) oceniona jest na 255 200 osób (tyle może równocześnie przebywać na całym analizowanym obszarze). Jest to liczba zbliżona do tej jaka odwiedziła region wałbrzyski przez 9 miesięcy 1992 r. (patrz tab. 12), co wskazuje na duże rezerwy dotychczas niewykorzystane tkwiące w regionie. Określenie pojemności oczywiście nie oznacza, że w okresach nateżenia ruch turystyczny nie może tej granicy przekroczyć. Jednak w dłuższym okresie należy dążyć do zwiększenia tej pojemności poprzez podejmowanie działań zmierzających do rozbudowy infrastruktury turystyczno-wypoczynkowej (rozbudowa bazy noclegowej, parkingi, szlaki turystyczne, gastronomia, oczyszczalnie ścieków, itp). Działania te powinny dążyć do podniesienia jakości usług oraz ich dywesyfikacji.

---

²) Studium ekorozwoju dla regionu wałbrzyskiego. GR Consulting. Wrocław, grudzień 1990, s.53.

Jednym z kierunków zróżnicowania usług turystycznych, a równocześnie zwiększenia małymi kosztami dostępności uprawiania turystyki w regionie jest idea tzw. "wsi turystycznej". Za takim rozwiązaniem przemawia fakt, że region wałbrzyski posiada szczególnie atrakcyjną, unikatową w skali kraju zabudowę wiejską (jest to konstrukcja ryglowa, przydłubowa, mieszana: ryglowo-murowana)³. Dodatkowo wieś o turystycznym charakterze istniała na tych terenach do roku 1945. Dzięki temu zagrody wiejskie są

Tabela 14. Dynamika przychodów i zatrudnienia w całej gospodarce regionu oraz w wybranych branżach przemysłu województwa wałbrzyskiego w 1993 r. (rok 1992 = 100%)

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>zatrudnienie</i>	<i>przychody ze sprzedaży</i>
<i>Ogółem</i>	<i>100,6</i>	<i>137,7</i>
<i>w tym:</i>		
<i>sektor publiczny</i>	<i>88,7</i>	<i>116,2</i>
<i>sektor prywatny</i>	<i>218,6</i>	<i>130,8</i>
<i>Przemysł</i>	<i>101,8</i>	<i>118,9</i>
<i>w tym</i>		
<i>sektor publiczny</i>	<i>91,1</i>	<i>118,9</i>
<i>sektor prywatny</i>	<i>152,1</i>	<i>222,6</i>
<i>przemysł precyzyjny</i>	<i>105,0</i>	<i>150,9</i>
<i>przemysł elektro- -techniczny i elektro- -niczny</i>	<i>100,3</i>	<i>145,0</i>
<i>przemysł szklarski</i>	<i>103,2</i>	<i>150,4</i>
<i>przemysł ceramiki szlachetnej</i>	<i>103,3</i>	<i>149,4</i>
<i>przemysł włókienniczy</i>	<i>109,1</i>	<i>153,1</i>
<i>przemysł odzieżowy</i>	<i>111,1</i>	<i>160,2</i>
<i>przemysł spożywczy</i>	<i>109,2</i>	<i>160,0</i>

Źródło: Informacja statystyczna o sytuacji społeczno-gospodarczej w grudniu 1993 r. WUS Wałbrzych 1994 r.

³) Rewaloryzacja obszarów o walorach turystycznych województwa wałbrzyskiego /propozycje/. UW. Wałbrzych 1991, s. 1.

duże i mogą stanowić doskonałą bazę noclegową, a rolnictwo znalazłoby naturalny rynek zbytu dla swoich produktów.

Równocześnie z rozwojem turystyki przemysł powinien zmienić swoją strukturę. W przyszłości dominować będą funkcjonujące obecnie w województwie takie przemysły jak: elektrotechniczny, lekki, ceramiczny, spożywczy. Te dziedziny przemysłu odnotowały po raz pierwszy w 1993 r. wzrost m.in. zatrudnienia o 2,5 tys. osób⁴. Zmiany te prezentuje tabela 14.

We wszystkich przedstawianych gałęziach odnotowano wzrost zatrudnienia i przychodów ze sprzedaży w stosunku do roku 1992. Te przemysły stanowią bazę dla przyszłej struktury

Tabela 15. Produkcja ważniejszych wyrobów przemysłowych w województwie wałbrzyskim w roku 1993

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Wielkość</i>	<i>Dynamika /1992 = 100/</i>
<i>węgiel kamienny /tys. tony/</i>	<i>1 266</i>	<i>86,6</i>
<i>wyroby z tworzyw sztucznych /mld. zł/</i>	<i>141</i>	<i>138,5</i>
<i>porcelana stołowa i galanteria porce- lanowa /tony/</i>	<i>15 245</i>	<i>123,5</i>
<i>przędza bawełniana i bawełnopodobna /tony/</i>	<i>10 944</i>	<i>107,2</i>
<i>ubioiry z tkanin /tys. szt/</i>	<i>664</i>	<i>101,5</i>
<i>produkty uboju zwierząt rzeźnych /tony/</i>	<i>3 490</i>	<i>63,0</i>
<i>mleko spożywcze /hlitry/</i>	<i>140 483</i>	<i>64,8</i>
<i>sery podpuszczko- we dojrzewające /tony/</i>	<i>1 607</i>	<i>87,7</i>
<i>masło /tony/</i>	<i>374</i>	<i>99,5</i>
<i>mąka /tony/</i>	<i>65 289</i>	<i>97,7</i>

Źródło: Informacja statystyczna o sytuacji społeczno- gospodarczej w grudniu 1993 r. WUS Wałbrzych 1994 r.

przemysłu w województwie wałbrzyskim. Fakt ten potwierdza także tabela 15, w której prezentowana jest produkcja ważniejszych wyrobów w województwie wałbrzyskim osiągnięta w 1993 r. wraz z porównaniem jej skali do roku 1992.

Dane zawarte w tabeli 15 również potwierdzają wcześniejsze spostrzeżenia o zachodzących zmianach w strukturze gospodarki regionu. Gałęzie, które zostały uznane za rozwojowe w gospodarce województwa osiągnęły pozytywne wyniki także w produkcji. Spadek występował tylko w przemyśle spożywczym. Jest to o tyle negatywne zjawisko, że przemysł spożywczy i rolnictwo zostały uznane za kolejną działalność gospodarczą mającą rozwijać się w przyszłości w województwie i decydować o jego sytuacji gospodarczej.

Należy stwierdzić, że z punktu widzenia restrukturyzacji regionu szczególne będą te gałęzie, które:⁵

- cechuje względnie największa zdolność absorpcji czynników nie dość intensywnie wykorzystanych w regionie,
- posiadają stabilne podstawy dla rozwoju w przyszłości,
- cechują się w stosunku do innych dziedzin działania wysokim poziomem płac,
- nie stanowią zagrożenia dla równowagi ekologicznej.

Powierzchnia użytków rolnych w woj. wałbrzyskim jest szacowana na 251 tys. ha, z czego blisko 50% położonych jest w

---

4) J. Switeńki, A. Kosiór, Z. Dynak: Polityka regionalna - doświadczenia województwa wałbrzyskiego. W: "Gospodarka Narodowa" nr 12, 1993, s. 10 - 13.

5) B. Winiarski: Czynniki i Etapy podnoszenia intensywności gospodarki obszarów nierozwiniętych. KPZK, Warszawa 1964, s. 85.

rejonach górzystych i górskich. To oznacza, że na 1 mieszkańca województwa przypada 0,34 ha (średnia krajowa 0,5 ha). Występuje znaczne zróżnicowanie gleb, w skali województwa dominują gleby

Tabela 16. Jakość gleb według klas w % powierzchni ogółem w województwie wałbrzyskim

<i>Wyszczególnienie</i>	<i>Rodzaje gleb</i>		
	<i>bardzo dobre i dobre /klasa I-III/</i>	<i>średnie /klasa IV/</i>	<i>słabe /klasa V-VI/</i>
<i>województwo</i>	<i>45,0</i>	<i>36,1</i>	<i>18,9</i>
<i>rejon górski</i>	<i>20,1</i>	<i>47,2</i>	<i>32,7</i>
<i>rejon nizinny</i>	<i>64,9</i>	<i>27,3</i>	<i>7,8</i>

Zródło: koncepcja regionalizacji polityki rolnej. Urząd Wojewódzki, Wydział Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Wałbrzych 1990, zał. nr 2.

klas I - III (co prezentuje tabela 16) ale np. w Kotlinie Kłodzkiej dominują gleby najsłabsze.

Dane zawarte w tabeli 16 potwierdzają twierdzenia o tym, że w województwie istnieją bardzo dobre warunki do rozwoju rolnictwa. W przyszłym docelowym modelu rolnictwo będzie odgrywało znaczącą rolę w kształtowaniu obrazu gospodarki regionu. Najważniejsze problemy, które wpływają na dotychczasowy słaby rozwój rolnictwa to m.in.:

- trudne warunki gospodarowania w rejonach górskich, przewaga w tych okolicach gleb słabych oraz występująca erozja gleb⁶ potę-

---

⁶) J. Fatyga: Erozja gleb oraz jej występowanie i nasilenie w województwie wałbrzyskim. Mokrzeszów 1982 WOPR, s. 1.

gująca niekorzystne zjawisko,

- zwiększanie się ilości gospodarstw bez następców, co wpływa na powiększanie się zasobów ziem nie uprawianych i wyludnianie się wsi,

- duża dekapitalizacja zabudowy wiejskiej i infrastruktury (w 94% pochodzi ona z przed 1945 r.) oraz niski jej poziom (tylko 15% mieszkań na wsi posiada pełną instalację natomiast 16,7% nie posiada żadnej instalacji).

Wyniki dotychczas otrzymywane w produkcji rolej także świadczą o predyspozycjach rozwojowych w regionie dotyczących tej sfery działalności. W roku 1992 polny zbóż, ziemniaków, buraków cukrowych w przeliczeniu na zboża z 1 ha w dt wyniosły w woj. wałbrzyskim 31,1 (co plasuje je na drugim miejscu w kraju, po woj. opolskim), średnia w Polsce - 23,2. W tymże roku skup produktów rolnych na 1 ha użytków rolnych w przeliczeniu na jednostki zbożowe w dt w regionie wyniósł 17,5 (11 miejsce w kraju), przy przeciętnej dla całej gospodarki narodowej 14,0. Także zużycie nawozów w przeliczeniu na czysty składnik na 1 ha użytków rolnych w kg w 1991/92 było wyższe od przeciętnej krajowej i w poszczególnych kategoriach nawozów wynosiło:

- sztuczne, dla woj. wałbrzyskiego 83,9 (9 miejsce), średnia krajowa 62,1.

- wapienne, dla woj. wałbrzyskiego 136,7 (17 miejsce), średnia krajowa 117,2.

Natomiast niekorzystnie wyglądało województwo wałbrzyskie w zestawieniu nakładów inwestycyjnych na 1 ha użytków rolnych w tys. zł w 1992 r., które wyniosły 320,6 tys. zł. przy średniej krajowej 637,7 tys. zł. (daje to 39 miejsce wśród województw). Także

pogłowie zwierząt gospodarczych w przeliczeniowych sztukach dużych na 100 ha użytków rolnych wypadało także na niekorzyść woj. wałbrzyskiego - 39 sztuk, przy średniej krajowej 59 sztuk (plasuje to region wałbrzyski aż na 45 miejscu). Ostatnie dane świadczą o istnieniu dużych opóźnień w rolnictwie, które muszą być przewyżczone w celu pełnej realizacji modelu docelowego gospodarki regionu.

Na wsi mieszka ok. 26,4% ogółu mieszkańców województwa, ale wyłącznie z pracy na roli utrzymuje się tylko około 11% mieszkańców.

Do czynników korzystnych dla rozwoju rolnictwa można zaliczyć istnienie dużych rynków zbytu (aglomeracja wrocławska, Zagłębie Miedziowe, liczne miast regionu i Czechy). Innym faktem pozytywnym jest istnienie bazy przemysłu rolno-spożywczego o potencjale przewyższającym wielkości skupu w regionie. Szacuje się, że tylko 52% zdolności ubojowej, 60% cukrowniczych, 85% owocowo-warzywnej i 84% produkcji masarskiej jest pokrywane przez rolnictwo województwa. Jednak baza ta jest w znacznym stopniu zdekapitalizowana i oparta o stare technologie.

W modelu docelowym gospodarka regionu wałbrzyskiego nadal powinna spełniać trzy podstawowe funkcje, tj. ośrodka turystyczno - sanatoryjnego (o wszechstronnie rozwiniętej całorocznej bazie), producenta przemysłowego oraz rolniczego. Poprzez znaczne ograniczenie dotychczasowych gałęzi przemysłu, uciążliwych dla otoczenia oraz zmianę jego struktury gałęziowej na "proekologiczną" będzie realna możliwość swobodnego rozwoju funkcji uzupełniających. Szczególnie funkcja turystyczna w powiązaniu z zasobami woj. jeleniogórskiego (oraz możliwości

współpracy ze stroną czeską) powinna stanowić znaczenie podstawowe w rozwoju regionu.

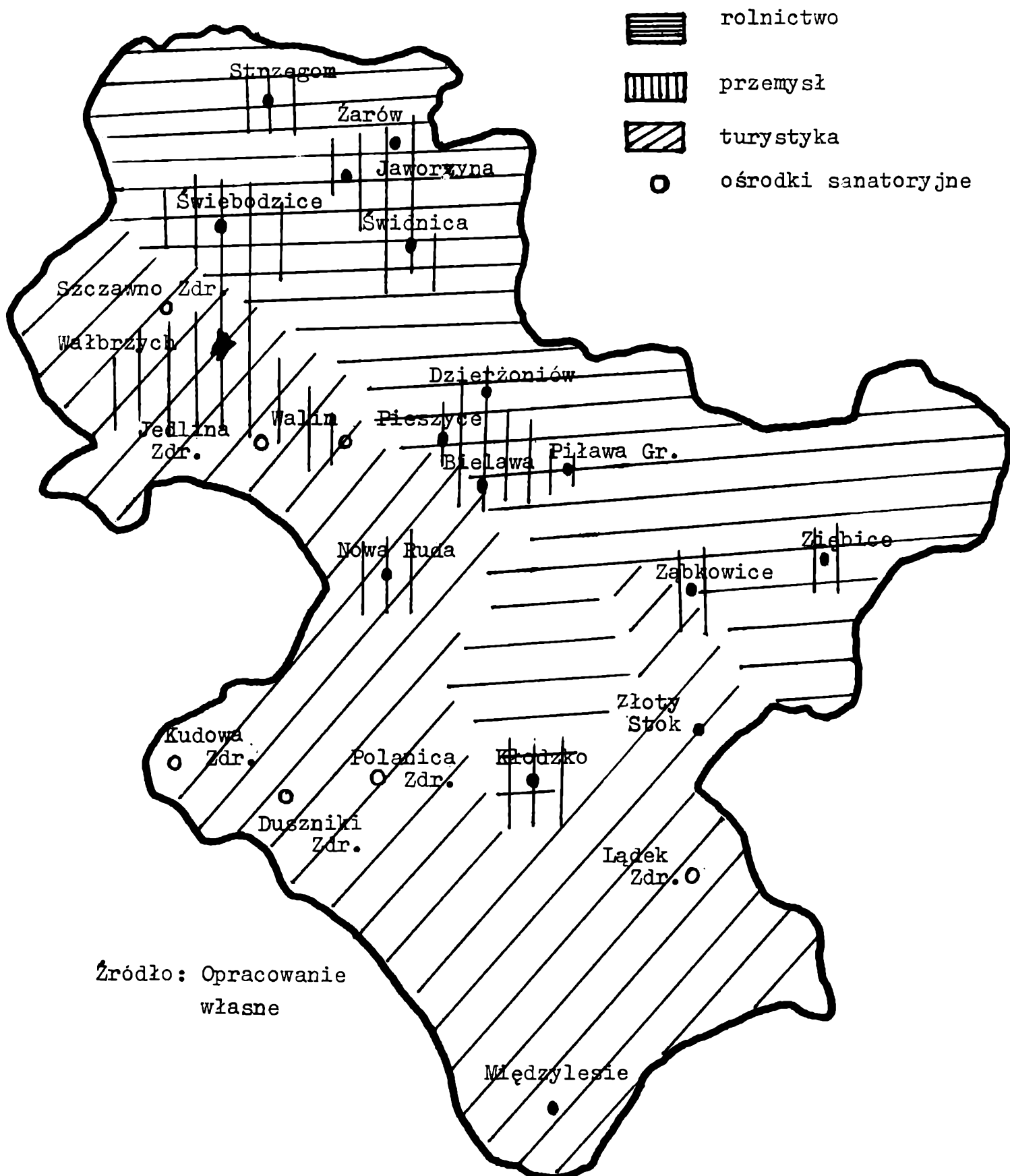
Rozmieszczenie dominacji poszczególnych funkcji w regionie wałbrzyskim w modelu docelowym prezentuje rysunek 40.

Z prezentowanej mapy wynika, że niektóre obszary będą pełniły równolegle dwie funkcje. I tak wobec tego Wałbrzych będzie nadal ośrodkiem przemysłowym równocześnie wraz z rozbudowaną funkcją centrum turystycznego. Badania prowadzone podczas sporządzania projektów programów restrukturyzacji wykazały, że około 2/3 obszaru województwa to potencjalne tereny o przeznaczeniu turystycznym. Jednak do osiągnięcia takiego stanu konieczne jest nie tylko opracowanie odpowiedniego programu restrukturyzacji przemysłu lecz również programów określających kierunki rozwoju turystyki. Dla prawidłowej realizacji tych programów niezbędne będą działania prowadzące do przewyciężenia potencjalnych ograniczeń rozwojowych regionu wałbrzyskiego.

Podstawowe ograniczenia wpływające w sposób negatywny na rozwój regionu wałbrzyskiego można podzielić na dwie grupy, tj. o zasięgu krajowym i regionalnym.

Do grupy pierwszej należy zaliczyć obecną sytuację kryzysową występującą w skali gospodarki narodowej. Głęboka depresja i stagnacja w rozwoju sektora produkcyjnego, deficyt budżetowy oraz handlu zagranicznego, a także rosnące bezrobocie (stopa bezrobocia kształtowała się około 15% pod koniec 1993 r) a wraz z nim rosnące wydatki socjalne nie sprzyjają prowadzeniu przez państwo aktywnej i dynamicznej polityki restrukturyzacyjnej w regionach depresji. Mimo, że w 1993 r. uzyskano niewielki wskaźnik wzrostu produkcji (około 4%), jednak są jeszcze to przejawy

Rysunek 40. Rozmieszczenie działalności gospodarczej /dominacja/ na terenie obecnego woj. wałbrzyskiego w docelowym modelu procesu restrukturyzacji

Źródło: Opracowanie własne

zbyt małe. Słabe były również symptomy ożywienia gospodarczego. W roku 1992 poziom wydatków budżetowych państwa na restrukturyzację stanowił jedynie 0,16%, a w 1993 r. 0,1%. Natomiast w krajach U.E. ocenia się ten udział na 1% rocznie⁷. Kolejne ograniczenie wynika z istniejącego podziału administracyjnego kraju. Województwo wałbrzyskie oceniane jest jako twór sztuczny i niedolny do prowadzenia samodzielnej polityki regionalnego rozwoju. Wałbrzych jako stolica województwa nie spełnia podstawowych funkcji właściwych dla centrum województwa. Posiada on także złe połączenia z niektórymi obszarami województwa (np. Ząbkowice Śląskie mają dogodniejsze połączenie z Wrocławiem niż z Wałbrzychem). Zdanie takie wyrażają często przedstawiciele wszystkich zainteresowanych stron, tj. władze rządowe i samorządowe. Reforma podziału administracyjnego kraju z 1975 r. dowiodła, że przebudowa struktur władzy lokalnej i regionalnej nie może być aktem arbitralnie stanowionym i wymaga prowadzenia pogłębionych studiów zmierzających do przygotowania koncepcji rozwiązań wdrożeniowych i poddanie ich do społecznej akceptacji. Do głównych koncepcji zmian ustroju lokalnych i wojewódzkich struktur władzy, zgodnie z oświadczeniem władz państwowych, ma być regionalizacja Polski stanowiąca podstawy do decentralizacji i demokratyzacji⁸. W wyniku prac podjętych nad regionalizacją opracowano kilka wariantów. Najmniejszą liczbę zmian proponuje

---

⁷) J. Świtenki, A. Kosiór, Z. Dynak: Polityka regionalna...opt.cit.

⁸) Wystąpienie Premiera J.K. Bieleckiego dn. 16. 02. 1991 r. na spotkaniu z przedstawicielami samorządu terytorialnego w Poznaniu "Rzeczpospolita" z 19.02.1991, nr 39.

doc.dr J. Szczepankieski, który określa liczbę województw na 25. W trakcie prac rządowego zespołu wykorzystano cząstkowe materiały nadesłane z regionów, w oparciu o te materiały ustalono liczbę województw na 14. Inne prace (m.in. P.Eberhata, M.Majewskiego, L.Ratajczyka czy instytutów i towarzystw naukowych) wskazują na duże regiony w liczbie od 9 do 14 województw⁹. We wszystkich tych koncepcjach woj. wałbrzyskie włączone jest w obszar regionu Dolny Śląsk, który obejmuje tereny od 4 do 6 dzisiejszych województw. Koncepcji tej miało towarzyszyć powstanie samorządów na szczeblu powiatów (w koncepcji tej zakładano, że Wałbrzych będzie powiatem grodzkim)¹⁰. Reforma powiatowa, opracowana przez rząd H.Suchockiej w 1993 r., została wstrzymana po wyborach 19 września 1993 r. Obecna sytuacja niepewności co do przyszłości woj. wałbrzyskiego stwarza niechęć do głębszego angażowania się przedstawicieli administracji państwowej w przemianę gospodarki regionalnej. W takiej sytuacji niezbędne jest włączenie do procesu przygotowania i zarządzania Wrocławia, który dysponuje znacznym potencjałem naukowym, a przyszłościowo jako centrum dużego regionu już dzisiaj powinien mieć kontakt z problemami występującymi w skali Dolnego Śląska.

Kolejnym ważnym ograniczeniem, na który napotyka restrukturyzacja w regionie wałbrzyskim, jest problem likwidacji kopalń.

---

⁹) E.Wysocka, J.Koziński: Regionalizacja Polski. W: "Samorząd terytorialny", nr 6, 1993.

¹⁰) M.Kulesza: Reforma terytorialna. W: "Reforma terytorialna Polski układ powiatowy" pod red. M. Potrykowskiego. PAN KPZK zeszyt 166 Warszawa 1992, s. 11 - 34.

Okres końca roku 1993 wskazał, że likwidacja małej kopalni barytu w Boguszowie-Gorcach (w porównaniu do kopalń węgla kamiennego zagłębia) nie została zrealizowana. W wyniku ostrych protestów załogi, na początku 1994 r. podjęto decyzję o finansowaniu jej dalszego funkcjonowania z Funduszu Restrukturyzacji i zawieszeniu realizacji działań likwidacyjnych. Jest to przykład ilustrujący skalę kolizji celów społecznych z celami ekonomicznymi. Dlatego po tych doświadczeniach proces likwidacji kopalń zagłębia staje pod znakiem zapytania. Potwierdza to w pewnym stopniu wypowiedź Dyrektora KWK "Wałbrzych" udzielona w dniu 3 grudnia 1993 r. "Faktom", w którym stwierdził on, że jeszcze długo kopalnie będą w regionie wałbrzyskim funkcjonować. Obecnie (luty 1994 r.) głośno zaczyna się mówić w ośrodkach administracji państwowej o wstrzymaniu a nawet odroczeniu procesu likwidacji kopalń. Duży wpływ na to mają obawy przed niepokojami społecznymi a także funkcjonowanie dużej grupy nacisku reprezentującej interesy środowiska górniczego. Taki stan w dłuższym okresie jest niekorzystny i stawia pod znakiem zapytania możliwości dalszej realizacji procesu restrukturyzacji. Z drugiej strony wydobywany węgiel jest dotowany w wysokości około 700 mld zł rocznie¹¹, co powoduje ograniczenie środków na restrukturyzację. Dodatkowo środki finansowe, znajdujące się w dyspozycji wojewody (pełnomocnika rządu ds. restrukturyzacji), są dotychczas zamrożone, tj. sprowadzone do funkcji ewidencyjno-przebieżnikowej. W związku z tym nie mogą spełniać funkcji redystrybucyjnej w skali całego regionu. Na rok finansowy 1994 potrzeby regionu niezbędne

---

¹¹) J. Switeński, A. Kosiór, Z. Dynak: Polityka regionalna...opt.cit.

do pomocy finansowej w celu realizacji zadań wynikających z restrukturyzacji zostały ocenione przez biuro pełnomocnika ds. restrukturyzacji na około 900 mld. zł.

Kolejnym ważnym ograniczeniem jest wspomniana wcześniej skala bezrobocia, która przekroczyła już próg 24% ludności zawodowo czynnej. Dynamikę kształtowania się bezrobocia w ciągu 12 miesięcy 1993 r. prezentuje rysunek 41.

Analizując powyższy schemat należy stwierdzić, że po niewielkim spadku bezrobocia we wrześniu i październiku w następnych miesiącach wystąpił wzrost. Na koniec roku 1993 pozostawało bez pracy 82 947 osób¹²⁾. Z tej liczby 47% utraciło już prawo do zasiłków, natomiast 52% bezrobotnych stanowiły kobiety. Także 52% osób, które utraciły prawo do zasiłków to kobiety.

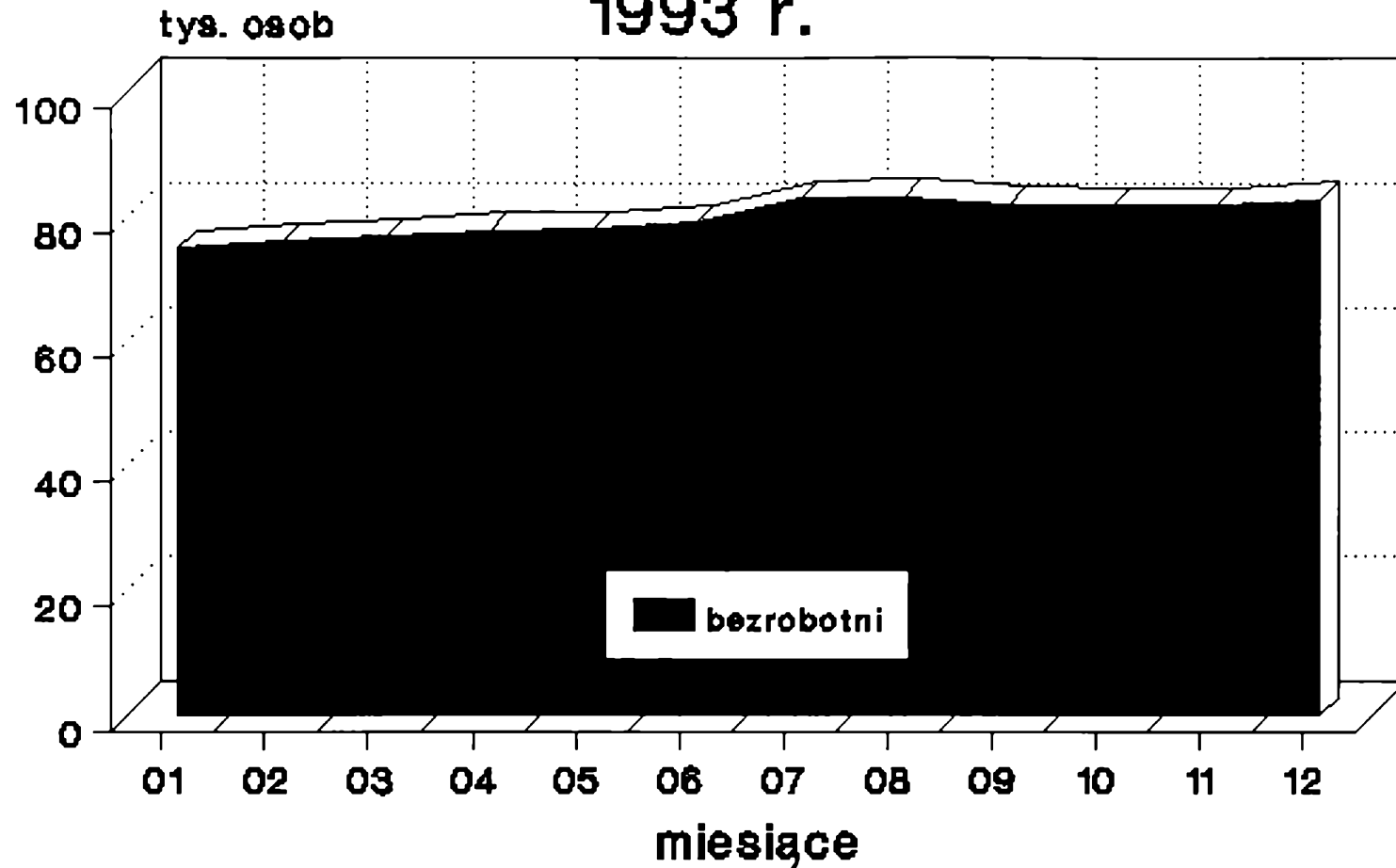
Bezrobocie wpływa negatywnie na nastroje społeczne potęgując strach przed utratą pracy. To wywołuje postawy negatywne w stosunku do procesu restrukturyzacji. Jest to także znaczny czynnik wpływający na proces wydłużania się ostatecznej likwidacji kopalń.

Do ostatniej grupy ograniczeń wpływających negatywnie na przebieg procesu restrukturyzacji zalicza się brak jasnych koncepcji i uregulowań prawnych w stosunku do procesu restrukturyzacji. Np. wojewoda wałbrzyski jako pełnomocnik rządu ds. restrukturyzacji odpowiadający za przebieg restrukturyzacji, nie jest organem założycielskim dla kopalń (pomimo ustaleń zawartych w końcu 1992 r. z MPiH). Likwidacja kopalń to podstawowy element

---

¹²⁾ Informacja statystyczna o sytuacji społeczno-gospodarczej w grudniu 1993 r. WUS Wałbrzych 1994.

**Rys. 41. Wielkość bezrobocia
w woj. wałbrzyskim w miesiącach
1993 r.**

Źródło: Dane WUS Wałbrzych

w procesie restrukturyzacji. Wynika z tego, że Pełnomocnik nie ma wpływu na ten proces. Dlatego niezbędne jest określenie budowy organizacyjnej i instrumentalnej procesu restrukturyzacji, precyzując w sposób przejrzysty odpowiedzialność rządu i szczebla regionalnego oraz źródeł i sposobów finansowania.

Obecnie, wstępne takie ustalenia w kwestii uprawnień wojewody, mają być wypracowane przez Zespół Ekspertów przy Łódzkim Zespole Międzyresortowym (wojewoda łódzki jest także pełnomocnikiem rządu ds. restrukturyzacji regionu).

Bez przewyżnienia wpływu tych prezentowanych wyżej ograniczeń realizacja procesu restrukturyzacji może zostać znacznie zahamowana albo wręcz wstrzymana. Co przejawiałoby się m.in w fakcie, że likwidacja kopalń przeciągnęłaby się w nieskończoność pociągając za sobą znaczne obciążenia finansowe dla budżetu państwa. Niemożliwość finansowania wszystkich niezbędnych zadań w ramach restrukturyzacji spowoduje dalszą dekapitalizację infrastruktury, co wpłynie na powiększenie skali degradacji środowiska potęgując istniejący stan klęski ekologicznej. Brak zachęt i zwolnień finansowych (wynikających z rozstrzygnięć Specjalnej Strefy Ekonomicznej) spowoduje pogorszenie kondycji wielu przedsiębiorstw oraz odpływ kapitału, co wpłynie na powiększenie skali bezrobocia. Najbardziej aktywne jednostki mogą opuszczać region powodując pośrednio wzrost niezadowolenia i narastanie postaw roszczeniowych wywołujących w konsekwencji niepokoje społeczne.

Jak wynika z tych spostrzeżeń, bez aktywnej i szybkiej eliminacji ograniczeń (wersja minimalistyczna mówi o zmniejszeniu tylko ich oddziaływania), może w regionie nastąpić destabilizacja

społeczno-ekonomiczna, co w konsekwencji doprowadzi do całkowitego wstrzymania procesu restrukturyzacji a następnie zamieranie w dłuższym czasie "życia gospodarczego" regionu i pozostawanie na utrzymaniu budżetu centralnego. Dlatego prezentowany wcześniej model docelowy gospodarki regionu musi być realizowany, mimo potencjalnych dużych kosztów tego procesu.

WNIOSKI I UWAGI KOŃCOWE

W wyniku przeprowadzonych badań empirycznych i po zapoznaniu się ze źródłami literaturowymi i prawnymi można sformułować następujące uwagi i wnioski końcowe;

1. Problemy stagnacji i depresji rozwoju regionów były przedmiotem szerokich studiów w krajach zachodnich. Wyniki tych studiów i badań zajmują znaczący udział w dorobku teorii rozwoju regionu, zwłaszcza w tej jej części, która dotyczy deprecjacji dotychczasowych funkcji regionów o wąskiej strukturze tradycyjnych gałęzi przemysłowych.

Z literatury tej wynika, że procesy degradacji dotychczasowych funkcji regionów pozostawały w ścisłym związku z procesami dekonstrukcji w skali gospodarki narodowej.

2. Badania wykazały, że załamanie się rynków sprzedaży produktów i usług w skali kraju powodowały w następnej fazie gwałtowny spadek produkcji w regionach o monostrukturalnej funkcji gałęziowej przemysłu.

3. Załamanie się rynków zbytu powodowało równoległy spadek w tych gałęziach i w gałęziach współzależnych wywołując bezrobocie zarówno w skali kraju, jak i w skali szczególnie uciążliwej dla regionu depresji.

4. Wzrost bezrobocia w regionach depresji powodował jednoczesny spadek konsumpcji dóbr i usług codziennego użytku (spadek przychodów ludności z tytułu pracy), wywołując równocześnie za-

łamanie się rynku sprzedaży tych artykułów ze względu na spadek popytu.

5. Cechą charakterystyczną regionów depresji jest również to, że zmienia się nie tylko w sposób zasadniczy model konsumpcji (tendencja spadkowa), lecz także w istotnym stopniu zakłócona jest równowaga społeczno-ekonomiczna w tych regionach.

Badania wykazały, że przywracanie równowagi ekonomicznej w regionach depresji wymaga znacznych nakładów kapitałowych na restrukturyzację, gdyż niektóre dziedziny gospodarki tych regionów wymagają "budowy" od podstaw. To zniechęca potencjalnych inwestorów do lokaty kapitału w regionach depresji. Aby zminimalizować takie ryzyko, działania władz państwowych i regionalnych (samorządowych) powinny tworzyć określony układ preferencji dla nowych inwestorów. System stosowanych preferencji jest uzależniony od "siły" ekonomicznej danego państwa, gdyż w sytuacjach kryzysowych, zarówno budżet państwa jak i samorzady muszą maksymalizować swoje dochody w celu sfinansowania sektora publicznego. Finansowania sektora publicznego w regionach depresji pochłania znaczne kwoty kapitałowe, gdyż jest on konieczny dla zachowania podstaw gospodarczych.

6. Z sytuacją regionów depresji mieliśmy do czynienia w minionym 40-leciu. Jednak poprzez ekstensywną politykę uprzemysłowienia, skumulowaną w regionach o tradycyjnej strukturze gospodarczej, zwiększano potencjał produkcyjny. To stwarzało nowe miejsca pracy (m.in. poprzez bezrobocie ukryte), zwłaszcza rozwiązując problemy bezrobocia na wsi.

7. W oparciu o dotychczasowe badania dotyczące regionów, prowadzone w skali Polski, wynika, że problemów bezrobocia nigdy

nie rozwiązano zupełnie, gdyż było ono finansowane poprzez zasadę pełnego zatrudnienia, a tym samym oznaczało to prowadzenie polityki ekstensywnego zatrudnienia.

8. Przyjęta strategia rozwoju przemysłu ciężkiego i surowcowego oraz chemicznego powodowała wchłanianie rezerw siły roboczej w tych gałęziach – poprzez niskie uzbrojenie pracy absorbowaly one duże zasoby pracy ludzkiej. Ta nadmierna chłonność miała także źródło w wadliwie i doktrynalnie opracowanych strategiach rozwoju przemysłu i zacofaniu technologicznym tych gałęzi.

9. Województwo wałbrzyskie jest klasycznym przykładem rozwoju górnictwa węgla kamiennego i jego przetwórstwa (przemysł kokso-chemiczny). Górnictwo wchłaniało znaczne zasoby siły roboczej nie tylko w przemyśle wydobywczym i przetwórczym ale również w gałęziach związanych technologicznie z nimi. Okolicznością sprzyjającą procesom wydobywczym była nadmierna energochłonność naszej gospodarki, a ponadto rosnący popyt na rynkach zagranicznych. Po kryzysie energetycznym kraje Europy Zachodniej zmieniły źródła nośników energii oraz zmniejszyły jej zużycie w procesach produkcyjnych. To w określonym stopniu zachwiało procesami wydobywczymi w przemyśle węglowym nie tylko województwa wałbrzyskiego, lecz także w innych regionach wydobywczym węgla. W warunkach konkurencyjności cen różnych nośników energii spadło znaczenie węgla a równocześnie wzrastające koszty jego wydobycia w przeliczeniu na jednostki uzysku energetycznego spowodowały spadek opłacalności jego eksploatacji, szczególnie w kopalniach o trudnych warunkach i przestarzałych technologiach wydobycia oraz wyeksploatowanych pokładach.

10. Decyzje rządowe dotyczące likwidacji kopalń w regionie wałbrzyskim spowodowały "szok" społeczny wśród mieszkańców, na który nałożyły się jeszcze symptomy depresji gospodarczej (zwłaszcza w zakresie bezrobocia).

11. Istniejące gałęzie przemysłu mimo względnej (jak na warunki Polski) nowoczesności, również nie mogą sprostać wymogom gospodarki rynkowej, co przejawia się m.in. w spadku produkcji i zatrudnienia.

12. Lokalizacja gałęzi uciążliwych dla środowiska naturalnego (przemysł węglowy, kokso-chemiczny, włókienniczy) powodowała nie tylko degradację środowiska wodnego (duża ilość wód kopalnianych) lecz także pozostałych komponentów tego środowiska. Procesom tym towarzyszyło zjawisko wyludniania się wsi, stagnacja rozwoju małych miast i spadek funkcji rekreacyjnych w badanym regionie.

13. Z chwilą pojawienia się symptomów kryzysu podejmowano nieudolne próby przeciwdziałania jego skutkom, jednak w świetle przeprowadzonych badań, należy stwierdzić, że działania te były nieskuteczne.

14. Opracowano także szereg raportów i ekspertyz, zarówno krajowych jak i zagranicznych, które w rezultacie nie doprowadziły do opracowania scenariusza kompleksowego programu restrukturyzacji regionu wałbrzyskiego.

15. Na recesję gospodarczą w województwie wałbrzyskim, obok czynników wcześniej już opisanych, decydujący wpływ wywarło braki doświadczenia zarówno czynników rządowych jak i samorządowych w rozwiązywaniu tego typu problemów. Ponadto na niepowodzenie rzutował także brak koncepcji dotychczasowych rządów w zakresie

zmian strategii w polityce regionu oraz niedostatek rozstrzygnięć prawnych w zakresie tych zagadnień.

Na tle ogólnie zarysowanych wyników badań i opisanych problemów tego województwa można sformułować bardzo syntetyczne scenariusze kierunków restrukturyzacji. Rozwiązania te powinny zmierzać w kierunku jednoznacznych uregulowań prawnych, które powinny rozgraniczać kompetencje rządu i samorządów lokalnych oraz określać uprawnienia podmiotów gospodarczych. Za regulacjami prawnymi muszą nadążać specjalne preferencje np. podatkowe i kredytowe, mające zachęcić potencjalnych inwestorów do lokowania kapitału na tym obszarze. Znacznych nakładów finansowych wymagać będzie przywrócenie równowagi ekologicznej. Tym procesom powinna towarzyszyć odbudowa funkcji w dziedzinach związanych z walorami przyrodniczo-leczniczymi i produkcji rolnej wraz z rozwojem przemysłu spożywczego. Ponadto musi być przeprowadzona kompletna restrukturyzacja pozostałych gałęzi przemysłu. Również i w tym przypadku niezbędne będą znaczne nakłady finansowe i odpowiednie działania rządu.

Rozwiązując problem restrukturyzacji gospodarki, należy równocześnie uwzględniać występujące zasoby na rynku pracy pod kątem reorientacji zawodowej w kierunkach niezbędnych do przeprowadzenia procesów naprawczych. W związku z tym niezbędna będzie przebudowa szkolnictwa zawodowego, idąca w kierunku zaspokojenia przyszłych potrzeb regionu. W tej dziedzinie przeprowadzenie koniecznych zmian jest stosunkowo zadaniem prostym, gdyż województwo dysponuje dobrze rozwiniętą siecią placówek kształcenia zawodowego, i po odpowiednim ich przeprofilowaniu i doinwestowa-

niu mogą one w pełni spełniać oczekiwane funkcje.

Oprócz omawianych i zbadanych problemów ogólnych, pozostały jeszcze do rozważenia zagadnienia bardziej szczegółowe, które w chwili obecnej nie stanowią jeszcze zagrożenia, ale w warunkach przeciągania się zjawisk kryzysogennych, mogą wywoływać efekty wtórne depresji gospodarczej. Chodzi tu o stworzenie systemu tzw. osłon prawno-finansowych tych dziedzin gospodarki regionu, które nie doznały dotychczas tak głębokiego załamania. Jest to problem bardziej szczegółowy i wymaga oddzielnych badań.

LITERATURA

1. Agencja dobra na wszystko W:Gazeta Wyborcza, nr 296, 1993.
2. Analiza branżowa województwa wałbrzyskiego za 1992 r. Biuro Pełnomocnika wojewody wałbrzyskiego d/s restrukturyzacji. Wałbrzych 1993 r.
3. S.Berezowski:Regionalizacja społeczno-gospodarcza. SGPiS. Warszawa 1988.
4. W.Borysiak:Metody badania struktury produkcji przemysłowej. W:Struktura produkcji przemysłowej. Metody badania i kierunki zmian, pod. red. J.Lisikiewicza, Warszawa 1977.
5. Charakterystyka przemysłu województwa wałbrzyskiego. Stan faktyczny i możliwości restrukturyzacji przemysłu węglowego i paliw. Wałbrzych, 1989.
6. L.Ciamaga:Polityka przestrzennego zagospodarowania krajów Europy Zachodniej. PWE, Warszawa 1972.
7. M.Ciurla, M.Hopej:Struktury organizacyjne polskich przedsiębiorstw w latach 90, W:Przegląd Organizacyjny 1993, nr 4.
8. J.Czekaj, S.Owsiak:Finansowy mechanizm alokacji zasobów w gospodarce rynkowej. PWN, Warszawa, 1992.
9. Das Buch der Stadt Waldenburg in Schlesien. Berlin 1925.
10. R.Domański:Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych.PWE. Warszawa 1972.
11. R.Domański:Zasady geografii społeczno-ekonomicznej. PWN Warszawa-Poznań 1990.
12. K.Dramowicz:Czy geografia jest nauką chorologiczną W:Przegląd Geograficzny 1981, nr 2.

13. K.Dziewoński: Teoria regionu ekonomicznego, W: Przegląd Geograficzny, rok 1967 z.1.
14. Dz.U. RP 1993, nr 59.
15. Dz.U. RP 1993, nr 45.
16. Dz.U. RP 1990, nr 34, poz.198.
17. Dz.U. RP 1990, nr 89, poz.518.
18. Dz.U.RP, nr 18 z dnia 3 lutego 1993 r o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków..., poz 82.
19. Dz.U. z 1991 r. nr 107, poz. 464.
20. Dz.U. z 1993 r. nr 5 poz. 23 i nr 6, poz. 29.
21. Działanie Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. W: Przegląd Rządowy nr 5 - 6 1993.
22. A.Fajferek: Region ekonomiczny i metody analizy regionalnej. PWE. Warszawa 1966.
23. J.Fatyga: Erozja gleb oraz jej występowanie i nasilenie w województwie wałbrzyskim. WOPR, Mokrzeszów 1982.
24. R.Frączek, A.Płonka: Zlikwidować czy spożytkować, W: Życie Gospodarcze 1992, nr 7.
25. J.Gajda: Kierunki i kryteria efektywnej restrukturyzacji przemysłu, W: Gospodarka Narodowa 1993, nr 7.
26. M.Godet: Les dix commandements de la prospective pour l'entreprise. Revue Francaise de Gestion, November - December 1987.
27. S.Gomułka: Zdaniem Stanisława Gomułki, W: Gazeta Bankowa, 1993, nr 40.
28. R.W.Haas: Industrial Marketing Management, PWS - Kent Publishing Company, Boston 1986.

29. P.E.Hart: Entropy and Other Measures of Concentration. "Journal of the Royal Statistical Society" 1971, ser.A, vol. 134. Part. 1.
30. Z.Hellwig: Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału kraju ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr. W: Przegląd Statystyczny, 1968, nr 4.
31. S.Herman: Ponadnarodowe (ponadkrajowe) planowanie przestrzenne i badania regionalne w europejskich państwach kapitalistycznych. Biuletyn KPZK nr 114, 1989 r.
32. Informacja o działalności Agencji Rynku Rolnego na terenie województwa wałbrzyskiego. UW WRiGZ, Wałbrzych, 1992.
33. Informacja o wynikach kontroli przebiegu restrukturyzacji regionu wałbrzyskiego, NIK, Warszawa 1992.
34. Informacja statystyczna o sytuacji społeczno-gospodarczej w grudniu 1993 r. WUS Wałbrzych 1994.
35. W.Isard: Metody analizy regionalnej. Wprowadzenie do nauki o regionach. PWE. Warszawa 1965.
36. T.Janczykowski: Problemy środowiska naturalnego niecki wałbrzyskiej w związku z rozpoczętą likwidacją kopalń. Wałbrzych 1991, KWK "Thorez".
37. W.L.Jaworski: Polityka banków komercyjnych. (maszynopis) SGH, Warszawa 1993.
38. W.L.Jaworski, Z.Krzyżkiewicz, B.Kosiński: Bank, rynek, operacja, polityka. Poltext, Warszawa, 1992.
39. P.Kapus: Rola małych i średnich firm w kształtowaniu struktury produkcji W: Studia i Materiały (tom drugi) Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Instytut Ekonomii, Lublin 1992.

40. A.Karpiński: Restrukturyzacja gospodarki w Polsce i na świecie. PWE, Warszawa: 1986.

41. A.Karpiński: Zakres interwencji państwa we współczesnych gospodarkach rynkowych. Ossolineum. Warszawa. 1992.

42. A.Każmierczak: Pieniądz i bank w kapitalizmie. PWE Warszawa, 1992.

43. A.Klasik, F.Kuźnik: Restrukturyzacja gospodarki Aglomeracji Górnośląskiej, W: Gospodarka Narodowa 1993, nr 12.

44. A.Klasik: Zasady myślenia o przyszłości przedsiębiorstwa, W: Projektowanie restrukturyzacji przedsiębiorstw w warunkach tradycyjnego regionu przemysłowego. Wydział Planowania i Gospodarki Regionalnej, Urząd Wojewódzki w Katowicach, Katowice 1990.

45. Koncepcja regionalizacji polityki rolnej. Urząd Wojewódzki, Wydział Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Wałbrzych 1990, zał. nr 2.

46. W.Kossow, W: Pokazатели rosta i razwitija ekonomik "Woprosy Ekonomiki", 1975, nr 12.

47. K.Kuciński: Podstawy teorii regionu ekonomicznego. PWE. Warszawa 1990.

48. M.Kulesza: Reforma terytorialna. W: "Reforma terytorialna Polski. Układ powiatowy" pod red. M. Potrykowskiego. PAN KPZK zeszyt 166, Warszawa 1992.

49. Leczenie przyczyn a nie skutków choroby, W: Przegląd Rządowy 1993, nr 2.

50. Leksykon finansowo-bankowy: PWE, Warszawa 1991.

51. J.Lisowski: Problem restrukturyzacji sektora bankowego. W: Bank i Kredyt 1992, nr 10-12.

52. R.Mikołajczak: Zagrożenia rozwoju rynku kapitałowego. W: Uwarunkowania rozwoju rynku kapitałowego w Polsce. Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Zeszyt nr 40, Poznań 1992.

53. R.Miller, M.Cote: Growing the Next Silicon Volley - a Guide for Successful Regional Planning, Lexington Books, Massachusetts - Toronto 1987.

54. M.Misiak: Pieniężna kwadratura, W: Życie Gospodarcze rok 1993, nr 47.

55. F.Nowak: Metody taksonomiczne w klasyfikacji obiektów społeczno-gospodarczych. PWE Warszawa 1990.

56. Obraz Regionu. W: Życie Gospodarcze 1992, nr 36.

57. O gospodarczą restrukturyzację zagłębia węglowego i województwa wałbrzyskiego. Misja francuska. 25 września 1990, Wałbrzych.

58. Program restrukturyzacji województwa wałbrzyskiego. 30 marca 1991. Wałbrzych.

59. M.Opałło: Przestrzenne aspekty restrukturyzacji przemysłu a rozwój regionalny. IRiSS. Warszawa 1993.

60. Opłacalność eksploatacji Dolnośląskich Kopalń Węgla Kamiennego. 1990, Wałbrzych. Komisja Górnicza NSZZ "Solidarność" Ziemi Wałbrzyskiej.

61. L.Patrzałek: Restrukturyzacja regionów w Polsce a zakres działania organów samorządu terytorialnego. W: Adaptacja dydaktyki do zmian systemowych w Polsce. Wrocław 1992, PN AE nr 640.

62. H.S.Perliff i in.: Regions, Resources and Economic Growth. Baltimore 1960.

63. R.Pflug: Chronik der Stadt Waldenburg in Schlesien. 1908, Waldenburg.

64. J.Pietruszka: Opracowanie wytycznych do oszacowania kosztów prac związanych z ratowaniem środowiska naturalnego woj. wałbrzyskiego. W; Rozpoznanie i ocena zagrożenia ekologicznego w obszarze dominującej funkcji górniczej w woj. wałbrzyskim, Kraków, Domex, 1991.

65. Pismo do senatora Polskiej Rzeczypospolitej prof. W.Bojarowskiego. Warszawa, Ministerstwo Przemysłu 1990.06.20.

66. Podstawowe kierunki prywatyzacji w roku 1993: W:Przegląd Rządowy 1993, nr 3.

67. Z.Polański: Polityka kredytowo-pieniężna a system finansowy w Polsce w latach 1990 - 1993. (maszynopis) SGH Warszawa 1993.

68. Polityka restrukturyzacji przemysłu województwa katowickiego. (praca zbiorowa) AE Katowice 1991.

69. Problemy składowania i utylizacji odpadów w województwie wałbrzyskim. Wałbrzych, kwiecień 1991.

70. Program rozwoju strukturalnego w wybranych regionach. W: Przegląd Rządowy 1993, nr 5-6.

71. Program rozwoju Sudetów. Wrocław, Biuro Planowania Regionalnego 26 VII 1979 (maszynopis).

72. R.Pustelniak: Ogólne założenia metodologiczne instrumentacji procesu restrukturyzacji na przykładzie regionu wałbrzyskiego. Hierarchia zadań i ich aspekt czasowy (maszynopis - powielony) Wałbrzych - Wrocław czerwiec 1991.

73. R.Pustelniak, J.Gruszka: Wstępne założenia do " Restrukturyzacji" to jest plan i realizacja struktury przestrzenno-gospodarczej regionu wałbrzyskiego. Wałbrzych 1991.

74. W.Rakoczy: Instrumenty restrukturyzacji prywatyzacyjnej. W:Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego. PWE Warszawa 1993 nr 1.

75. Raport o polityce regionalnej - diagnoza. W: Przegląd rządowy 1993, nr 8.
76. Restrukturyzacja Regionu Wałbrzyskiego. W:Przegląd Rządowy 1993, nr 1.
77. Rewaloryzacja obszarów o walorach turystycznych województwa wałbrzyskiego /propozycje/. UW. Wałbrzych 1991.
78. Cz.Rolewicz: Zmiany w stanie środowiska przyrodniczego na obszarach ekologicznie zagrożonych w latach 1982 - 1988 - 1990. PAN KPZK, Zeszyt 165, Warszawa 1993.
79. J.Rutkowski:Podobieństwo struktur i zmiany strukturalne - zagadnienia kwantyfikacji W:Wiadomości Statystyczne, sierpień 1981.
80. K.Secomski:Teoria regionalnego rozwoju i planowania .PWE .Warszawa 1987.
81. L.Skiba: Dolnośląskie Zagłębie Węglowe w organizmie gospodarczym PRL. PWN, Warszawa 1979.
82. Z.Sekuła:Prywatyzacja i restrukturyzacja finansowa w świetle paktu o przedsiębiorstwie, W:Przegląd Organizacyjny 1993, nr 3.
83. Słownik ekonomiki i organizacji przedsiębiorstwa: PWE, Warszawa 1991.
84. J.K.Solarz:Dostosowanie banków do standardów europejskich. Biblioteka menadżera i bankowca, Warszawa 1993.
85. Stan obecny i potrzeby w zakresie opracowań progностycznych, planistycznych i instruktażowo-metodycznych związanych z restrukturyzacją regionu wałbrzyskiego. Agencja Rozwoju Regionalnego SA w Wałbrzychu. Wałbrzych lipiec 1991.

86. Standardowy proces restrukturyzacji nie istnieje. W: Przegląd Organizacyjny 1993, nr 6.
87. Statut Banku Restrukturyzacji SA w Wałbrzychu (projekt), Wałbrzych, UW 1990.
88. Statut Fundacji Regionu Wałbrzyskiego (postanowienia ogólne), Wałbrzych 1992 - 08 - 06.
89. Studia z zakresu planowania regionalnego i teorii gospodarki przestrzennej, W: Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN 1971 nr 62.
90. Studium ekorozwoju dla regionu wałbrzyskiego. GR Consulting. Wrocław, grudzień 1990.
91. Suplement do informacji o dotychczasowych działaniach na rzecz restrukturyzacji gospodarki województwa wałbrzyskiego z 11 października 1990 r. Wałbrzych WRG UW.
92. Szkolenie zawodowe w Basenie Zatrudnienia i Województwa. Misja badawcza w Polsce. AFPA. Wałbrzych wrzesień 1990.
93. J. Szlachta: Rola państwa w regionalnej restrukturyzacji gospodarki. W: Gospodarka Narodowa 1993, nr 12.
94. J. Szlachta: Rozwój regionalny Polski w warunkach transformacji gospodarczej. Fundacja im. F. Eberta, Warszawa 1993.
95. A. Szyperski: Dawne tkactwo w Wałbrzychu i okolicy. PWN, Warszawa - Wrocław 1979.
96. J. Świteńki, A. Kosiór, Z. Dynak: Polityka regionalna - doświadczenia województwa wałbrzyskiego. W: Gospodarka Narodowa 1993, nr 12.

97. The Economist, 1 grudnia 1989.
98. The Economist, 20 lipca 1985.
99. The Economist, 1 kwietnia 1989.
100. Uchwała Rady Ministrów z 25.10.1990 r.
101. Udział Agencji Rozwoju Przemysłu w restrukturyzacji regionu łódzkiego. W: Przegląd Rządowy. 1993, nr 4.
102. D.Wadley: Restructuring the Regions, Analysis, Policy Model and Prognosis, Paris, OECD 1986.
103. W.J.Wesołowski : Przygotowanie organizacyjne realizacji działań szkoleniowych, metodyczno- doradczych i stymulacyjno- finansowych dla potrzeb Agencji Rozwoju Regionalnego (region wałbrzyski). IOPM - ORGMASZ, Warszawa 1991. Cz. I.
104. D.W.Whittlesey: The Regional Concept and the Regional Method. American Geography. Inventory and Prospect, Syracuse 1954.
105. B.Winiarski: Czynniki i Etapy podnoszenia intensywności gospodarki obszarów nierozwiniętych. KPZK, Warszawa 1964.
106. B.Winiarski: Polityka Ekonomiczna. AE we Wrocławiu. Wrocław 1993.
107. B.Winiarski: Polityka regionalna. PWE, Warszawa 1976.
108. R.Wolff: Regionale Wachstumsstrategien für Rendsburg und Umgebung. Flensburg - Göteborg, Nordische Universität e.V. 1988.
109. E.Wróbel: Do trzech razy sztuka, W: Życie Gospodarcze 1993, nr 25. Dodatek wałbrzyski "ZG" nr 14.
110. E.Wróbel: Ostatnie podejście. W: Życiu Gospodarczym 1993, nr 25. Dodatek wałbrzyski "ZG" nr 14.

111. Współpraca przygraniczna w ochronie środowiska z ZSRR, Czechosłowacją i Niemcami. Instytut Ochrony Środowiska. Warszawa maj 1990 r. (maszynopis).
112. Wstępne założenia do programu restrukturyzacji przemysłu województwa wałbrzyskiego, 1989. UW, s.2.
113. Wstępny projekt koncepcji rozwojowej Wałbrzycha i powiatu wałbrzyskiego. Wałbrzych 1968 MRN i PRN IX.
114. E.Wysocka, J.Koziński: Regionalizacja Polski.W:Samorząd terytorialny, nr 6, 1993.
115. Wystąpienie Premiera J.K.Bieleckiego dn. 16. 02. 1991 r. na spotkaniu z przedstawicielami samorządu terytorialnego w Poznaniu,W:Rzeczpospolita z 19.02.1991, nr 39.
116. B.Wyżnikiewicz: Zmiany strukturalne w gospodarce. Prawidłowości i ograniczenia.PWE, Warszawa 1987.
117. Z.Zajda: Główne opcje restrukturyzacji w regionach w okresie transformacji systemowej. W: Restrukturyzacja starych okręgów przemysłowych. Warszawa 1991, CUP, FES, Uniwersytet w Łodzi.
118. Założenia prawne i ekonomiczno-finansowe Konsorcjum Restrukturyzacji Regionu (projekt). Instytut Przedsiębiorczości SA. Warszawa 1991.
119. Założenia programu restrukturyzacji przemysłu woj. wałbrzyskiego. UW, Wałbrzych 1990.
120. Zasady postępowania w sprawach regionalnych programów restrukturyzacji.CUP, Warszawa 1990.

SPIS TABEL

1. Zobowiązania przedsiębiorstw wobec innych przedsiębiorstw oraz budżetu państwa (relacje zobowiązań PKB)	94
2. Zmiany w depozytach pieniężnych i kredytach w bankach polskich	110
3. Źródła przyrostu podaży pieniądza w latach 1990 - 1993 (w %)	111
4. Wydobywanie węgla w Zagłębiu Dolnośląskim w wybranych latach oraz udział jego w wydobywaniu krajowym	133
5. Spadek liczby ludności żyjącej na wsi w województwie wałbrzyskim i w Polsce (w %)	140
6. Udział sektora prywatnego w zatrudnieniu oraz w sprzedaży w 1992 r. w gospodarce regionu wałbrzyskiego (w %)	147
7. Liczba podmiotów gospodarczych oraz zatrudnienie w przekrojach branżowych w dniu 30.06.1993 r.	158
8. Zanieczyszczenie komponentów środowiska naturalnego na 1 km ² w Polsce i województwie wałbrzyskim w 1992 r.	171
9. Zróżnicowany stopień zużycia środków trwałych w poszczególnych kopalniach w 1990 r. (w %)	177
10. Stan środowiska naturalnego w województwie wałbrzyskim oraz jego przyrównanie do średniej krajowej	183
11. Liczba bezrobotnych w województwie wałbrzyskim w okresie lipiec 1990 - lipiec 1993 r.	185
12. Zasoby bazy turystycznej w województwie wałbrzyskim i ich wykorzystanie w latach 1991 i 1992 oraz zestawienie z wielkościami w skali kraju	223
13. Struktura prawnowłasnościowa jednostek zajmujących się turystyką i wypoczynkiem w 1993 r.	225
14. Dynamika przychodów i zatrudnienia w całej gospodarce regionu oraz wybranych branżach przemysłu województwa wałbrzyskiego w 1993 r. (rok 1992 = 100)	227

SPIS RYSUNKÓW

1. Typologia regionów	19
2. Cele społeczno-gospodarcze restrukturyzacji	46
3. Ważniejsze uwarunkowania procesu restrukturyzacji	48
4. Zmiana struktury produkcji dla przypadku dwóch dóbr	57
5. Struktura ważniejszych grup instrumentów procesu restrukturyzacji	63
6. Regiony poddane procesom rekonwersji w ramach Unii Europejskiej	78
7. Przykładowa struktura instytucji wspierających proces restrukturyzacji w Polsce	114
8. Województwo wałbrzyskie, podział funkcyjny	131
9. Wydobycie węgla w Dolnośląskim Zagłębiu Węglowym w latach 1984 - 1990.	135
10. Zużycie środków trwałych w woj. wałbrzyskim w 1992 r.	142
11. Struktura nakładów inwestycyjnych w wybranych województwach w 1992 r.	143
12. Mieszkania oddane do użytku (rok poprzedni = 100)	145
13. Produkcja przemysłu sprzedana w wybranych województwach (rok poprzedni = 100)	146
14. Udział sektora prywatnego w sprzedaży w województwie wałbrzyskim	148
15. Udział sektora prywatnego w liczbie zatrudnionych w województwie wałbrzyskim	149
16. Przychody ze sprzedaży wyrobów i usług w I półroczu 1993 r. w województwie wałbrzyskim	150
17. Dynamika produkcji przemysłowej w województwie wałbrzyskim (okres analogiczny z 1992 r. = 100)	152

18. Przeciętne zatrudnienie w przemyśle województwa wałbrzyskiego (okres analogiczny 1992 r. = 100)	153
19. Wydajność pracy w przemyśle województwa wałbrzyskiego (okres analogiczny 1992 r. = 100)	154
20. Produkcja wybranych wyrobów przemysłowych w województwie wałbrzyskim (okres analogiczny 1992 r. = 100)	156
21. Liczba podmiotów gospodarczych według REGON w województwie wałbrzyskim	157
22. Stopa bezrobocia w wybranych województwach (30.06.93)	159
23. Bezrobotni według wykształcenia w województwie wałbrzyskim (w %)	161
24. Bezrobotni według wieku w województwie wałbrzyskim	162
25. Liczba zatrudnionych w wybranych przemysłach województwa wałbrzyskiego (okres analogiczny 1992 = 100)	163
26. Sytuacja przemysłu w I półroczu 1993 r. w woj. wałbrzyskim (okres analogiczny 1992 r. = 100)	164
27. Budownictwo w I półroczu 1993 r. w woj. wałbrzyskim (okres analogiczny 1992 = 100)	165
28. Transport w I półroczu 1993 r. w województwie wałbrzyskim (okres analogiczny 1992 r. = 100)	166
29. Handel w I półroczu 1993 r. w województwie wałbrzyskim (okres analogiczny 1992 r. = 100)	167
30. Gospodarka komunalna w I półroczu 1993 r. w woj. wałbrzyskim (okres analogiczny 1992 r. = 100)	168
31. Mapa Wałbrzyskiego Obszaru Zagrożenia Ekologicznego	170
32. Porównanie wskaźników charakterystycznych dla struktury gospodarczo-społecznej regionu wałbrzyskiego z przeciętną krajową	174
33. Różnica trójkątów strukturalnych Polski i woj. wałbrzyskiego	175

34. Mapa Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego	176
35. Wydajność w kopalniach DŚZW (tony/1 zatrudniony)	178
36. Poziom zatrudnienia w poszczególnych kopalniach DŚZW (osoby)	179
37. Projekt modelu "Programu" kompleksowej restrukturyzacji regionu wałbrzyskiego (instrumentacja ciągłego procesu decyzyjnego)	214
38. Struktura modelu ideowego strategii przedsięwzięć restrukturyzacji woj. wałbrzyskiego	219
39. Strategiczny czworokąt rozwoju regionalnego	220
40. Rozmieszczenie działalności gospodarczej (dominacja) na terenie obecnego województwa wałbrzyskiego w docelowym modelu procesu restrukturyzacji	234
41. Wielkość bezrobocia w województwie wałbrzyskim w miesiącach 1993 r.	239